

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

На правах рукопису

Пиріг Маріанна Ігорівна

УДК 94:329.15](=161.2)(438)“1919/1929”

УКРАЇНСЬКИЙ ЛІВОРАДИКАЛЬНИЙ РУХ У ПОЛЬЩІ (1919–1929 рр.)

07.00.01 – історія України

Дисертація на здобуття наукового ступеня

кандидата історичних наук

Науковий керівник –

доктор історичних наук, професор

Сухий Олексій Миколайович.

Львів – 2016

ЗМІСТ

Перелік умовних скорочень та позначень	3
Вступ	4
РОЗДІЛ 1. Історіографія, джерела, методологія дослідження	10
1.1. Історіографія.....	10
1.2. Джерельна база.....	23
1.3. Теоретико-методологічні засади дослідження.....	31
РОЗДІЛ 2. Організаційні принципи діяльності	38
2.1. Утворення ліворадикальних організацій та партій. Організаційні принципи діяльності.....	38
2.2. “Українське селянсько-робітничє соціалістичне об’єднання” (“Сельроб”) – легальний сектор українського ліворадикального руху у 1920-х рр.....	59
2.3. Соціальна та національна база ліворадикального руху в Західній Україні у складі Польщі	72
2.4. Взаємини КПЗУ та КПП у 1920-х рр.....	84
2.5. КПЗУ, КП(б)У та Комуністичний Інтернаціонал: характер співпраці та причини конфронтації.....	102
РОЗДІЛ 3. Напрями діяльності ліворадикальних сил у Західній Україні в міжвоєнний період	118
3.1. Еволюція національного питання у діяльності ліворадикальних сил Західної України.....	118
3.2. Участь у профспілковому русі.....	130
3.3. Боротьба за впливи на культурно-просвітницькі товариства.....	148
3.4. Парламентська діяльність.....	160
3.5. Суперництво із українськими політичними партіями Польщі.....	175
Висновки	189
Список використаних джерел і літератури	200
Додатки	239

Перелік умовних скорочень та позначень

- ВК – Виконавчий комітет
- ДАЛО – Державний архів Львівської області
- ЗУНР – Західноукраїнська Народна Республіка
- Комінтерн – Комуністичний інтернаціонал
- КП(б)У – Комуністична партія (більшовиків) України
- КПЗУ – Комуністична партія Західної України
- КПП – Комуністична партія Польщі
- КПСГ – Комуністична партія Східної Галичини
- КПФ – Комуністична посольська фракція
- КРПП – Комуністична робітничка партія Польщі
- МОДР – Міжнародна організація допомоги борцям революції
- ППС – Польська партія соціалістична
- РКП(б) – Російська комуністична партія (більшовиків)
- Сельроб – Українське селянсько-робітниче соціалістичне об'єднання
- УГА – Українська галицька армія
- УНДО – Українське національно-демократичне об'єднання
- УПР – Українська парламентська репрезентація
- УПП – Українська партія праці
- УПСР – Українська партія соціалістів-революціонерів
- УПТ – Українське педагогічне товариство
- УРП – Українська радикальна партія
- УСДП – Українська соціал-демократична партія
- УСРП – Українська соціалістично-радикальна партія
- УСРР – Українська Соціалістична Радянська Республіка
- УХО – Українське християнське об'єднання
- ЦДІА м. Львів – Центрального історичного архіву України, м. Львів
- ЦДАГОУ – Центральний державний архів громадських об'єднань України у місті Києві
- ЦК – Центральний комітет

ВСТУП

Актуальність теми дослідження визначається необхідністю комплексного дослідження історії ліворадикального руху в Західній Україні у 1920-х рр., встановлення місця та ролі цих сил в політичному житті українського суспільства у складі Польщі в міжвоєнний період. Наукове значення дослідження полягає в можливості виявити особливості виникнення та розвитку радикальних ідеологій, зокрема лівого спрямування, на українських землях під владою Польщі.

У міжвоєнний період підтримка населенням радикальних ідей свідчила про існування у тогочасному суспільстві Західної України значних проблем економічного, політичного й національного характеру. Радикалізація українського політикуму знаходилася під пильним контролем влади, що підтверджує небезпеку цих рухів для Польської держави. Розвиток комуністичних організацій у регіоні характеризувався особливостями, спричиненими їхньою відмінністю від інших лівих сил регіону, а також більшовицької партії радянської України. Дослідження діяльності ліворадикального руху дозволить визначити причини підтримки радикальних тенденцій у суспільстві та вплив процесів, що відбувалися у радянській Україні. Дослідження має на меті створити комплексний образ західноукраїнського ліворадикального руху як складової частини українського та польського політикуму 1920-х рр., що дасть можливість заповнити одну із прогалин сучасної української історіографії у вивченні суспільно-політичного життя Західної України у складі Польщі.

Проблематика дослідження крім наукового має вагоме практичне суспільне та громадське значення у зв'язку з процесом декомунізації в Україні, започаткованим 9 квітня 2015 р. через прийняття Верховною Радою України пакету законів, підписаних Президентом України Петром Порошенком 15 травня 2015 р. [158]. У сучасному українському демократичному суспільстві особливо важливим є формування критичного та об'єктивного ставлення до радикальних ідеологій. Отже, задекларована тема дослідження є актуальною

для української громадської думки, оскільки дозволяє встановити ідеологічну приналежність ліворадикального руху Західної України та визначити його зв'язки та ставлення до злочинного тоталітарного більшовицького радянського режиму.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження пов'язане із науковою програмою кафедри новітньої історії України імені Михайла Грушевського Львівського національного університету імені Івана Франка і відповідає її плановій темі на 2009–2014 рр.: “Громадсько-політична та професійна діяльність української інтелігенції у ХІХ–ХХ ст.” (номер державної реєстрації 0112U004043).

Мета дисертаційного дослідження – проаналізувати розвиток українських ліворадикальних партій та організацій на території Західної України у 1919–1929 рр., висвітлити ключові напрямки діяльності, охарактеризувати відносини з іншими політичними силами

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких дослідницьких **завдань**:

- вивчити стан наукового опрацювання проблеми, джерельної та історіографічної бази;
- виявити причини та джерела поширення ліворадикальної ідеології серед населення Західної України;
- розкрити становлення та розвиток комуністичного руху впродовж 1920-х рр.;
- визначити рівень залежності так званих “легальних додатків” на прикладі “Сельробу” від КПЗУ;
- охарактеризувати відносини українських ліворадикальних сил із комуністами Польщі та радянської України;
- проаналізувати національну та соціальну структури ліворадикального руху в Західній Україні;
- дослідити еволюцію національного питання у програмі комуністів;

- висвітлити напрямки діяльності ліворадикальних сил у легальних товариствах та організаціях;
- охарактеризувати роботу українських комуністичних послів у законодавчих органах Польщі;
- виявити головні тенденції у суперництві ліворадикальних сил із легальними політичними українськими партіями Західної України.

Об'єктом дослідження є ліворадикальний рух у Західній Україні у складі Польщі в 1919-1929 рр.

Предмет дослідження – виникнення, становлення, розвиток та головні напрями діяльності ліворадикальних сил у Західній Україні в 1920-х рр.

Територіальні межі дисертаційної роботи охоплюють українські території, що ввійшли до складу Польської держави після завершення українсько-польської війни 1918–1919 рр. та рішення ради послів Антанти 1923 р., тобто Східну Галичину та Волинь.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період 1919–1929 рр. Нижня межа дисертації визначена датою створення Комуністичної партії Східної Галичини – лютий 1919 р. Верхня межа зумовлена завершенням тривалої внутрішньої кризи в рядах КПЗУ, що призвела до розколу руху, чистки кадрів й зміни ключових концепцій та методів діяльності партії, що були домінуючими у перше повоєнне десятиліття.

Методологічну основу роботи становлять принципи історизму, наукового об'єктивного аналізу, системності та всебічності висвітлення проблеми. Для дослідження застосовано методи синтезу, аналізу, систематизації, узагальнення, діалектичний та проблемний підходи. Для комплексного та всебічного аналізу проблеми в дисертаційній роботі використано логічний, історичний, системно-структурний, системно-функціональний, історико-генетичний, порівняльний методи.

Наукова новизна отриманих результатів дисертаційного дослідження полягає у тому, що на основі широкого кола джерельних матеріалів:

вперше:

– в сучасній українській історіографії здійснено комплексне вивчення діяльності ліворадикальних сил в Західній Україні у складі Польщі в 1919–1929 рр.;

– до наукового обігу залучено низку нових архівних документів та преси;

– досліджено впливи течій націонал-комуністичного спрямування, зокрема боротьбистів, на кристалізацію програмних засад та принципів діяльності західноукраїнських лівих радикалів;

– проаналізовано процес становлення та формування комуністичних організацій та партій на території Західної України у 1920-х рр., зокрема реконструйовано відносини місцевих осередків та партійного центру;

– виявлено ключові організаційні проблеми та закономірності розвитку комуністичних сил;

– розглянуто характерні риси відносин Комуністичної партії Західної України із Комуністичною партією Польщі та Комуністичною партією (більшовиків) України;

– проаналізовано специфіку опанування ліворадикальними силами легальних секторів діяльності. Зокрема визначено рівень та етапи проникнення комуністів у профспілки та культурно-просвітницькі товариства, в першу чергу у їхні керівні структури.

– встановлено головні проблеми, що піднімалися українськими комуністичними послами під час виступів у польських законодавчих органах.

удосконалено:

– вивчення джерельного матеріалу та історіографії з історії комуністичного руху 1920-х рр. ХХ ст. на українських землях у складі Польщі;

– методика дослідження радикальних партій та рухів у Західній Україні у міжвоєнний період.

отримали подальший розвиток:

– дослідження поширення радикальних настроїв серед українського населення;

– аналіз взаємовідносин комуністів із іншими українськими політичними силами Західної України в міжвоєнний період.

Практичне значення дисертації полягає у можливості використання отриманих результатів для підготовки наукових праць з історії міжвоєнної Польщі та Західної України. Основні положення та узагальнення дослідження можна застосовувати для підготовки відповідних лекційних курсів у вищих навчальних закладах, проведення подальших наукових досліджень з історії України, політології, краєзнавства та інших наукових дисциплін.

Особистий внесок здобувача. Викладені в роботі положення та висновки, а також опубліковані праці за темою дослідження належать авторові одноосібно.

Апробація результатів дослідження здійснена шляхом обговорення на засіданнях кафедри новітньої історії України імені Михайла Грушевського Львівського національного університету імені Івана Франка. Основні положення та результати дослідження викладено на Другому українсько-польському історичному семінарі студентів та аспірантів (м. Жешув, 9–10 квітня 2014 р.) та звітній науковій конференції викладачів, працівників та аспірантів історичного факультету за 2014 р.

Публікації за темою дослідження. Основні положення дослідження опубліковані у шести наукових статтях, із них п'ять – у провідних фахових виданнях України, одна – у зарубіжному фаховому виданні:

1. Пиріг М. Ліворадикальні сили у саботажних акціях 1930 року та їх наслідки / М. Пиріг // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / заг. ред. І. С. Зуляка. – Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2012. – Вип. 2. – С. 77–83.

2. Пиріг М. Українське селянсько-робітничє соціалістичне об'єднання (“Сельроб”) у виборчій кампанії 1928 року до польського сейму та сенату / М. Пиріг // Наукові зошити історичного факультету Львівського національного

університету імені Івана Франка : зб. наук. пр. – Львів, 2012–2013. – Вип. 13–14. – С. 407–416.

3. Пиріг М. Національне питання у діяльності українських ліворадикальних сил Польщі: 20-ті рр. XX ст. / М. Пиріг // Гілея: науковий вісник : зб. наук. пр. / гол. ред. В. М. Вашкевич. – К. : ВІР УАН, 2013. – Вип. 75 (№8). – С. 57–59.

4. Пиріг М. Становлення та організаційні принципи діяльності “Українського селянсько-робітничого соціалістичного об’єднання” (“Сельроб”) у 1926–1928 рр. / М. Пиріг // “Мандрівець”. – Тернопіль, 2013. – №4 (106). – Лип.-серп. – С. 31–37.

5. Пиріг М. Взаємини Комуністичної Партії Західної України та Комуністичної Партії Польщі: 20-і рр. XX ст. [Електронний ресурс] / М. Пиріг // KOMUNIZM: system – ludzie – dokumentacja. Rocznik naukowy. – Lublin, 2014. – №3. – С. 21–48. – Режим доступу до ресурсу: http://komunizm.net.pl/wp-content/uploads/2014/Pyrig_2.pdf

6. Пиріг М. Проблеми становлення організованого українського ліворадикального руху в Польщі (1919–1923 рр.) / М. Пиріг // Гілея: науковий вісник : зб. наук. пр. / гол. ред. В. М. Вашкевич. – К. : “Вид-во “Гілея”, 2016. – Вип. 110 (№7). – С. 56–59.

Структура дисертації обумовлена її змістом, метою, науковими завданнями та побудована за проблемно-хронологічним принципом. Робота складається зі вступу, трьох розділів, поділених на параграфи, висновків, списку використаних джерел та літератури, додатків. Основний текст дисертації становить 199 сторінок. Загальний обсяг дослідження – 245 сторінок. Список використаних джерел нараховує 419 позицій.

РОЗДІЛ 1. Історіографія, джерела, методологія дослідження

1.1 Історіографія

Незважаючи на постійне збільшення дослідження радикальних течій в українському суспільстві, багато питань з історії ліворадикального руху в Західній Україні в міжвоєнний період залишаються невисвітленими, що зумовлює недостатній стан дослідження проблеми та спричиняє необхідність подальшого проведення наукових пошуків у даній сфері.

Українську історіографію теми умовно можна поділити на кілька основних груп – міжвоєнного періоду, радянську, дослідження незалежної України. Особливе місце в історіографії ліворадикального руху Західної України у міжвоєнній Польщі обіймають праці зарубіжних дослідників, в першу чергу – польських.

У міжвоєнний період вагомих досліджень українського ліворадикального руху не проводилося, проте зацікавлення Західною Україною виявили державні видавництва радянської України. У 1929 р. опубліковано працю К. Вінярського “Третій з’їзд КПЗУ про національне питання на Західній Україні” [259]. Розгляд ухвал даного з’їзду здійснили також Є. Гірчак та К. Данилович [267]. Наприкінці 1920-х рр. у Києві з’явилася праця присвячена аналізу економічного та політичного становища Західної України у складі Польщі [350]. Враховуючи проблеми в аграрній сфері у Польщі на межі 1920–30-х рр., ЦК КПЗУ здійснив видання праць із даної проблематики, що водночас відповідали політиці самої партії [355].

У середині 1920-х рр. у Польщі було опубліковано короткий путівник по політичним партіям та організаціям, що існували у державі, в якій автор назвала комуністичні сили “заколотницькою організацією із революційною тактикою”, що матеріально та морально залежала від Комінтерну, тобто від Москви [366, s. 14]. У середині 1930-х рр. у Мінську під редакцією С. Скульського вийшла праця присвячена політичним партіям Західної Білорусі та Західної України [330].

Важливою працею, що демонструє критичний підхід до проблеми комуністичного руху на території Польщі є монографія польського історика Я. Регули [401], який базуючись на наявних документальних матеріалах та фактах проаналізував політику КПП. Особливий акцент дослідник робив на національному та аграрному питаннях, наголошуючи, що ці сфери комуністи використовували для пропаганди та здобуття прихильності населення.

Представники інших політичних сил у своїй публіцистичній діяльності не залишили без уваги комуністів. О. Бабій у брошурі, виданій у 1937 р. у Львові для селян та робітників, намагався висвітлити різницю між комуністами, націоналістами та соціалістами [249]. Комунізм він вважав абсолютно неприродним та неприйнятним для українського народу, як ідеологію, що заперечувала національні ідеї та невід’ємні для українців християнські цінності.

Більшість досліджень із заданої проблеми представлені працями радянських науковців. У 1955 р. вийшла праця М. Герасименка та Б. Дудикевича, присвячена комуністичному руху на території Західної України в міжвоєнний період [265]. Аналізуючи діяльність КПЗУ, автори зазначили, що тогочасне керівництво провадило хибну політику та не вміло належним чином спрямовувати настрої місцевого населення. Значну увагу дослідники відвели “Сельробу”, зокрема його ролі у розвитку страйкового руху.

Систематичні дослідження західноукраїнського ліворадикального руху розгорнулися після XX з’їзду КПРС, на якому прийнято декларацію про необґрунтованість розпуску таких складових частин КПП як КПЗУ та КПЗБ. Дослідження розвитку комуністичної партії на території Західної України відбувалося у контексті висвітлення робітничого руху, що супроводжувалося аналізом соціально-економічного становища регіону та національної боротьби з позиції марксизму-ленінізму. До праць даної категорії, відносяться монографії та статі М. Кравця [295–296], М. Зільбермана [286], В. Твердохліба [347–348], Н. Гурладі [271], В. Чугаїва [359]. М. Зільберман підняв проблему діяльності комуністичних послів в 1922–1927 рр. [280, с. 91–106], а Б. Дудикевич – діяльності львівського партійного осередку та дискусії стосовно об’єднання

Західної України із радянською Україною [263, 280, с. 132–149]. В. Твердохліб концентрував свою увагу на робітничому русі Прикарпаття. Л. Іваненко проаналізувала проникнення українських комуністів у культурно-просвітницькі товариства, в першу чергу – “Просвіту” та Рідну школу [287].

Активно займався вивченням історії КПЗУ А. Ярошенко [362–363]. Історик стверджував, що ініціаторами організації ліворадикальних осередків на західноукраїнських землях були політично активні робітники великих міст, а також колишні військовополонені та біженці, що повернулися із Росії. Низку публікацій присвятив процесу виникнення та перших років становлення КПСГ-КПЗУ О. Карпенко [280, с. 5–27, 289–290]. Дослідник наголошував, що злиття КПСГ та КПП лише зміцнило українську партію, проте оминає увагою наявність опозиції до зміни статусу партії серед комуністів Східної Галичини.

Суттєвим дослідженням комуністичного руху в Західній Україні є монографія Є. Галушка “Нариси історії ідеологічної та організаційної діяльності КПЗУ в 1919–1928 рр.”, опублікована у 1965 р. Дослідник виділив кілька ключових етапів діяльності КПЗУ: утворення КПСГ, легальне існування партії у 1920 р.; становлення та об’єднання у 1921–1922 рр.; діяльність до та опісля травневого перевороту 1926 р. у Польщі. Попри значне ідеологічне навантаження, монографія базується на вагомих архівних джерельних матеріалах. Їхньому аналізу дослідник присвятив окремі публікації [280, с. 274]. Проте, праця не позбавлена стереотипів радянської історіографії, зокрема головною причиною виникнення комуністичних осередків Є. Галушко називав “результат дії об’єктивних законів суспільного розвитку”, посилені жовтневою революцією. Дослідник схвально ставився до дій КПСГ-офіційної, яка взяла участь у виборчій кампанії 1922 р. Іншу точку зору відстоювали М. Панчук та Ю. Сливка, стверджуючи, що в умовах Східної Галичини комуністи, відмовившись від бойкоту, не могли розраховувати на успіх.

Національне питання, зокрема проблему автономії в ідеологічній діяльності КПЗУ досліджував Б. Кухта, стверджуючи, що особливості розвитку Західної України дозволили комуністам поєднати соціальні та національні гасла

[300]. Національну програму КПП та її української організації розглядав С. Макарчук [306], аналізуючи боротьбу політичних сил за розширення впливу серед населення. Дискусію та внутрішньопартійну кризу в КПЗУ навколо національного питання розглядав Ф. Шерстюк [361]. Проте, традиційно для радянської історіографії, підкреслював, що лише втручання КП(б)У дозволило усунути усі ухили та помилки та стати на “правильну лінію”.

Увагу дослідників привертала й інші напрями діяльності українських ліворадикальних сил у Польщі. Н. Баєва присвятила роботу діяльності КПЗУ та “Сельробу” у 1930-х рр. [250]. Аналогічний період (1929–1939 рр.) охопив О. Швидак [360]. Дослідник виділив та проаналізував два етапи діяльності КПП та КПЗУ – 1929–1933 рр. та 1934–1939 рр. Основою для поділу слугувало завершення економічної кризи, що використовувалася лівими силами для пропагування власних ідей. О. Швидак зазначив, що основною помилкою, допущеною як КПЗУ так і Комінтерном у тактиці роботи на території Західної України, була відсутність кооперації із місцевими соціалістичними силами.

Бібліографію історії КПЗУ уклав В. Машотас [310]. Верхньою хронологічною межею є 1967 р., й охоплює праця лише публікації, що вийшли на території Радянського Союзу. Окремі статі з історії комуністичного руху в Західній Україні опублікували К. Тищенко [349]. І. Компанієць [291], П. Яцків та І. Шумейко [364].

У повоєнний період з’являлися праці про колишніх діячів західноукраїнського комуністичного руху. У 1969 р. у Львові вийшла невелика брошура присвячена публіцистичній діяльності, а також виступам К. Пелехатого [323]. Основним матеріалом для публікації слугували статті комуністичного діяча у газетах “Воля народу”, “Сила”, “Сельроб”.

Питання діяльності ліворадикальних сил розглядалося радянськими дослідниками і в контексті вивчення інших партій та організацій, що діяли на території Західної України у міжвоєнний період. В. Добрецова намагалася проаналізувати процес формування союзу між греко-католицькою церквою та українськими партіями й виділити форми та методи, які застосовувала КПЗУ у

діяльності проти своїх конкурентів [275–276]. Дослідниця наголошувала на національному питанні, вважаючи його найважливішим у Західній Україні. Проте праця сповнена радянськими ідеологічними стереотипами й носить виключно пропагандистський характер. Проблемі відносин комуністів із іншими українськими політичними силами присвячена також колективна монографія, видана в Ужгороді у 1975 р. – “Народом осуджені” [356].

Український ліворадикальний рух у Польщі став об’єктом дисертаційних досліджень. Основними центрами вивчення теми стали Львів та Київ. Зокрема у Києві даною проблемою займався Г. Завгородній [279], який окреслив 1926 р. як своєрідну межу етапів розвитку КПЗУ, аргументуючи це зміною влади у Польщі та супутніми політичними й економічними процесами, активізацією легального сектору діяльності. М. Кучеров [302–303] та О. Андрушко [248] присвятили свої дослідження становленню комуністичної партії на території Західної України. Львівський дослідник В. Задорецький висвітлював значення національного питання у діяльності КПЗУ в 1919–1926 рр. [281].

Спробу дослідити розвиток та діяльність комуністичних організацій не лише на території Східної Галичини, а й Північної Буковини та Закарпаття зроблено у монографії В. Курила, М. Панчука та М. Трояна [299]. Дослідники розглядали проблему із початку ХХ ст., нетрадиційно виділяючи етапи розвитку комуністичних сил після війни. Зокрема процес становлення виводиться не з 1919 р., а 1917 р. й завершується у 1923 р. Наступний ж період розглядається як суцільний етап аж до 1939 р.

Порівняно незначна кількість праць присвячена легальній комуністичній силі – “Сельробу”. Дослідження проблеми здійснила Г. Сизоненко [339], вказавши на нерозривний зв’язок між КПЗУ та “Сельроб”. Аналізуючи результати виборів до органів місцевого самоврядування у 1927 р., Г. Сизоненко стверджувала, що для “Сельробу” вони пройшли успішно, проте навіть керівництво партії вважало, що досягнень організація не здобула.

Окрему нішу в історіографії ліворадикального руху обіймають дослідники комуністичної преси на території Західної України – Я. Дашкевич

[272–273, 375] та Й. Цьох [357]. Я. Дашкевич наголошував, що не вдалося встановити авторство не лише значної кількості статей, але й програмових партійних документів, членів редакційних колегій, у силу конспіраційної діяльності КПЗУ. Відомості про авторів були відсутні й в українських і у польських архівах [375]. Я. Дашкевич виділяє три головні типи української комуністичної преси у міжвоєнній Польщі: преса, що легально чи напівлегально видавалася закордоном та нелегально провозилася на територію Польщі; замаскована легальна преса в краї, що постійно стикалася із цензурою, поліцією, судом; “підземна” нелегальна преса [375, с. 38].

Для більшості із перелічених вище праць характерні наступні ознаки: намагання спростувати науковий доробок тогочасних зарубіжних та діаспорних істориків, наголошуючи на їхній необ’єктивності та відсутності професіоналізму; демонстрація тяжкого економічного становища робітництва та селянства, спричиненого діями польської влади, некомуністичних партій та церкви; реакційна політика урядів як ЗУНР так і Польщі; прислуговування українських національних партій “інтересам буржуазії”; розпалювання міжнаціональних конфліктів поміж українськими та польськими націоналістами тощо. Радянські дослідники переоцінювали здобутки та рівень організованості комуністичних сил у перші роки повоєнні роки у всіх сферах діяльності, особливо профспілковому русі та впливи на настрої місцевого населення. Отже, історична нарація задекларованої теми характеризується значним ідеологічним наповненням та наявністю ряду міфів, джерелами яких, поряд із ідеологією, виступили також цензура, пропаганда та маніпуляція.

Спроби перебудови радянської системи у другій половині 1980-х рр. спричинили зміни й у розвитку історичної науки, зокрема у дослідженні заданої теми. Наприкінці 1980-х рр. з’являються нові праці з історії комуністичного руху Західної України, які, проте, не відмежовуються від радянської ідеології. У 1990 р. С. Дерев’янка захистив дисертацію, вивчаючи джерела до історії КПЗУ. Дослідник проаналізував проблему, що не була предметом вивчення

його попередників – процес ліквідації КПЗУ, зокрема розглянув матеріали, щодо долі репресованих західноукраїнських комуністів [274].

Значний внесок у дослідження задекларованої проблематики здійснив М. Панчук [320–322]. У монографії, опублікованій у 1989 р., історик акцентував увагу на двох важливих сферах, які становили зацікавлення у лівих сил – здобуття прихильності та згуртування селянства, національне питання, а також переглянув ряд власних концепцій та висновків із попередніх досліджень.

Варто окремо розглянути матеріали українсько-польської конференції присвяченої 70-літтю створення КПЗУ, що відбулася у Львові 3–4 березня 1989 р. Здійснено спробу усунути наявні викривлення, спричинені впливом офіційної ідеології. Проте позбутися традиційного для радянської історіографії висвітлення проблем не вдалося. О. Карпенко, оцінюючи становлення комуністичної ідеології на теренах Галичини, виводив її ще з революційних подій 1848 р., відзначаючи занепокоєння та тривогу із боку австрійської влади поширенням комуністичних та соціалістичних віянь [247, с. 68]. Дослідник, дискутуючи із Є. Галушком, стверджував, що перший з'їзд партії відбувся саме у лютому 1919 р. у Станіславові, в той час як Є. Галушко вважав дане зібрання виключно конференцією, а з'їзд датував 30 жовтнем 1921 р [247, с. 73]. О. Карпенко наголошував, що для подібних тез немає жодного документального підтвердження у матеріалах КПСГ та Комінтерну [247, с. 74].

Святоюрському процесу присвятив увагу Ю. Гошко, який був членом КПЗУ з 1936 р. Дослідник переоцінює роль процесу, а особливо арештованих діячів, та зазначає, що розкол в партії був подоланий і розпочалася діяльність лише у 1923 р. після їхнього звільнення [247, с. 90–94]. Дисертаційне дослідження спростовує подібну тезу і розглядає внутрішньопартійні процеси, зокрема на етапі становлення та організаційного оформлення як ключові чинники розвитку партії.

Діяльність КПСГ у 1921–1923 рр. досліджував М. Кугутяк. Історик стверджував, що формування більшості партій, груп, організацій та профспілок

відбувалося за національним принципом. Отже, робітниче населення потрапляло під впливи різних груп та партій, що поставило питання про можливість об'єднання із ними для спільної діяльності. Дослідник також зазначив, що ідея тактики об'єднаного фронту мала успіхи, оскільки ряд діячів полишали соціалістичні партії та переходили на бік ліворадикальних сил [247, с. 122]. Проте, це радше свідчить не про успіхи конкретно агітаційної діяльності комуністів, а про появу радикальних груп та течій в українських політичних силах та незгоду із офіційними тактиками їхніх політсил.

Наприкінці 1980-х рр. у Львові вийшов друком біографічний довідник присвячений діячам комуністичного руху на території Західної України [252]. До створення праці в тому числі Ю. Сливка, Я. Грицак, М. Литвин, М. Кугутяк, О. Зайцев, О. Красівський, К. Науменко та інші. Важливість праці полягає у включенні біографічної інформації осіб, репресованих радянською владою та представників опозиційних течій у КПЗУ та “Сельробі”.

Діяльність українських ліворадикальних сил займала помітне місце у працях І. Васюти [253, 255–258], присвячених соціально-економічному та політичному розвитку західноукраїнських земель, що висвітлюють становище селянства, вплив на нього пропаганди комуністів та політичну ситуацію в регіоні. Дослідження автора, здійснені після 1991 р. характеризуються більшою об'єктивністю оцінок КПЗУ та “Сельробу”, зокрема прорадянська та класова орієнтація трактувалася як один із ключових факторів, що стояли на заваді об'єднанню українських сил для захисту національних інтересів [255, с. 269].

Ю. Сливка сконцентрував увагу на розколі 1927–1928 рр. [340]. Дослідник стверджував, що керівництво партії не піддалося “ухилам” чи “збоченням”, а боролосся за свої ідеї, проти сталінського тоталітарного бачення. Ю. Сливка висвітлює репресії радянської влади проти провідників західноукраїнського руху та розкриває причини й умови розпуску КПП та КПЗУ.

В історіографії незалежної України, ліворадикальні сили розглядалися з аспекту відносин з іншими українськими політичними партіями. І. Райківський

розглядає їх в контексті розвитку Української соціал-демократичної партії у міжвоєнний період, а також вплив на даний політичний рух КПЗУ [334]. Один із розділів дисертації дослідника присвячено проблемі ліворадикальної еволюції УСДП, що стала причиною боротьби двох ключових концепцій – національного питання та побудови пролетарського фронту [334, с. 12]. Перехід політичної сили на більшовицькі позиції відбувся у зв'язку із поширенням лівих ідей серед партійних низів, оскільки в ряди УСДП влилися симпатичні радянської України та прихильників політики “українізації”. Дослідник, опираючись на спогади А. Чернецького, пояснював прорадянські тенденції в партії нерозумінням відмінностей, що існували між західноєвропейськими концепціями соціалізму та його більшовицьким варіантом [334, с. 13].

І. Гаврилів наголошує, що КПЗУ взагалі не можна вважати представником українського національного руху, враховуючи перебування партії у складі КПП та постійний контроль з боку Комінтерну, РКП(б) та КП(б)У. Певну популярність дослідник пояснює переходом на її сторону лівого крила більш авторитетної соціал-демократичної партії та особливістю електорату – молоді та неграмотні люди легко піддавалися впливу комуністичної пропаганди [261, с. 5]. КПЗУ І. Гаврилів трактує як “фортпост агентурної мережі большевиків на західноукраїнських землях” [262, с. 92].

Дослідник із Києва С. Гірік, вивчаючи джерела досліджень ідейних засад Української комуністичної партії (боротьбистів), звертає увагу на важливість “галицького вектору” її політики та прагнення заснувати власну західноукраїнську партію з аналогічною програмою задля розширення впливів за межі радянської України [266, с. 234–249].

Тернопільський дослідник В. Місько вивчає політику Польщі щодо українського ліворадикального руху в міжвоєнний період, зокрема суспільно-політичні процеси, спрямовані на його придушення [314–316]. Історик аналізує дії влади щодо комуністів та способи її реалізації. Окрему увагу дослідник звертає на використання польської пенітенціарної системи для послаблення ліворадикального руху [318]. Водночас історик аналізує ефективність часто

застосовуваних поліцією превентивних заходів поліції [311, с. 13–14] В. Місько наголошує на використанні польською владою боротьби із комуністами для ліквідації та закриття українських товариств, гуртків, читалень та інших установ.

Історіографію суспільно-політичного життя українців у міжвоєнній Польщі досліджує В. Футала [353–354]. Окрему увагу дослідник приділяє висвітленню в історичній літературі діяльності ліворадикальних організацій. Сучасну українську історіографію західноукраїнських земель міжвоєнного періоду досліджують К. Кондратюк та О. Сухий [292, 294].

Важливою історіографічною складовою дослідження є праці, присвячені соціально-економічному чи політичному розвитку Західної України. Вони створюють комплексне бачення становища західноукраїнських теренів. До даної категорії відносяться праці О. Красівського [388], К. Кондратюка [293], М. Литвина [304], Б. Гудя [269-270, 383], Я. Грицака [268], Я. Малика [307], О. Рубльова [337–338], М. Кучерепи [301], М. Кугутяка [297].

Окремої уваги заслуговує науковий доробок плеяди сучасних львівських дослідників суспільно-політичного життя Західної України у міжвоєнний період. Аналізуючи парламентську діяльність політичних партій Західної України у міжвоєнний період, львівський дослідник О. Зайцев висвітлює роботу комуністичних послів [283]. Дослідник спростовує твердження радянських істориків про головну роль КПЗУ в утворенні та діяльності Селянського союзу [283, с. 14]. Досліджуючи вибори 1922 р., історик вивчає мотиви обох груп КПСГ при формуванні ставлення до виборчої кампанії [282]. М. Литвин аналізує геополітику більшовицької Росії стосовно ЗУНР та Галицької СРР, зокрема розглядає галицький осередок у Москві [304]. О. Павлишин приділяє увагу відносинам влади ЗУНР та представників від робітників і селян під час кризи в першій половині 1919 р. Окрему увагу історик звертає на повстання в Дрогобицькому повіті, стверджуючи, що виступ носив передусім соціально-економічний характер, а малочисельні комуністичні групи не мали впливу на суспільно-політичну ситуацію [319].

І. Соляр наголошує на штучному характері “Сельробу”, що зумовило постійні конфлікти всередині організації [342, 346]. Дослідник заперечує твердження радянських істориків про те, що утворення цієї організації було наслідком зростання авторитету КПЗУ [344–345]. Аналізує І. Соляр еволюцію поглядів УСДП від радянофільства до критики комунізму. Дослідник акцентує на тому, що ліворадикальні тенденції в партії були значною мірою інспіровані владою радянської України [341].

Варто звернути увагу на дискусію, що виникла в історичних та юридичних колах впродовж останніх двох років щодо затвердженого пакету декомунізаційних законів. Оскільки закони стосуються водночас і перегляду комуністичного минулого України. Ряд представників зарубіжного та українського наукового середовища наголосили на порушенні права на свободу слова та впровадженні цензури в дослідженнях. Опоненти критиків закону, зокрема голова Українського інституту національної пам'яті Володимир В'ятрович, наголошують, що жодні заборони не вплинуть на академічну дискусію, а проблема декомунізації є нагальною, оскільки “стосується не лише гуманітарної політики, але й політики безпеки” [260]. На думку ж Андрія Портнова необхідно “усвідомити його неоднорідність і суперечливість, що жодною мірою не заперечує злочинного характеру радянського режиму” та “замислитися про проблему незнання і нерозуміння радянського” [331].

Невід'ємною складовою історіографії українського ліворадикального руху є праці польських дослідників. Історіографія Польської Народної Республіки представлена працями, присвяченими історії КПП та робітничого руху [370, 372, 374, 385, 406]. Український ліворадикальний рух розглядається у контексті діяльності даної політичної сили як її складова частина. Певний виняток становить праця Я. Радзейовського, присвячена ідеологічним проблемам КПЗУ у 1920-х рр. Дослідник наголошував, що без КПЗУ неможливо зрозуміти багато явищ в історії як польського комуністичного руху, так і політичного життя міжвоєнної Польщі, в першу чергу сфери національного питання [400, s. 5–6]. Я. Радзейовські звертав увагу на роль

боротьбистів у поширюванні комуністичних ідей у Галичині [400, s. 20]. Вивчення “Сельробу”, на думку дослідника, дозволило б виявити слабкі сторони розвитку комуністичної ідеології на території Західної України [399].

Польський історик Т. Бернацек досліджував участь комуністів Східної Галичини у виборах до парламенту 1922 р. [368] та їхню діяльність у парламенті у першому повоєнному десятилітті [251, 367]. Аналізуючи вибори до сейму та сенату у 1922 р., дослідник звертає увагу на бойкот виборів більшістю українського населення краю, та намаганні влади змінити ситуацію й досягти компромісу для ефективного та результативного проведення виборів.

Окремі аспекти діяльності КПП, в тому числі проблема визначення лінії комуністів у національному питанні висвітлена у працях Г. Цімека [371]. Дослідник наголошував на несприйнятті у перші повоєнні роки комуністами існування держави як такої, багатонаціональному характері відродженої Польщі та самої партії, у якій українці, білоруси та євреї навіть домінували над поляками [371, s. 80–81, 84]. І. Яжборовська у співавторстві із Ф. Фірсовим окреслила особливості діяльності КПП та її відносин із Комінтерном [351–352].

Із 1958 р. у Варшаві виходив щоквартальний збірник “Z pola walki”, присвячений робітничому руху на терені Польщі, та у прилеглих державах. Серед опублікованих у часописі статей варто виділити кілька, що стосувалися КПЗУ [377, 380, 384, 387, 403]. Г. Іванський підняв питання походження КПСГ та виділяв три головні теорії: виведення родоводу партії із діяльності Інтернаціональної революційної соціал-демократичної молоді; вплив комуністів-боротьбистів; діяльність місцевих комуністів, які побували у російському полоні. Історик не надає переваги жодній із зазначених теорій [377, s. 27]. Розглядаючи процес входження КПСГ у КРПП, Г. Іванський, вважав головною причиною довготривалих переговорів недооцінку із боку польських комуністів перспектив розвитку робітничого руху в Східній Галичині та заперечення права народів на самовизначення [377, s. 32–33]. Діяльністю комуністичної фракції у сеймах 1921–1935 рр. займався А. Гвіждж, акцентуючи

увагу на роботі у парламенті, не розглядаючи інших сфер, що були доступні послам відповідно до законодавства Польської держави [380].

А. Андрусевич, вважає, що національне питання, проникло у середовище робітників й стало одним із ключових при формулюванні ідеології КПСГ [247, с. 83]. Дослідник наголосив, що позиція польської влади штовхала українське населення до радикалізації настроїв, в тому числі виникнення “української революційної лівиці” [247, с. 84]. А. Андрусевич зазначив, що в Галичині утвердився своєрідний “особливий стан національного напруження” [247, с. 86]. Звертає увагу дослідник на різноманітність складу партії та поглядів всередині: “від радикального інтернаціоналізму молоді до поміркованої програми української партії соціалістів-революціонерів” [247, с. 83].

Дослідження комуністичного руху проводяться в університеті імені М. Склодовської-Кюрі у Любліні. Варто виділити працю Е. Гороха, присвячену діяльності КПП у Люблінському воєводстві в міжвоєнний період [381]. Дослідник звертає увагу на особливості розподілу сфер впливу поміж КПЗУ та КПП та чинники, що визначали соціальний й національний склад руху. Політична думка КПП та її реалізація на практиці потрапила у сферу наукових зацікавлень К. Трембіцької [415]. У 2012 р. у Любліні опубліковано збірник статей, в який включено дослідження із регіональної історії КПП міжвоєнного періоду [396]. З. Запоровський розглядає кристалізацію ідеї парламентаризму у програмних засадах та тактиці КПП, форми та юридичні підстави діяльності послів, їхніх союзників, характер позасеймової діяльності та оцінку роботи фракції керівними структурами КПП, а також ставлення влади та самого сейму до КПФ [416]. Історик наголошує, що це була репрезентація нелегальної партії, яка попри це користувалася усіма привілеями та атрибутами, що й інші сили. З. Запоровський приділяє увагу проблемі недоторканності депутатів, що в ряді питань поставила сеймову владу понад владою виконавчою [416, с. 35].

Політичний розвиток Західної України, національні відносини, українсько-польські стосунки проаналізовано у працях М. Папежинської-Турек [395], Я. Пісулінського [398], Р. Томчика [410–411], М. Новак [394],

Я. Бруського [369], Р. Тожецького [412–413]. Останній трактує КПЗУ як єдину політичну силу наприкінці 1930-х рр. здатну “протиставити себе наростанню агресивності українського націоналізму” [413, s. 24].

Окремо варто виділити роботи відомих американських дослідників Т. Снайдера та Р. Пайпса, які розмежовують комуністичну ідеологію та її практичну реалізацію в умовах Східної Європи в ХХ ст. Т. Снайдер наголошує, що в міжвоєнній Польщі вибір комунізму означав підтримку негайного приєднання її східних територій до радянського Союзу [404, s. 54]. Р. Пайпс підкреслював, що сама ідея комунізму виглядала досить наївною, натомість усі спроби побудови комуністичного устрою за допомогою цілої державної машини, потягнули за собою значні історичні наслідки [397, s. 11].

Історіографічний доробок як вітчизняних так і зарубіжних дослідників дає можливість виділення та аналізу основних аспектів українського ліворадикального й їхнього подальшого комплексного дослідження, оскільки поза увагою вчених залишився широкий спектр невисвітлених або спотворених ідеологією марксизму-ленінізму та офіційною політикою радянської держави проблем.

1.2. Джерельна база

Тематика дослідження тривалий час перебувала під впливом офіційної радянської ідеології, що зумовило як відповідний виклад матеріалу, так і трактування інформації наданої джерельною базою. Отже, виникла потреба перегляду та повторного вивчення уже наявних та відомих джерел й введення в науковий обіг нової інформації.

Джерельну базу дослідження становлять архівні та опубліковані документи та матеріали. Більшість джерел знаходиться в українських та польських архівах. Вагомим джерелом з історії ліворадикальних рухів у Західній Україні в міжвоєнний період є документація, що знаходиться у фондах ЦДАГО, зокрема у фондах 6 – “Комуністична партія Західної України” та 9 – “Центральний комітет Компартії Галичини”. Серед матеріалів фонду 6 містяться резолюції та протоколи конференцій КПСГ та КПЗУ, пленумів ЦК,

його циркулярів та інформаційних бюлетенів, звіти та протоколи Секретаріату й Політбюро КПЗУ, статистичні дані про склад окружних парторганізацій, протоколи місцевих партійних осередків різного рівня, доповідні записки, звіти, постанови та звернення Виконавчого Комітету Комуністичного Інтернаціоналу, листування КПЗУ, КПЗБ, КП(б)У та КПП, звіти та спостереження про економічне та політичне становище східних воєводств – Львівського, Станіславівського, Тернопільського та Волинського, а також матеріали місцевих громадських організацій, в тому числі “Просвіти”. Фонд 9 містить документи, що стосуються діяльності ЦК Комуністичної партії Галичини. Дані матеріали висвітлюють діяльність радянської влади у напрямку створення підконтрольної комуністичної сили на території Східної Галичини та демонструють функціонування радянських установ, присвячених галицьким справам.

Охарактеризувати розвиток Комуністичної партії Східної Галичини на етапі становлення, зокрема роль ЦК КП(б)У та РКП(б) дозволяють матеріали фонду 37 – “Галорком при ЦК КП(б)У” та фонду 38 “Галбюро при ЦК КП(б)У”. Документальне наповнення даних фондів є певною мірою обмежене і не дозволяє повністю відтворити діяльність Галицького організаційного комітету та Галицького бюро при ЦК КП(б)У, оскільки представлене здебільшого протоколами засідань. Проте наявні документи достатньо висвітлюють організацію Галоргкому та особливості його функціонування, зокрема фінансування радянською владою організації комуністичного руху в Галичині. В науковий обіг вперше введено документи з листування Галбюра з ЦК КП(б)У, зокрема про відрядження діячів в розпорядження Галбюра за лютий-жовтень 1921 р., в тому числі під час евакуації після відступу радянських військ з території Польщі [86].

Значний комплекс інформації знаходиться у розпорядженні Архіву нових актів у Варшаві (Archiwum Akt Nowych). Найбільша кількість документів, що стосується діяльності комуністичних осередків зберігається у фонді 165 – Комуністична Партія Західної України. Частина цих матеріалів дублює наявні у

ЦДАГОУ джерела, проте різноманітність документів зумовлює повніше інформаційне наповнення фонду. Зокрема зібрання включає матеріали II (1925 р.) та III (1928 р.) з'їздів КПЗУ, партійних конференцій, пленумів ЦК, матеріали Політбюро ЦК (протоколи засідань, ухвали, резолюції), кореспонденцію між різними партійними структурами, а також звіти місцевих осередків, обіжники, відозви. Важливе значення для дослідження становлять матеріали, що характеризують відносини між українськими ліворадикальними силами та польським центром, зокрема резолюції та ухвали пленумів ЦК КПП, кореспонденція між центральними комітетами обох партій. Вагомим джерелом є документи центрального профспілкового відділу, зокрема щомісячні звіти, які демонструють рівень проникнення лівих сил у професійний рух на території Західної України, надають інформацію про становище робітників, динаміку страйкового руху та ключові проблеми у місцевій економіці.

Важливі для дослідження матеріали містяться у фонді 162 – “Комуністична Посольська Фракція”, зокрема документи, присвячені виборчій компанії 1922 р. до польських законодавчих органів. Промови, виступи та пропозиції комуністичних послів у сеймі, в тому числі й українських, дозволили виділити головні питання, що виносилися на розгляд як усією фракцією, так і її українською частиною.

У фонді 151 – “Комуністичний Інтернаціонал” – представництво КПП при Виконавчому комітеті Комінтерну містяться матеріали, що характеризують відносини трьох комуністичних структур – Комінтерну, КПП та КПЗУ. У дослідженні використані звіти представництва під час входження КПЗУ у КПП, проведення передвиборчих кампаній та кризи ліворадикального руху наприкінці 20-х рр. ХХ ст. Ці матеріали демонструють характер відносини між зазначеними структурами та висвітлюють внутрішні конфлікти.

Окрім фондів, безпосередньо присвячених розвитку ліворадикального руху в міжвоєнній Польщі, важливим джерелом виступають матеріали польських органів безпеки, в тому числі воєводської та повітової поліції. Загалом у Польщі в міжвоєнний період знаходилося 17 воєводських поліцейних

округів, із яких на території Західної України 4 – львівський, станіславівський, волинський, тернопільський. Фонд 2021 (Воєводська комендатура державної поліції у Львові) містить документи 1920–1927, 1929–1935 та 1937–1939 рр., загалом 13 архівних справ, що складаються із протоколів звітів повітових комендантів, наказів воєводського коменданта, документації пов'язаної із слідчою діяльністю державної поліції. Із останньої групи матеріалів важливі звіти із життя легальних польських партій та національних меншин, справи стосовно осіб, запідозрених у антидержавній діяльності, характеристика політичної ситуації, а також матеріали щодо діяльності ліворадикальному руху (“Сельробу”, КПЗУ, профспілкової лівиці). Фонд 2019 (Воєводська комендатура державної поліції у Станіславі) налічує всього лиш 2 архівні справи, проте вони надають відомості про суспільно-політичний та професійний рух на території воєводства та містять справи осіб, запідозрених у антидержавній, в тому числі комуністичній діяльності у 1920-х рр. Фонд 2009 (Воєводська комендатура державної поліції у Луцьку) містить накази воєводського коменданта, інструкції для поліції, звіти, документи, пов'язані із слідчою та оперативною роботою правоохоронних органів, адміністративно-персональні акти та матеріали стосовно діяльності прикордонних станцій й руху населення, що висвітлюють професійний, політичний та національний рух на території Волинського воєводства. Фонд 2005 (Воєводська комендатура державної поліції у Тернополі) містить накази коменданта поліції, звіти, документи пов'язані із оперативною та слідчою роботою воєводської поліції у Тернополі. справи, присвячені характеристиці політичної, національної ситуації у воєводстві. Проте ці матеріали надають інформацію лише про період середини 1924 – кінець 1925 рр.

Використано у дисертації матеріали фонду 9 – “Міністерство внутрішніх справ”. Влада Польщі контролювала розвиток різноманітних політичних сил, у першу чергу радикальних, а також угруповань національних меншин. Інформацію щодо ліворадикальних сил містять подані владі звіти структур державної безпеки про діяльність комуністичних діячів та структур, розвиток

радикальних та анархічних рухів, протоколи нарад керівників східних воєводств та документи воєводських урядів. Ці матеріали надають статистичні дані та їх аналіз офіційними державними установами.

Інтерес становлять документи ДАЛО. Зокрема опрацьовано фонд 108 – “Львівське повітове управління державної поліції”, фонд 121 – “Львівське воєводське управління державної поліції”, фонд 271 – “Дирекція поліції у Львові”. Значна кількість матеріалів присвячена ліворадикальним силам на території Львівського воєводства. Здебільшого це слідчі справи над особами підозрюваними у комуністичній чи антидержавній діяльності в регіоні, донесення та листування воєводського управління із головними, а також повітовими управліннями.

У дисертації використано матеріали ЦДА м. Львів, зокрема фонду 351 – “Українське селянсько-робітниче соціалістичне об’єднання (“Сельроб”), м. Львів 1926–1932 рр.” Архівне зібрання включає статут та програму організації, обіжники, протоколи засідань ЦК, статистичні дані про розвиток та діяльність організації, а також страйкового руху на території Львівського воєводства, документи про участь об’єднання у виборах до органів місцевого самоврядування, сейму та сенату. Серед цих матеріалів варто виділити листування ЦК організації та місцевих повітових осередків. Ці документи містять детальну інформацію про склад найменших партійних осередків, їхній стан та діяльність, що дозволяє відтворити та проаналізувати розвиток партії у кожному повіті, рівень підтримки серед місцевого населення та ключові проблеми й перешкоди, із якими стикалися діячі при організаційному становленні.

Важливе місце серед опрацьованих джерел посідають опубліковані матеріали. Серед них можна виділити кілька груп. Першу становлять друковані матеріали ЦК КПЗУ, зокрема резолюції з’їздів та конференцій, а також постанови ЦК, інформаційні бюлетені для агітації та пропаганди [155, 159, 161–166]. Ще одну групу опублікованих джерел становлять документи, витяги із преси про розвиток робітничого руху на території Західної України, що

побачили світ за часів радянської влади. До таких збірників відноситься “Боротьба трудящих Волині за визволення з-під гніту панської Польщі і возз’єднання з радянською Україною (1921–1939 рр.). Збірник документів і матеріалів” [156]. Частина перша даного збірника охоплює період діяльності ліворадикальних сил у 1921–1928 рр., що відповідає хронологічним рамкам дослідження. У збірнику вміщено маніфести КПСГ до робітників, повідомлення та витяги із преси (“Комуніст”, “Вісті”, “Правда”), що характеризують становище населення в Західній Україні та розвиток робітничого руху, процесу творення профспілкових об’єднань, матеріали із Державного архіву Волинської та Львівської областей, зокрема витяги із документів місцевої польської поліції, протоколи повітових старост та воєводи. У 1957 р. видано збірник “З історії революційного руху у Львові 1917–1939. Документи і матеріали” [157]. У виданні переважають документи львівських осередків КПЗУ та підконтрольній їй структур, лівих профспілок, відозви, листівки, які друкувалися та розповсюджувалися на території міста, матеріали, пов’язані із страйками та документи органів влади, в першу чергу – поліції та судових установ. Ці джерела дозволяють виявити та встановити комуністичні впливи у профспілках та різних організаціях Львова.

У 1964 р. видано зібрання документів з історії розвитку комуністичного руху уже на території усєї Західної України – “Під прапором жовтня. Вплив Великої Жовтневої соціалістичної революції на піднесення революційного руху в Західній Україні (1921–1928 рр.)” [160]. У збірнику подані документи із Львівського, Тернопільського, Івано-Франківського, Волинського та Рівненського обласних архівів та їхніх філій, ЦДА у місті Львові, а також архіву тогочасного Інституту історії партії при ЦК КП України. Представлені також статті та повідомлення із партійних та підконтрольних комуністам пресових органів. Більшість матеріалів стосуються страйкового руху, заборон діяльності профспілок, а також нагляду польської поліції над діяльністю КПСГ та КПЗУ.

Значний масив джерел опублікований на території Польської Народної Республіки. Більшість цих матеріалів стосується діяльності КПП й видані окремими збірками [167–168]. Частина документів міститься у часописах, присвячених комуністичному руху у Польщі загалом [169–171]. Серед опублікованих джерел важливе місце займають статистичні матеріали. Зокрема дані результатів виборів до сейму та сенату 1928 р. надають інформацію про партії та об'єднання, що брали у них участь, кількість здобутих мандатів [402].

Окрему групу опублікованих джерел становлять спогади громадських та політичних діячів Галичини та Волині комуністичного табору та інших політичних сил. У радянський час видано ряд збірників із спогадами відомих комуністичних діячів, проте лише тих, хто не відступив свого часу від “правильної ленінської лінії”, що зумовило суб'єктивний характер цих матеріалів. Зокрема значна увага приділялася становищу українського населення, визискуванню із боку влади та “буржуазії”, та спробі переконати читачів у антинародній політиці ЗУНРу, національно-демократичних сил та Української греко-католицької Церкви. У 1958 р. у Львові було видано спогади керівних діячів прокомуністичного руху, в тому числі М. Теслюка, М. Левицького, Ф. Нестора в збірнику “КПЗУ – організатор революційної боротьби. Спогади колишніх членів Комуністичної партії Західної України”. У мемуарах міститься інформація про початок діяльності комуністичних гуртків, дії більшовиків на території Галичини під час події 1920 р., що дозволяє встановити рівень поширення лівих ідей серед населення краю та чинники, які його визначали [172, с. 15–33].

Окремо видані у Львові двома виданнями мемуари М. Теслюка [174]. Ці спогади є цінними, оскільки належали одному із опозиційних до національної політики Москви діячів КПЗУ, репресованого у 1930-х рр. радянською владою. Автор крок за кроком описує процес залучення прихильників комуністичної ідеології до партійної роботи та побудови місцевих осередків партії у підпіллі в Кам'янці-Струмиловій, особливості конспіративної роботи.

Заслужують на увагу на мемуари Івана Макуха, голови Української соціалістичної радикальної партії, та Антіна Чернецького, одного із лідерів соціал-демократів [173, 175]. Ці спогади дозволяють прослідкувати оцінку та ставлення до галицьких комуністів з боку представників інших партій не тільки як до конкурентів чи прихильників більшовиків, але й в першу чергу як до українців, активних діячів громадсько-політичного життя, що боролися проти окупаційної польської влади своїм відмінним шляхом.

Окрему групу джерел становлять періодичні видання. Попри те, що й КПЗУ й “Сельроб” мали офіційні друковані органи та ряд легальних підконтрольних видань (“Наша правда”, “Наше життя”, “Сель-роб”, “Світло”, “Культура”, “Робітнича газета” та інші) автор у дослідженні звернула увагу на ряд партійних видань інших політичних сил, оскільки матеріали комуністичної преси мали на меті в першу чергу агітацію населення та максимальну дискредитацію опонентів. Друковані органи інших політичних партій дозволили розглянути позицію представників різних політичних сил у ставленні до діяльності КПЗУ та “Сельробу” та висвітлити характер відносин між двома політичними таборами з обох точок зору, попри наявність суб’єктивного чинника в оцінці ряду фактів. Чільне місце серед цих періодичних видань посідають друкований орган націонал-демократичних сил – газета “Діло”, орган Української Християнського Об’єднання – “Нова зоря”, Української Радикальної Партії – “Громадський голос”.

Масив джерел, використаних автором умовно можна розділити на наступні групи: 1) внутрішня документація КПСГ, КПЗУ, КПП, КП(б)У, Комінтерну та їхніх структур й підрозділів; 2) листування між партіями та організаціями; 3) виступи, пропозиції та внесення українських комуністичних діячів; 4) агітаційні матеріали – листівки, бюлетені, агітки; 5) статистичні дані польських органів влади; 6) звіти поліції та органів державної безпеки; 7) спогади та мемуари тогочасних політичних та громадських діячів; 8) преса. Отже, опрацьований при написанні дисертаційного дослідження джерельний матеріал є різноплановим та надає можливість комплексно й ґрунтовно

проаналізувати діяльність українських ліворадикальних сил в Західній Україні у 1920-х рр.

1.3. Теоретико-методологічні засади дослідження

Сучасна українська історична наука й досі знаходиться у пошуках новітніх методологічних принципів дослідження, що зумовлено тривалим процесом виходу з-під впливів тоталітарної радянської ідеології та політики, які фактично усе ХХ ст. визначали напрямок та методику проведення історичних розвідок у вітчизняній науці. Із здобуттям Україною незалежності розпочався масштабний процес дослідження та заповнення “білих плям” в історії, в тому числі й Західної України. Проте лише наприкінці 2000-х рр. збільшилося зацікавлення дослідників проблемою розвитку ліворадикального руху в Західній Україні й розпочався поступовий відхід від попередньої радянської заангажованої та заполітизованої традиції дослідження даної проблематики. Таким чином, гостро стоїть проблема розробки нових методологічних підходів для всебічного вивчення теми, оскільки теоретичні напрацювання значною мірою зупинилися наприкінці 1980-х рр., коли було здійснено останні спроби переглянути наявні на той час матеріали та методологічні засади.

Для реалізації поставлених завдань, а саме висвітлення історії українського ліворадикального руху в міжвоєнній Польщі в результаті детального аналізу передумов, чинників впливу, специфіки діяльності комуністичних організацій та особливостей соціальної, економічної та політичної ситуації у Західній Україні, необхідне ретельне методологічне осмислення та узагальнення отриманих результатів.

Під час дослідження ліворадикального руху на сучасному рівні в першу чергу з’явилася можливість відмовитися як від ключової радянської офіційної методологічної доктрини марксизму-ленінізму так й не потрапити у рамки сформованих та популярних у 1990-х рр. “національної” та “державницької” доктрин. Аналіз методологічних принципів дисертації потребує з’ясування

особливостей та специфіки досліджуваної теми. Історія західноукраїнського ліворадикального руху впродовж багатьох десятиліть перебувала під впливом політики та ідеології й задля максимального об'єктивізму дослідження не потребує подальшого втручання та спроб інтерпретувати факти відповідно до певних наперед визначених рамок, що призведе лише до отримання передбачуваних висновків. Хоча задана проблематика відноситься до традиційного напрямку історичних досліджень – політичної історії, – постає необхідність доповнити методологічні принципи здобутками сучасної української й західної історіографії та методології історії.

Методи історичного пізнання дозволяють за допомогою різного роду способів впорядкувати отриману в результаті дослідження інформацію. У дисертації застосовано методи, що репрезентують чотири ключові групи – філософські, загальнонаукові, спеціально наукові та конкретно (проблемно) наукові. Одними із ключових філософських або логічних засобів пізнання, застосованими у дослідженні, є методи аналізу, синтезу, систематизації та узагальнення, а також діалектичний підхід. Науковий аналіз спрямований на виділення у цілому окремих структурних елементів із подальшим їхнім вивченням. Синтез надає можливість об'єднати окремі сторони діяльності українських комуністичних сил у Польщі в єдине ціле. Таким чином, поєднання цих методів дозволяє заглибитися у суть проблеми.

Універсальним методом, що дозволяє виявити усі зв'язки, закономірності еволюції та суперечності відповідних процесів, й розглядати поставлені проблеми у динаміці розвитку, є діалектичний підхід, який нерозривно пов'язаний із принципами історизму, всебічності, об'єктивності та альтернативності. Принцип об'єктивізму є невід'ємною частиною історичного дослідження, адже лише опертя на перевірені факти забезпечує достовірність отриманих результатів. Даний принцип забезпечує врахування усієї сукупності як позитивних так і негативних аспектів проблеми. У зв'язку із заідеологізованим висвітленням історії українського ліворадикального руху в радянській історіографії, об'єктивність дослідження даної проблематики є

одним із ключових принципів дисертації, оскільки забезпечує уникнення одностороннього та упередженого трактування й подальшої міфологізації задекларованої теми.

Із загальнонаукових методів ключовими у дослідженні гуманітарних дисциплін, в першу чергу історії, виступають взаємопов'язані між собою логічний та історичний, що дозволили прослідкувати розвиток та еволюцію українського ліворадикального руху на території Західної України у складі Польщі у 1920-х рр. Зокрема дані методи дозволили врахувати вплив економічного та політичного розвитку країни на політичну ситуацію у краї та радикалізацію настроїв населення, а також визначити територіальні особливості діяльності та організаційного становлення партійних осередків. Логічний та історичний методи дозволяють розглянути об'єкт дослідження як цілісну систему із відповідними взаємозв'язками між її елементами.

Вагому роль відіграв у проведенні дисертаційного дослідження метод абстрагування. Зокрема було обрано спосіб ідеалізації об'єкту вивчення, “що має на меті розумове конструювання ідеальних об'єктів з наперед заданими властивостями для того, щоб краще зрозуміти сутність його зв'язку із іншими об'єктами” [285, с. 69]. На основі ретельного дослідження архівних матеріалів, в першу чергу статуту, програми та інших партійних документів, що відображають ідеологію партії та заплановані методи і способи діяльності на території Галичини та Волині, було сконструйовано ідеальний теоретичний образ КПЗУ та “Сельробу”. В процесі подальшого всебічного аналізу та дослідження джерельної бази виявлено відмінності у теоретичних планах розвитку ліворадикальних сил та їхній практичній реалізації, що були присутні у всіх напрямках діяльності та рівнях організації. Отже, визначено реальний стан партій, ключові фактори впливу на їхню еволюцію та причини невиконання заданого плану й реалізації очікувань, що було наслідком дії ряду як внутрішніх так й зовнішніх чинників, в тому числі політики влади, дій правоохоронних органів, національних та соціальних конфліктів у суспільстві,

відсутності координації між різними комуністичними структурами та наявність відмінних трактувань ідеології.

Оскільки ліворадикальний рух в Західній Україні був представлений партіями та радикальними організаціями, що є соціальними системами, важливим є застосування системно-структурного методу та системно-функціонального методів, що дозволяють розглянути об'єкти дослідження як систему із функціональними структурними елементами. У процесі дослідження становлення та налагодження діяльності, побудови мережі КПЗУ та “Сельробу” були розглянуті усі структурні інституції організацій як окремі одиниці, а також їхній взаємозв'язок як системи. Даний метод дозволив максимально виділити характер взаємних відносин між окремими елементами руху та визначити динаміку їхнього розвитку.

Із спеціально-наукових методів застосовано історично-генетичний, компаративний та типологічний. Генетичний або історично-генетичний підхід до дослідження заданого об'єкту дозволив послідовно розкрити зародження та розвиток комуністичного руху на території Галичини та Волині у міжвоєнний період, а також усієї партійної структури. Отже, достатньо уваги приділяється у дисертації аналізу ранніх етапів діяльності комуністів, проте їхнє значення не переоцінюється й розглядається подальша еволюція об'єкту вивчення. Генетичний метод пов'язаний із хронологічним методом ведення дослідження, оскільки об'єкт дисертаційного дослідження вивчається відповідно до хронологічної послідовності його розвитку.

Порівняльний метод застосовувався під час зіставлення окремих аспектів діяльності українських ліворадикальних сил із іншими політичними місцевими силами, а також комуністичними партіями та організаціями, що діяли на території Польщі та радянської України, на підставі виділення спільних рис та властивостей. Такий підхід дозволив отримати більшу кількість необхідної об'єктивної інформації, зокрема встановлено особливості політичного життя як Польщі так і Західної України, прослідковано відмінності реальної діяльності комуністів у порівнянні із теоретичними розробками, виділено зміни в

трактуванні офіційної ідеології. Застосування даного методу дозволило виявити територіальну специфіку розвитку руху в окремих повітах Галичини та Волині й у подальшому проаналізувати причини цих відмінностей. Використання історико-типологічного методу було можливим у зв'язку із наявністю достатньої кількості фактологічного матеріалу, й дозволило упорядкувати та генералізувати історичні факти шляхом виділення відповідних типологічних груп. Таким чином було виявлено та проаналізовано ряд якісних та сутнісних ознак досліджуваного об'єкту.

Важливим моментом будь-якого сучасного дослідження є застосування започаткованого “школою Анналів” міждисциплінарного підходу, що дозволяє встановити зв'язки між історичними процесами, розділеними у часі та просторі. Оскільки дисертація присвячена історії політичного руху, виникає потреба застосовування методів суміжних дисциплін, що досліджують як розвиток політичних сил так й суспільства загалом, зокрема політології, соціології, статистики. Підходи цих дисциплін були застосовані при дослідженні гендерного складу руху, визначенні ключових вікових та соціальних категорій, зокрема виявленні переважаючого роду занять серед прихильників та членів комуністичних сил, аналізі формування партійної структури руху та ефективності діяльності лівих сил як традиційних політичних партій, зокрема під час передвиборчої боротьби та роботи в законодавчих інституціях. Діяльність українських ліворадикальних сил, таким чином, розглядається у всій сукупності напрямів, аспектів, факторів та чинників без розділення на окремі елементи, що призвело б до фрагментарного та неповного висвітлення й аналізу заданої проблеми дослідження. Міждисциплінарний підхід дозволяє проаналізувати розвиток комуністичного руху в певних суспільно-політичних та соціально-економічних умовах, а також виявити політичні настрої населення та місце серед них радикальної, в тому числі й лівої ідеології.

В основу дисертаційного дослідження закладено проблемний підхід, оскільки сучасна історична наука покликана висвітлювати не події, а конкретні проблеми. Проблемний метод відповідає заданій темі та висвітлює її ключові

аспекти. Матеріал у розділах укладено та впорядковано за логічним та хронологічним принципами. Виділено та проаналізовано наступні проблеми: особливості формування та становлення ліворадикального руху; взаємовідносини із КПП, КП(б)У, Комуністичним Інтернаціоналом; ставлення до національного питання у міжвоєнній Польщі; тактику роботи комуністів у легальних установах – профспілках та культурно-просвітницьких організаціях; специфіку діяльності комуністичних послів у польському сеймі; характер взаємин із іншими українськими політичними силами.

Застосовано у дослідженні принцип комплексності джерел, якому відповідає різноплановість опрацьованого джерельного матеріалу, його ретельний аналіз та визначення ступеня достовірності та об'єктивності отриманої інформації. У дисертації використано різноманітні джерела, що репрезентують сутність об'єкту дослідження, а саме внутріпартійну як офіційну так й таємну документацію, листування між окремими комуністичними осередками та організаціями, документи органів влади, зокрема міністерства внутрішніх справ, воєводських та повітових управлінь поліції, статистичні матеріали. Водночас проаналізовано широкий спектр матеріалів агітаційного та пропагандистського характеру, що дозволили виявити ряд специфічних особливостей ліворадикального руху на території Галичини та Волині й методи та засоби впливу на місцеву громадськість. Залучено й матеріали тогочасної періодики задля формування об'єктивної картини оцінки діяльності комуністичних сил в українській суспільно-політичній думці.

При опрацюванні джерельної бази враховано особливості інформаційного матеріалу, оскільки необхідно уникати висвітлення подій керуючись поглядами та переконаннями, що репрезентують лише одну зацікавлену сторону. Зокрема більшість документів відображають офіційні погляди комуністичних партій та польської влади. Щоб уникнути одностороннього трактування проблеми до уваги були взяті крім значного масиву владної та партійної документації й спогади свідків та учасників тодішніх подій, особисте листування. Проте під час роботи із цим видом джерел постає проблема встановлення ступеня

вірогідності фактів, оскільки присутнє суб'єктивне ставлення автора й отриману інформацію варто розподіляти на правдиву, переважно правдиву й таку, на основі якої неможливо будувати наукові гіпотези [379, s. 10]. Важливим елементом роботи із такими джерелами є історична внутрішня інтерпретація, яка ставить за мету зрозуміти людину та тлі епохи та середовища, у якому вона живе, й на основі цього створити власні судження та виявити причини як подій так й дій окремих особистостей. Такий підхід спрямований в першу чергу на всебічне висвітлення задекларованої теми дисертації, а також дає можливість ретельно вивчити проблему “знизу”.

У дослідженні зроблено перший крок на шляху вивчення історії комуністичного руху Західної України із позиції так званої історії “знизу”, оскільки партії та організації розглядаються не через особи їхніх лідерів та ідеологів, а як сукупність окремих особистостей, об'єднаних спільним баченням майбутнього політичного розвитку регіону та його населення. Взято до уваги проблеми, які поставали не лише перед керівництвом, але й з якими зіткнулися рядові члени та прихильники у найвіддаленіших осередках найнижчої структурної ланки. Такий підхід дозволяє розглянути поширення ліворадикальних поглядів серед населення не лише як насадження “зверху” чи заманювання привабливими для певних соціальних та національних прошарків населення гаслами, але й як своєрідний процес самоідентифікації певних верст населення Галичини та Волині у кризовий післявоєнний період, спробу пошуку нових світоглядних орієнтирів.

Використання широкої теоретико-методологічної основи дослідження забезпечує належний науковий рівень дослідження та достовірність отриманих результатів, їхнє об'єктивне та всебічне висвітлення. Комплексний підхід до вивчення проблеми дозволив проаналізувати та вивчити ключові аспекти діяльності українських ліворадикальних сил у Польщі, виявити рівень їхньої підтримки серед населення та особливості розвитку українського ліворадикального у Західній Україні в міжвоєнний період.

РОЗДІЛ 2. Організаційні принципи діяльності

2.1. Утворення ліворадикальних організацій та партій. Організаційні принципи діяльності.

Комуністична ідеологія, на відміну від соціалістичних ідей на території Галичини до Першої світової війни не набула підтримки з боку населення. Проте, наслідки війни, подальший збройний конфлікт між українцями та поляками й невизначене становище Галичини на міжнародній арені сприяли радикалізації політичних поглядів місцевого населення. На підтвердження цього факту виступає поширення як право- так і ліворадикальних сил.

Необхідно виокремити у комуністичній ідеології націонал-комунізм, який виокремився як самостійна течія української політичної думки наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. та остаточно оформився у 1919-1933 рр. Недоцільно ототожнювати український націонал-комунізм та український більшовизм [288, с. 3]. Серед науковців немає єдності щодо того, які саме українські політичні організації та партії 1920–30-х рр. можна вважати націонал-комуністичними. Проте стосовно приналежності КПЗУ та інших ліворадикальних сил Західної України до цього напрямку сумнівів у дослідників не виникає [288, с. 7–8]. Цю тезу підтверджує наявність національно-культурних вимог поряд із соціальними у програмних засадах цих партій та організацій. Національне та соціальне визволення трактувалися комуністами Західної України як нероздільні поняття, що становили основну мету їхньої діяльності.

Традиційно вважається, що КПСГ виникла із двох осередків – на Наддніпрянській Україні, де після завершення світової війни знаходилася значна кількість галичан, та на теренах Галичини й Волині, тобто на місцевому ґрунті. Проте, шляхи та джерела виникнення організованого комуністичного руху на території Західної України є набагато складнішими. Ускладнює можливість виявлення усіх цих особливостей політична ситуація у даному регіоні в 1919–1920 рр., зокрема ведення активних бойових дій.

Варто виділити три основні фактори впливу на виникнення та організаційне оформлення майбутньої комуністичної партії – прибуття на

Західну Україну польських комуністів, що намагалися створити власні осередки підконтрольні КРПП; ідеологічна та організаційна робота з боку КП(б)У, та, зокрема її впливи на галичан, що виїхали у радянську Україну; поширення і підтримка лівих радикальних ідей серед місцевого населення, що після Першої світової війни та в тодішніх геополітичних умовах знаходилося в пошуку нових політичних ідеалів та демонструвало певну радикалізацію в обох напрямках – як лівому так і правому. Комуністичні ідеї, отже, знайшли підтримку, оскільки більшість із існуючих на той час партій Галичини і Волині не концентрували увагу на глибоких соціальних реформах суспільства.

Перші спроби об'єднати усі ліві радикальні сили наприкінці 1918 р. були малоуспішними й дали результати лише у лютому 1919 р., коли у Станіславі відбувся установчий з'їзд нової партії. Очолив силу Кароль Саврич-Максимович, що повернувся із російського полону носієм комуністичних ідей та розпочав організацію підпільної роботи уже на теренах Західної України.

Невдовзі після утворення партії більшість членів ЦК заарештовано силами безпеки ЗУНР [377, s. 27]. У 1919 р. у Києві утворено Комуністично-революційний галицький комітет, який головною метою діяльності ставив збройний виступ проти уряду Є. Петрушевича та його прихильників. Передбачалося, що основною сферою діяльності галицького осередку буде будівництво партії та створення внутрішньої сили, в той час як на території радянської України комуністи із Галичини повинні були провадити підготовку майбутнього, вже збройного, виступу в Західній Україні [24, арк. 63].

Основа для розвитку комуністичного руху в Галичині була закладена в час Першої світової війни. У 1915 р. у Львові була утворена Інтернаціональна революційна соціал-демократія, що позиціонувалася як одна із найрадикальніших місцевих організацій. До 1918 р. ІРСД не виробила цілісної політичної програми та через малочисельність та слабкий рівень організованості не проводила результативну роботу та здобути значний вплив [278, с. 128]. Із неї вийшли такі комуністичні діячі як Осип Крілик (Васильків) та Роман Кузьма (Турянський), Михайло Теслюк. Із військовополонених, що

принесли комуністичні ідеї із Наддніпрянської України, можна виділити Нестора Хомина, Михайла Левицького та Гриця Іваненка [377, s. 27].

Ряд українських комуністів належали до боротьбистів. Таке минуле мали лідери західноукраїнського руху – К. Саврич, Микола Христовий, Михайло Яловий. Саме ця течія була “українським комунізмом”, що виник на селянській основі. Підтверджує зв'язок комунізму Західної України та боротьбизму факт того, що останній ніколи не зазнавав критики західноукраїнською партією до 1928 р. [400, с. 21]. Отже, ідеологія боротьбистів, зокрема акцентування уваги на національному та селянському питаннях, була близькою до галицьких умов.

Українські комуністичні діячі, оцінюючи становлення руху на теренах Західної України, звертали увагу на особливості формування партії. Зокрема О. Крілик у листі до Харкова 15 лютого 1921 р. зазначав, що перші комуністичні групи створено виключно як своєрідні кур'єри між російською та угорською партіями. Проте, коли стало зрозумілим, що Угорська радянська республіка приречена, мережа почала діяти у Східній Галичині [24, арк. 1]. Заклали партію уже згадані К. Саврич, М. Христовий та М. Яловий [171, s. 140]. Існуючі у Західній Україні ліворадикальні організації мали стати зняряддям або радянізаціі ЗУНРу або її дестабілізаціі до повної ліквідаціі [307, с. 53].

Ще наприкінці 1918 р. постала одна із перших нелегальних організація ліворадикального напрямку – “Соціалістів-комуністів”, до якої входили робітники соляних шахт і дестилярень Дрогобича, Стебника та Борислава. Організація не мала жодного досвіду проведення підпільної роботи, проте деякі польські та єврейські робітники симпатизували їй та надавали приміщення для роботи і зборів. Надійшла пропозиція матеріальної допомоги від ППС, оскільки польським силам тяжко було розгортати свою діяльність при українській владі [20, арк. 154]. Проте комуністи відмовилися, як і від пропозиції співпраці від Національної ради. Зокрема влада пропонувала легалізацію організації та декілька місць в комісаріатах.

Неготовність населення до радикальних ідей підтвердилася під час так званого Дрогобицького повстання чи бунту, яке радянська історіографія

висвітлювала як найбільше досягнення боротьби комуністів проти влади ЗУНР. Проте виступ був спровокований тяжкою соціально-економічною ситуацією, а приводом стало рішення коменданта Дрогобича майора І. Грабовецького відіслати сотню на фронт [319, с. 124]. Повстання протривало менше доби та не мало жодних наслідків для політичної ситуації у краї, оскільки його не підтримали навіть усі робітники міста та населення навколишніх сіл [254, с. 34]. Як зазначав С. Макарчук, Дрогобицьке повстання було виявом загострення соціальних протиріч у ЗУНР до крайньої межі [305, с. 153].

Комуністичний рух у Західній Україні в перші повоєнні роки характеризувався слабкістю та орієнтацією на самостійне масове поширення революційних настроїв серед населення, а також на радянську окупацію. Факт інертності та очікування “занесення” революції із-зовні підтверджували згодом діячі КПСГ. Варто зазначити, що у 1920 р. ради робітничих та солдатських депутатів утворювалися виключно у містах, де перебувала радянська російська армія. Отже, комуністам довелося виробити нову тактику і сформувану думку, що революція має бути викликана зсередини, але за допомогою активної матеріальної та іншої допомоги ззовні [22, арк. 8].

КПЗУ у порівнянні з іншими тогочасними компартіями творилася не так, як в інших країнах – у процесі розпаду соціал-демократичних партій. Самі ж галицькі комуністи наголошували, що ядро КПСГ “складалося із свіжих людей, ..., які не піддалися розкладаючому впливові опортуністів Ганкевичів, Віттеків та інших” [26, арк. 208]. Проте це призвело до вливання у політичну силу сумнівних елементів.

Оцінюючи поширення комуністичних впливів на теренах Галичини, тогочасний польський лівий діяч Ф. Ленчицький, вказує, що станом на 1919–1920 рр. місцевої організації як такої не було, і єдиним підґрунтям для роботи стали емігранти із російських територій. Польські діячі були переконані, що саме вони стали організаторами комуністичної діяльності у Східній Галичині [176, s. 24]. Проте, дані свідчення радше демонструють стан та впливи польської комуністичної партії на українських територіях.

Відповідно до звітів польських комуністів, склад та організаційна робота галицького осередку знаходилися на критично низькому рівні. Невдоволення викликали особистості, що записували себе в ряди активних діячів. З моменту заснування партії до неї вливалися досить підозрілі особи: “спритні й верткі ... їдуть до Росії, ... отримують кошти та розпочинають “працю”. Незабаром скомпрометовані уступають місце іншим, нічим не ліпшим. З іншого боку висувається гроно діячів місцевих ... але не досить вироблених під політичним поглядом, без політичної школи, без достатньої ініціативи. ... маємо типових провокаторів і шантажистів ..., які навіть є членами ЦК. Сіють вони політичну та моральну деморалізацію, розтрачуючи матеріальні засоби” [141, s. 11]. Отже, вже в перші роки діяльності під сумнів поставлено кадрову політику Харкова стосовно комуністичних структур Західної України.

Місцеві діячі не заперечували проблем із кадрами. Відсутність чіткого керівництва і залежність від КП(б)У призвела до ситуації, коли приїжджі з радянської України особи мали сумнівну репутацію, а комуністів для реальної діяльності фактично не було [21, арк. 22]. Н. Хомин, у листопаді 1920 р. у Харкові зазначив, що більшість членів партії працюють на території УСРР, оскільки не мають змоги потрапити до Галичини [20, арк. 14]. Таку ситуацію можливо пояснити небажанням комуністів із радянських територій втягуватися в підпільну роботу на території, яка передбачала загрозу арешту.

Про слабкість місцевого руху свідчить те, що за два роки (1919–20 рр.) не відбулося жодної загальної конференції чи спроби сформулювати вимоги партії. Така ситуація демонструє хаотичність та неорганізованість, зумовлені відсутністю чіткого центру та впевненого керівництва рухом, адже здійснювати ефективну роботу з Києва чи Харкова було неможливо [327, с. 56–57].

Наприкінці 1920 р. анархічний стан поступово ліквідувався і розпочалася систематична робота. Відновив роботу ЦК, хоча й з додатком тимчасовий, до якого увійшли О. Крілик, І. Сенік (Сирель), М. Хомин, Л. Пастернак (Улан) [377, с. 31]. Поруч із вже існуючими осередками, організовано комуністичні гуртки у Львові, Дрогобичі, Бориславі, Перемишлі,

Стрию, Старому Самборі, Дошні, Болехові, Борщові, Коломиї, Станіславі. Паралельно розпочалася робота серед сільського населення. Незважаючи на орієнтацію на робітничий прошарок, саме із селами контакт партії виявився якнайкращий [21, арк. 22].

На крайовій конференції КПСГ у Львові 17 квітня 1921 р. констатовано, що попередня робота не було достатньо ефективною та результативною [22, арк. 1]. Причина полягала у відсутності радикальних настроїв серед населення краю. Комуністи занадто поклалися на те, що перемога революції у Росії підніме одразу усіх робітників [22, арк. 1]. Претензії висунули галицькі діячі до представників КП(б)У, які не відповідали “вимогам молодого руху”, що стало однією із причин “дезорганізації та хаосу”, що панували на даному етапі. Єдиним шляхом виправлення ситуації могла стати, на думку керівництва, лише централізація. Першочерговим завданням передбачалося втягнення робітників, а згодом малоземельних селян та інтелігенції у комуністичний рух [22, арк. 4].

12 липня 1921 р. відбувся з'їзд представників КПСГ, на який прибуло 16 осіб. Він підтвердив, що відсутнє належне керівництво, а ЦК партії не має потенціалу і не здатний організувати роботу, оскільки складається із випадкових людей та не відповідає вимогам руху в Галичині [21, арк. 45].

Партійну кризу КПСГ пережила у 1920–1922 рр., що частково була пов'язана із перепідпорядкуванням її ЦК КРПП. Проте, це не головна причина розбіжностей. Опозиція до ЦК, головним недоліком роботи вважала те, що рішення приймає невелика групка людей. Для того, щоб ліквідувати цей “аномальний стан”, пропонувалося усунути таке керівництво. Отже, причина критичного становища партії, на думку її членів, полягала у ЦК, який сам створював перешкоди [22, арк. 10]. ЦК був нездатним виконувати свої функції оскільки керівництво не обиралося, а формувалося згори. У результаті при владі опинилися люди, які не розумілися на особливостях ситуації у краї.

Діячі, які прибули за рішенням ЦК КРПП на початку 1920 р. одразу прозвітували, що становище галицької партії знаходилося у вкрай плачевному стані: “панував повний застій, брак будь-якої роботи, деморалізація з погляду

матеріального, організаційний хаос, кожний робив своє для себе. За певний час вдалося впорядкувати організацію Дрогобицько-Бориславську, очищаючи її від елементів менш порядних. Із Львівською справа була тяжча, тому що тут атмосфера розламу відчувалася безпосередньо” [141, s. 13]. Непогані впливи партія на даному етапі мала лише у Перемишлі та Ярославі, особливо у профспілках та місцевому ППС. Певний потенціал відчувався у Стрию.

Становлення КПСГ як політичної сили починається у 1921 рр. Подолати розлам в партії ще не вдавалося [24, арк. 2]. Тривалий процес оформлення впродовж 1919–1920 рр. пов'язаний із постійним поліційним переслідуванням діячів. Наприкінці 1921 р. влада наказала органам безпеки стежити за всіма проявами діяльності та агітації, що загрожувала безпеці держави [201, с. 2].

Вже у жовтні 1921 р. відбувся арешт комуністичного конгресу у Львові в соборі св. Юра. Подія викликала значний інтерес серед населення. Навіть преса західних регіонів Польщі наголошувала на активізації комуністів у Східній Галичині та їх вплив на молоде покоління українців [378, s. 227]. Одночасно газети краю одразу приписали керівництво конгресом виключно українцям з огляду на місце його проведення [239, s. 1]. В результаті ревізій та обшуків, проведених після викриття з'їзду, арештовано близько 300 осіб [241, s. 4].

Керівники КПСГ наслідком цієї події вважали повне припинення руху [24, арк. 2]. На лаву підсудних потрапило 39 осіб, а справа стала першим масовим процесом проти комуністів у Польщі [393, s. 377–378]. Ті діячі, котрим вдалося уникнути арешту розсіялися по місцевості та припинили активну діяльність. Подальше функціонування партії було під питанням. Згідно із звітами ЦК КРПП до Комінтерну у Східній Галичині комуністичний рух просто розбито, а оцінити реальний стан речей було неможливо через брак звітів місцевих осередків [129, s. 25]. Припинився контакт із закордонними комуністами та робота, яка провадилася з-поза меж Галичини. Відновлювалася діяльність партії через зовнішні сили. Зокрема, 30 грудня 1921 р. на нараді Закордонного комітету прийнято рішення створити Тимчасове Бюро з допомоги КПСГ, до якого увійшли С. Попель (Юрченко), Г. Піддубний,

С. Олененко, а також представники української секції КПЧСР та Комуністичної Партії Австрії [143, s. 1]. Завданням Бюро, було зв'язування розпорошених організацій та зміцнення зав'язків з місцевими галицькими осередками, підготовка нових кадрів. Попри усі зусилля партія у січні 1922 р. представлена лише Львівською та Перемишльською організаціями [130, s. 5].

Поліція продовжувала ретельно слідкувати за усіма потенційними радикалами. Хвилювання виявилися не безпідставними. Вже у квітні 1922 р. арештовано трьох реемігрантів із США, які повернулися, за даними влади, із метою проведення комуністичної пропаганди та поширювали більшовицьку літературу [1, арк. 15]. Міністерство внутрішніх справ отримало інформацію, що радянська влада видала наказ про виселення із Сибіру 1 тис. польських комуністів з метою їхнього повернення у Польщу та, ймовірно, підготовки антидержавного виступу [1, арк. 24]. Отже, влада не вважала українську ліворадикальну організацію в Галичині повністю ліквідованою та очікувала поновлення діяльності, зокрема за допомогою зовнішніх ресурсів.

Перша партійна нарада відбулася лише на початку 1922 р. 12 липня вдалося скликати партз'їзд та обрати організаційний центр. КПСГ налічувала в цей час лише 600 осіб. Жодної єдності всередині комуністичних сил не було.

На початку 1921 р. ЦК складався із 5 членів: секретаря, касира, особи, що відповідає за роботу на селі, за профспілковий рух та за роботу серед військових. Розширити мережу руху вдалося на 5 округів Східної Галичини: Львівський, Перемишльський, Дрогобицький, Коломийський та Тернопільський. На місцях КПСГ потребувала мінімум трьох діячів для здійснення організаційної та агітаційної роботи серед робітників, військових та профспілок. Загалом ліворадикали поширили діяльність на 18 повітів [22, арк. 16]. Відповідальність лежала на функціонуючих комітетах, які здійснювали керівництво осередками [20, арк. 102]. Передбачалося, що кожний комітет у свій склад включить робітників з великих підприємств з різних місцевостей.

Відповідно до статуту Комінтерну у кожній країні могла бути лише одна комуністична партія [2, арк. 5]. Отже, після укладення між радянською владою

та Польщею Ризького мирного договору постало питання стосовно подальшого підпорядкування КПСГ. 2 квітня 1921 р. ВК Комінтерну повідомив Закордонний комітет КПСГ, про передання КПСГ у відання КРПП. Усі мандати, видані на роботу у Східній Галичині ЦК КП(б)У ліквідовано, а діяльність партії поширена на Волинь, Холмщину та Підляшшя [144, s. 5]. Після Рішення Антанти 1923 р. про визнання Галичини частиною Польщі КПСГ перейменовано на КПЗУ. Зміну назви Я. Грицак пов'язує також із перемогою українських національних орієнтацій в партії [382, s. 196].

Для розуміння КПЗУ, тактики та взаємовідносин всередині руху необхідно розглянути структуру та принципи діяльності. Оскільки партія носила нелегальний характер одне із чільних місць відводилося конспірації. Навчання конспіративності покладалося на партійні комітети. Планувалося створення цілих інструкторських організаційних відділів [20, арк. 104].

Для функціонування КПЗУ потребувала значні кошти. Велика частина фінансування покривалася КП(б)У. Для додаткових витрат кожен член надавав податки та добровільний внесок. Висота цих зборів встановлювалася окружними комітетами. Безробітні партійці платили мінімальну суму, проте здійснювати це зобов'язані були регулярно та своєчасно [20, арк. 106].

Актуальним завданням, що стояло перед КПЗУ було питання організації самооборони перед арештами. Особливо гостро стояло дане питання в Сянку, Любичі, Грубешеві, Сокалі й на теренах Волині. Організація самооборони не могла довгий час перейти від обговорень до практичної реалізації [20, арк. 107]. Водночас існувала загроза переростання цих відділів в звичайні боївки.

Основу партії склали фабрично-заводські гуртки, які передбачалося утворити всюди, де є робітники чи службовці. Непрацевлаштовані на підприємствах члени партії, наприклад домогосподарки, прислуга чи селяни, долучалися до гуртків відповідно до місця проживання чи фаху. Робітників, залучених у дрібному промислі, згуртовували за принципом подібності промислів. Якщо не вистачало робітників для створення самостійного гуртка, тобто налічувалася лише 1–2 особи, їх намагалися включити до складу

найближчого гуртка. Дана ситуація вважалася небажаною і перевага надавалася виключно місцевим працівникам. Безробітні особи ставали членами гуртка підприємства, працівниками якого були до звільнення. При тривалому безробітті необхідно було звернутися за дозволом про переведення за місцем проживання. Сільським комуністам залишався єдиний варіант – гурток відповідно до місця проживання, хоча планувалося створити об'єднання при різних сільських підприємствах [33, арк. 1].

Місцеві осередки створювалися у непромислових невеликих містах чи селах [33, арк. 2]. Група сільських та містечкових осередків створювала районні організації та обирали районний керівний орган – райпартком. Завдання місцевих та районних організацій полягали у проведенні різноманітних акцій, створенні гуртків нижчих рівнів, а також згурпуванні комуністів у легальних робітничих та селянських організаціях. Організація партії у великих та середніх містах була дещо відмінною: гуртки утворювалися у частинах-дільницях міста. Дільничі комітети на конференції обирали міський комітет [33, арк. 3]. Обов'язковим елементом функціонування міських комітетів була наявність професійного, агітаційно-пропагандистського, жіночого та інших відділів.

Окружний комітет обирав президію та секретаря, що відповідав за зв'язок із ЦК, й організовував необхідні відділи: професійний, селянський, агітаційно-пропагандистський, організаційний, жіночий, відділ для роботи серед національних меншин (в даному випадку єврейський відділ), МОДР [33, арк. 4].

Вагомою ланкою у структурі КПЗУ був функціонер, що перебував у розпорядженні окружних комітетів. Цю посаду запровадили як перехідне явище, яке мав замінити інструкторський апарат при ЦК. Проте на практиці ця інституція проіснувала впродовж усього першого етапу діяльності комуністів та викликала ряд нарікань із боку рядових членів. Навіть у липні 1925 р. повторювалася теза про необхідність ліквідації функціонерів [37, арк. 24].

Зібрання окружних комітетів відбувалися не рідше ніж раз на місяць. 2 рази в рік проходили окружні конференції, що, окрім вирішення різноманітних проблем, вибирали ревізійну комісію, яка контролювала господарсько-

фінансову діяльність. За певних політичних та економічних умов існувала можливість округам об'єднуватися в області [33, арк. 5].

Найвищою установою проголошувався з'їзд, у якому брали участь делегати, обрані на окружних конференціях, що скликався раз на рік за відома ЦК КПП та ВК Комінтерну [33, арк. 6]. У певних випадках, за згодою ЦК КПП та ВК Комінтерну могла відбуватися партійна конференція замість з'їзду. Зазвичай конференції ЦК відбувалися 2 рази на рік. На з'їздах вислуховувалися звіти ЦК КПП та ЦК КПЗУ, центральної ревізійної комісії; вирішувалися програмні питання; вносилися постанови з усіх політичних, тактичних та організаційних питань; обирався ЦК партії та центральна ревізійна комісія.

ЦК офіційно між з'їздами був найвищим органом та єдиним керівним центром. Комітет відповідав за створення різних органів, керував їхньою роботою, призначав редакцію преси, розподіляв працівників і організував центральну касу, вводив у дію постанови з'їзду та конференції. Розташовувався ЦК у Львові, проте час від часу для ефективнішої конспірації переїжджав до Станіслава. Передбачався постійний зв'язок між Львовом, Варшавою, Вільнюсом та Білостоком для належної координації дій [9, арк. 16].

Політбюро КПЗУ складалося із 3–7 членів ЦК й відповідало за політичну роботу. Постанови вводив у силу Пленум ЦК. Засідання відбувалися не менше 1 разу на тиждень. За усі організаційні справи відповідало Організаційне бюро, що складалося також із 3–7 членів.

Головною структурою ЦК був його Секретаріат. Всі члени обов'язково входили до Оргбюро, а хоча б один – до Політбюро. Функції Оргбюро перекладалися на секретарів. Мінімум раз в місяць відбувався Пленум ЦК. Функціонували організаційний, професійний, селянський, жіночий, військовий, єврейський, жіночий, господарсько-фінансовий відділи, відділи агітації та пропаганди, техніки та МОДР, керівниками яких призначали членів ЦК.

Аналізуючи структуру КПЗУ беззаперечним є факт чіткої централізації у партії. Рівень повноважень збільшувався із наближенням до центральних органів керівництва. Передбачалася чітка звітність та контроль. Варто

значити, що контроль відбувався не знизу рядовими членами партії, а саме зверху, що характеризує політичну структуру як надзвичайно централізовану та керовану із ЦК, який у свою чергу виконував розпорядження Комінтерну та КПП, й неофіційно залежав від КП(б)У. Хоча КПЗУ не набула рис тоталітарної партії як КП(б)У, проте така структура була нехарактерна для Західної України та викликала опір місцевих діячів.

Значні зміни у складі ЦК КПЗУ відбулися у середині 1920-х рр. та свідчили про радикалізацію настроїв керівництва партії й передбачали перегляд тактики. Ситуація викликала занепокоєння із боку поліції, зокрема насторожив владу відхід старих відомих ще з часів КПСГ діячів, таких як Н. Хомин та їх заміна радикально налаштованими діячами. Поліція відмітила включення у склад ЦК М. Теслюка, який ще 1923 р. був заарештований та значився як “безоглядний прихильник терору” [152, s. 320]. Такі внутрішні кадрові рухи свідчили про невдоволення попередньою діяльністю західноукраїнських лівих сил з боку радянської влади та Комінтерну. Це підтверджує млява реакція КПП на захоплення керівництва КПЗУ саботажною роботою та терором.

Підозри влади підтвердилися досить швидко. У липні 1924 р. поліція запобігла підризу магазину амуніції [244, s. 4]. Одразу поширилися твердження про участь радянських агентів у підготовці цієї акції та зв'язок західноукраїнських і польських комуністів з Москвою. Комуністичних діячів все частіше іменують у пресі терористами [245, s. 2]. Через рік відбулося вбивство працівника поліції Юзефа Цехновського. Виконавець замаху – Нафталь Ботвін, член КПЗУ, заперечував свою причетність до партії, зазначаючи, що просто є ідейним комуністом [243, s. 1]. Ці події супроводжувалися судовими процесами та арештами, в результаті яких ліквідовано багато осередків у Східній Галичині [393, s. 383–385]. Викриття ліворадикальних організацій продовжувалися й у наступні місяці.

Влітку 1926 р. до відома воєводського уряду дійшла інформація, що КПЗУ розпочинає організовувати бойові відділи. Керівництво руху прийняло рішення про те, що в місцевостях, де є принаймні 12 членів будуть створені

бойові відділи із трьох людей. За невеликою зброєю напередодні виїхав в радянську Україну посланець КПЗУ. Озброєння мало надійти через Гданськ, а решту планувалося доповнити більш дорогими закупівлями безпосередньо в краї [16, арк. 4]. Восени отримано інформацію про те, що комуністи готують акцію отруєння певних військових та поліційних відділів шляхом насипання якось порошку до котелень чи отруєння одягу тим же засобом [16, арк. 11]. Варто зазначити, що відбувалося це за погодженням із КПП [16, арк. 17].

Наприкінці 1920-х рр. склад ЦК КПЗУ був наступним: О. Крілик, псевдо Васильків (керівник Секретаріату та член Політбюро); Р. Кузьма, псевдо Турянський, псевдо Комар, псевдо Дрешер, псевдо Кузьма; Петро Стасюк, псевдо Вербицький, псевдо Тарас; М. Теслюк, псевдо Ернест; псевдо Ярема, псевдо Етьєн, псевдо Сава; Володимир Огоновський; Фед Бей, псевдо Орловський (кур'єр між Польщею та Росією); Ілько Калатинський, псевдо Гауснер; Олександр Гурвіч, псевдо Александер; Костянтин Третяк, псевдо Хартвіг, псевдо Наполеон; Натан Шапіро, псевдо Сухий; псевдо Борис; Стефан Волинець. Професійний відділ – Н. Шапіро, І. Калатинський, Адріян Гошовський, Ензел Ступ, Герман Шварц. Єврейський відділ – Гурвіч-Рубінштейн, Е. Ступ. Відділ агітації та пропаганди – В. Огоновський, Василь Коссак, Іван Чаба, А. Гошовський. Жіночий відділ – Ольга Приштарж, Єва Крулікувна. Технічний відділ – Костянтин Тесляк, Володимир Знак, Роза Вейсберг, Сала Росенманновна. Військовий відділ – псевдо Борис, П. Стасюк. МОДР – Петро Попель, Міна Ступп [17, арк. 9–10].

Відповідно до організаційного звіту за вересень 1924 р. партії вдалося розвинути мережу. Досить серйозною була організація КПЗУ в Луцьку, де налічувалося 369 членів, у Дрогобичі – 123, Стрию – 198. Меншими були організації у Рівному – 57, Перемишлі – 54 особи. Невеликою була КПЗУ на Тернопільщині – всього лиш 52 члени в 14 місцевостях, проте це радше свідчило про поступове відродження організації у краї після попередніх розгромів [29, арк. 48]. Суперечливі дані стосовно розвитку руху в Перемишлі: за організаційним звітом секретаріату ЦК КПЗУ місцевий осередок налічував

лише 54 особи, проте ретельніші статистичні дані за той же вересень 1924 р. вказують на наявність аж 208 членів (85 робітників та 123 селян) [31, арк. 1].

Розвиток ліворадикального руху в регіоні підтверджує порівняння даних організаційних звітів та інших статистичних матеріалів за 1924–1925 рр. Львівський міський осередок на початку 1925 р. налічував 14–17 робітничих груп із 70–85 членами (щомісячно кількість осіб змінювалася). На Львівщині налічувалося 5 повітових комітетів, проте кількість груп зменшилася з 48 у листопаді 1924 р. до 23 у березні 1925 р., відновилася організація в серпні, налічуючи 45 груп та 217 членів. Слабкі позиції мав рух на Тернопільщині, де максимальна кількість осіб становила 120. У першій половині 1925 р. стабільність демонстрували осередки в Коломиї, чий особовий склад залишався практично незмінним. Різко, порівняно із кінцем 1924 р., збільшилася кількість дрогобицьких комуністів – більш ніж 200 осіб. Коливання продемонструвала холмська організація – її склад спочатку збільшився на 100 осіб за кілька місяців, проте й зменшився на 150 всього лиш за березень. Найчисельнішою залишалася організація на Волині, де кількість членів сягала тисячі осіб [31, арк. 1–3] [див. додаток А]. Для прикладу, станом на грудень 1924 р. лише у Ковельському окрузі налічувався 251 осередок із 846 членами [156, с. 75–76].

У травні 1925 р. в окрузі Львів-підмісто налічувалося 159 членів та 35 кіл, у Тернопіль – 220, та 63 відповідно, Коломиї – 159, 49, Стрию – 162, 36, Станіславі – 158 членів, 39 кіл, Перемишлі – 186, 41, а також 116 симпатиків, 5 кіл молоді із 28 членами. Деяко менші показники демонстрував Дрогобич – 8 кіл, 34 члени, 2 кола молоді із 8 членами [29, арк. 48]. Уже через місяць подавалися інші дані: Львів підмісто – 170 членів, 39 кіл, Тернопіль – 220 осіб, 63 кола, Коломия – 112, 29 кіл і 2 кола молоді. Станіславів – 192, 53, Стрий – 162, 49 кіл, Дрогобич – 46, 10 кіл. Перемишль – 188, 41 кіл [29, арк. 57]. До серпня чисельність діячів певних регіонів ще збільшилася: Львів-підмісто – 217 осіб, Тернопіль – 333, Коломия – 147, Дрогобич – 133 [31, арк. 10]. Отже, за короткий проміжок часу прогресу вдалося досягти у Львові, Станіславові, Тернополі та Дрогобичі.

Про розвиток ліворадикального руху у Львові свідчить занепокоєння повітової поліції, яка очікувала серйозні виступи у другій половині 1925 р. Для Львова проблема була особливо актуальна, оскільки це центральне місто воєводства, у якому ж розташовувався ЦК КПЗУ, постійно перебували представники від ЦК КПП, й проходили різноманітні конференції, зустрічі радикальних сил. Отже, Львів та Львівське воєводство виступали центральними пунктами агітації та активної комуністичної діяльності [1, арк. 61].

Статистичні дані щодо розвитку та чисельності руху є суперечливими. Для прикладу, Еміль Горох, оцінюючи діяльність Холмської організації вказує, що більшість доступних даних дають лише приблизне уявлення. Зокрема інформація за 1924 р. вказує на наявність близько 200 осіб, а відповідно до звітів КПЗУ за січень 1925 р. – організація налічувала аж 294 члени. Поліційні звіти на кінець 1928 р. говорять лише про 40 осіб [381, s. 76]. Проте, дослідник також стверджує, що за чисельністю холмська організація обіймала 6 місце, а найбільше членів мав округ Рівне (111), найменше – округ Стрий (13) [381, s. 50–51]. Такі дані, в свою чергу, не відповідають наведеним вище організаційним звітам, що демонструють факт наявності у Стрию чи не найсильніших позицій КПЗУ, в тому числі у кількісних показниках.

Проаналізувавши наявні статистичні дані, можна стверджувати, що КПЗУ вдалося охопити більшість території Східної Галичини, а з 1924 р. й Волині, Холмщини та Підляшшя. Приєднання останніх до сфери впливу комуністів сприяло з одного боку значному кількісному зростанню, але й переорієнтувало діяльність на роботу на селі [162, с. 15]. Особливо активно розвивався рух на Волині. Ще в 1922 р. влада зафіксувала прибуття близько 300 комуністів для проведення агітації в регіоні та в Польщі загалом [149, s. 35]. З 1924 р. активно поширюються ліворадикальні відозви та матеріали, відбуваються багатолюдні народні віча, на яких виступали комуністичні послы [148, s. 29, 36, 203].

Ситуація із кількісним складом КПЗУ не була такою оптимістичною, як її відображали місцеві комітети. Окремі осередки в середньому налічували кілька осіб і не могли претендувати на реальну продуктивну практичну діяльність.

Попри це КПЗУ вважала ці успіхи вагомими, оскільки робота набула планового та систематичного характеру, а її акції стали дієвими та помітними. Проблемою вважався так званий “провінціоналізм”, який проявлявся в тому, що більшість ліворадикальних організацій жили лише своїм місцевим життям.

Польська влада ставилася до розвитку комуністичних сил в Західній Україні, незважаючи на його нестабільність, досить обережно. Відповідно до звітів львівської воєводської поліції розвиток руху був проблематичним, проте впевненим. Підготовка партії до виборів місцевого самоврядування у 1924 р. змусила нервувати не лише органи безпеки, але й найближчих конкурентів – польських соціалістів. КПЗУ спромоглася створити залізничну організацію й навіть провести її конференцію, активно продовжувала кампанії по звільненню політичних в'язнів та покращенню їхнього утримання в тюрмах. Особливу увагу звернули комуністи на вибори до Кас хворих, концентруючи усі сили на нафтовому регіоні. Задля успіху рух пішов на союз із рядом єврейських організацій, створивши виборчий комітет польських, українських та єврейських робітників, що було негативно сприйняте керівництвом у Харкові [154, s. 23]. В той же час місцева організація переживала серйозну реорганізацію, адже з ув'язнення вийшов ряд активних її діячів [151, s. 53, 75–77].

Одне з найбільших досягнень комуністів у першій половині 1920-х рр. полягало у проникненні та поширенні ліворадикальної ідеології в Українській соціал-демократичній партії. Ще у 1920 р. в партії розпочалася ідейно-політична криза і на початку 1920-х рр. політична сила шукала нові орієнтації “з метою здобуття національної державності” [333, с. 33–34]. УСДП, що перебувала на лівоцентристських позиціях на початку 1920-х рр. зазнала помітної внутрішньої кризи, зумовленої відсутністю чіткої програми після зневіри у політиці еміграційних урядів УНР та ЗУНР. УСДП опинилася між національно-державницьким та комуністичним таборами [277, с. 77]. Відкриті прокомуністичні тенденції проявилися 14–15 січні 1922 р., коли партія вперше офіційно задекларувала вимогу возз'єднання із радянською Україною.

Із середини 1922 р. ліві радикали розпочали опанування партії, якому не протидіяло керівництво, що, радіючи припливу нових прихильників до партії, не звернули увагу, що це були комуністи [277, с. 131]. Остаточний перехід на комуністичну платформу УСДП відбувся 18 березня 1923 р. на VI з'їзді партії. Для КПЗУ це стало грандіозним успіхом та чи не найбільшим досягнення, оскільки здобуто легальну платформу для діяльності, а популярність УСДП серед населення постійно зростала. Відповідно розширювала свої впливи й КПЗУ. Місцева преса трактувала цей здобуток комуністів як об'єднання всіх ліворадикальних сил регіону та початок активного розвитку руху [246, с. 2]. Проте вже у січні 1924 р. УСДП заборонила польська влада, вбачаючи в ній потенційну загрозу для держави.

Поява лівих радикальних тенденцій навіть серед інтелігенції та молоді Східної Галичини, посилилася після рішення Ради послів Антанти у березні 1923 р. [240, с. 3; 242, с. 5]. Проникнення комуністів у ряди соціал-демократів та поширення радянофільських настроїв було не стільки заслугою КПЗУ, як наслідком поглиблення суперечностей між партіями національно-державницького табору, а також враженнями від політики “українізації”, що різко відрізнялася від національної політики Польщі [335, с. 6]. “В умовах тотального наступу і польського націоналізму, ополячення і національного приниження, розчарування подвійною політикою заходу, “українізація” на Наддніпрянщині була привабливим контрастом, благодатним ґрунтом для ширення радянофільських настроїв” [297, с. 280]. Це спричинило подальше звернення поглядів деяких українських політичних сил на радянську Україну.

Не оминув процес полівіння УНДО, з якої вийшла у 1927 р. нова політична сила – Українська партія праці, яка вважала радянську Україну здобутком визвольної боротьби українців. УПП була переконана, що питання про форму державною устрою не може бути на перешкоді реалізації державної незалежності, тому західноукраїнські землі, після об'єднання із рештою українських територій, мають прийняти існуючий там порядок [344, с. 58].

УПП була радянофільською партією, проте на протязі свого нетривалого існування так і не перейшла на радикальні, характерні для комуністів, позиції.

Наприкінці 1926 р. КПЗУ залишалася ослабленою політичною силою. У ключовому робітничому регіоні – нафтовому басейні, досягнути успіхів не вдалося, а потенційним для руху Волині та Холмщині комуністи не приділяли уваги. Повітові та окружні комітети проявляли вкрай слабку активність, здійснено ряд значних промахів у сфері конспірації, що було неприйнятним в умовах дії нелегальної політичної сили, якою була КПЗУ [41, арк. 19].

Прикладом становлення ліворадикального руху на українських землях у складі Польщі є Холмщина. До 1918 р. організації на даній території узагалі не існувало, що було характерним явищем для більшості західноукраїнських земель. Проте, після завершення війни ситуація почала змінюватися. Комуністи могли розраховувати на підтримку 300–400 робітників. Комуністичний гурток досить швидко розпочав свою роботу та діяв активно. Ліворадикали зуміли отримати певну підтримку серед робітників, викликавши особливий інтерес серед залізничників. Долучилися місцеві комуністи до створення професійних спілок, організувавши вже до кінця 1918 р. об'єднання робітників паровозних майстерень [20, арк. 63]. Проте на нараді представників Волинської та Холмської організацій КПЗУ, що відбулася у Любомилі 14 січня 1926 р. зазначалося, що Холмщина почала покриватися комуністичними осередками лише з 1923 р., а головні кадри представляли колишні члени УСДП [45, арк. 1]. Проте різні дані пов'язані із фактом підпорядкування більшості комуністичних груп на даній території до 1923 р. не галицькій, а польській партії. Отже, можна стверджувати, що лише з 1923 р. регіон поступово починає підпадати під керівництво КПЗУ. У 1924 р. відбувся територіальний розподіл між КПЗУ, КПП та КПЗБ на Холмщині. В основу даного поділу ліг принцип врахування національного складу населення і можливості налагодження належного контакту із окружним комітетом КПЗУ [381, s. 50–51]. Завершився процес підпорядкування цих територій КПЗУ лише у травні 1925 р.

Холмська організація, як і більшість осередків, зіткнулася із рядом проблем характерних для перших років існування. Складності створював функціонер, який “фактично що виключив із партійного життя парткоми окружний та повітові” [45, арк. 1]. Окрім цього осередок зазнав відчутного удару арештами навесні 1925 р. Ситуацію не покращувала позиція ЦК КПЗУ стосовно даного регіону. Комуністи з Холмщини були обуренні відсутністю зацікавлення краєм з боку керівництва. Наголошувалося, що не приїжджав жоден представник ЦК, не забезпечено мінімуму літератури, осередок не мав представника в ЦК, що не сприяло діалогу та належному рівню роботи.

Ситуація, що склалася й “холодне відношення” керівництва спонукали холмську організацію налагодити кооперацію з організаціями, які працювали в аналогічних умовах. Вибір впав на Волинську. Результатом стало проведення згаданої наради у Любліні. Волинські колеги теж відмітили ряд проблем, зокрема кадрову: в рядах партії перебувало багато “непотрібних людей, які стали під прапор нашої партії в 1924–1925 роках. В часі того могутнього підйому, що панував тоді на Волині” [45, арк. 2]. Незадоволення викликала радикальна налаштованість цих елементів, які прагнули негайного збройного виступу, в той час, коли відчутним був брак звичайної роботи на місцях.

Якщо однією із проблем Холмщини була особа функціонера, що монополізував владу, то на Волині рух після від'їзду функціонера продемонстрував нездатність вирішувати різного рівня питання та керувати ситуацією в краї [45, арк. 2]. Спільним для обох було ігнорування з боку ЦК, який, на думку волинських діячів просто вважав Волинь “за якусь цілком селянську країну, що негідна уваги “пролетарської” Галичини й яку поважно можна не трактувати” [45, арк. 2]. Отже, на практиці підтверджується орієнтація ЦК КПЗУ на промислові регіони та робітничий прошарок.

Звинувачення були обґрунтованими, враховуючи практичну відсутність із центру розпоряджень й вказівок. Відсутність чіткого керівництва привела до ослаблення руху, стихійної появи організацій із непідготовленими, сумнівними кадрами [35, арк. 3–4]. Перша окружна конференція Волинської організації

КПЗУ 25 серпня 1925 р. вказувала на потребі присутності представників Волині як в ЦК КПЗУ так і в інших керівних органах, що дозволило б уникнути в подальшому ігнорування регіону [156, с. 116]. ЦК КПЗУ не заперечувало таку ситуацію, фіксуючи пасивність та кволість партійних керівних органів різного рівня від місцевих комітетів до окружних [161, с. 32]. При створенні організаційної структури КПЗУ не взято до уваги економічні та політичні особливості різних регіонів, реальні можливості руху, його силу та умови функціонування.

Впливали на діяльність місцевих організацій, особливо у першій половині 1920-х рр. усі внутрішньопартійні дискусії, суперечки та тертя. Зокрема це стосується проблеми взаємовідносин між васильківцями та капеєрівцями. Я. Радзейовські зазначає, що особливо відчутними вони були у Коломиї, Перемишлі та Станіславові. Тяжким було становище в останньому, оскільки місцевий комітет очолив селянин васильківець, хоча більшість діячів становили робітники. Конфлікт між центром та осередком, між керівництвом та діячами осередку спричинив звернення місцевих комуністів до польських комуністів із проханням включити їх до мережі КПП, оминаючи КПЗУ [400, s. 65].

Окрім Волині й Холмщини, ЦК у 1925 р. звітував про випадіння Полісся та Підляшшя із діяльності. Отже, КПЗУ не відчувала себе цілісним організмом. Без внутрішньої єдності сила не могла забезпечити той рівень роботи, який від неї вимагали [34, арк. 1–2].

Львівський воєвода Павел Гарапіх у жовтні 1925 р. зазначав, що повністю ліквідувати комунізм не можливо у зв'язку із особливостями карного законодавства. Проте стверджував, що на терені воєводства стан руху не можна вважати загрозливим, а партія налічувала лише 500 осіб, не враховуючи симпатиків [125, s. 52]. У Станіславівському воєводстві існувало три основні округи КПЗУ – у Стрию, Коломиї та Станіславові, із яких найактивнішим був Коломийський, що влаштовував постійні саботажі й замаху. У 1924 р. арештовано близько 130 осіб, із яких 56 засуджено. У 1925 р. арештовано ще 28 осіб. Отже, місцева влада трактували стан партії як розбитий.[125, s. 52].

Аналогічна ситуація спостерігалася у Тернопільському воєводстві, де рух знаходився лише у стадії організації, що підтверджували надійні інформатори поліції [147, s. 212].

Напередодні 4 з'їзду КПП влітку 1927 р. кількість членів політичної сили становила 7 тис. осіб. Із них близько 1 тис. були представниками КПЗУ. Точної кількості членів встановити не вдалося [131, s. 1]. Хоча партію в результаті кризи покинуло фактично усе колишнє керівництво, більшість окружних організацій залишилися на стороні КПП та Комінтерну. Головним завданням було створення нового апарату та перебудова всієї організації [131, s. 5]. Поліція у 1928 р. очікувала поряд із кадровими змінами у ЦК КПЗУ обмеження автономії партії, що змінило б програму й тактику роботи у Західній Україні.

КПЗУ у травні 1928 р. налічувала 81 осередок. Найбільше число знаходилося на Дрогобиччині, Львівщині, Тернопільщині (16, 14 та 13 осередків відповідно). Непоганим був рух на Стрийщині, Самбірщині та Холмщині (10, 9 та 8 осередків відповідно). Слабкі позиції КПЗУ відчувала наприкінці 1920-х рр. у Перемишлі [25, арк. 9]. Вже у жовтні 1928 р. у Львові поліція арештувала частину керівництва рухом та розпочала систематичні арешти, зокрема на Волині. В 1929 р. комуністи не проводили агітацію, частина осередків самоліквідувалися, розлам у керівництві спричинив дезорієнтацію діячів, а подальші арешти відлякували нових кандидатів [404, s. 107].

Про значне ослаблення руху наприкінці 1920-х рр. свідчать звіти Міністерства внутрішніх справ про розвиток комуністичного та анархічного рухів. Влада, проаналізувавши стан усіх структур КПП на початку 1930 р., дійшла висновку, що саме у південно-східних воєводствах ліві сили мають найгірше становище. Лише найідейніші та найвідданіші справі діячі продовжували працювати на користь КПЗУ [127, s. 44]. Припинила своє існування Стрийська організація, чий окремі осередки перейшли у відання частково Дрогобицької структури, частково – Станіславова [127, s. 47]. Проте, вже у квітні 1930 р. в Дрогобичі ліквідовано окружний, районний, 5 місцевих комітетів КПЗУ, 5 кіл та арештовано 86 осіб [127, s. 104]. Подібна доля спіткала

організації на Волині ще у березні – ліквідовано ряд осередків КПЗУ у Торчині, повітовий комітет у Любомилі та організацію у Луцьку. Лише за період січень–серпень 1930 р арештовано на Волині майже 200 діячів [127, s. 108].

Становлення та поширення комуністичного руху в Західній Україні було процесом тривалим та проблематичним. Організаційне оформлення руху відбувалося під впливом двох центрів – із Харкова та Варшави, на основі політичних настроїв частини місцевого населення. Двоцентровість управління, відсутність координації, досвіду роботи, інертність, кадрові проблеми, внутрішня нестабільність та переслідування владою привели політичну силу до стану на межі існування. Незначна, але наявна підтримка комуністичної ідеології місцевим населенням дозволила комуністам поступово розбудовувати свою мережу, охопивши не тільки Східну Галичину, але і Волинь, Холмщину та Підляшшя, й створити на середину 1920-х рр. партію, здатну до діяльності.

Ситуація змінилася наприкінці 1920-х рр., коли розпочався занепад ліворадикального руху в Західній Україні, що був спричинений відходом більшості авторитетних лідерів комуністичних сил від партійної діяльності, через тиск з боку КП(б)У та радянського керівництва. Найвагомим чинником, що відштовхував населення від комуністичної ідеології стало утвердження в радянській Україні тоталітарного режиму, згортання політики українізації, голодомор та репресії проти відомих українських діячів, в тому числі представників ліворадикальних сил Західної України. В результаті в 1930-х рр. КПЗУ представляла собою вже маріонетку радянського сталінського режиму та діяла за тоталітарними принципами, що остаточно відхилило від неї українське населення в міжвоєнній Польщі.

2.2. “Українське селянсько-робітничє соціалістичне об’єднання”

(“Сельроб”) – легальний сектор українського ліворадикального руху у 1920-х рр.

КПЗУ згідно із своєю офіційною програмою позиціонувала себе як силу, що поєднувала комуністичну ідеологію та національні завдання, а також

відстоювала інтереси різних національних та релігійних груп, соціальних прошарків населення, в першу чергу селян та робітників. Незважаючи на це, комуністи традиційно орієнтувалися на робітничий рух. Проте Західна Україна була аграрним краєм із переважаючим сільським населенням, яке за відповідної агітації та пропаганди могло стати потенційним електоратом.

Обмежував КПЗУ її нелегальний статус, оскільки унеможлилював офіційну присутність партії на політичній арені краю та держави. Станом на 1925 р. питання розширення сфери діяльності стало одним із головних. Доцільним вважалося опанування найважливіших секторів, а саме виборів до органів місцевого самоврядування, видання офіційної преси та організації легітимних віч [37, арк. 25]. Окрім цього комуністи шукали шляхи легального способу підтримки зв'язку із селом. У результаті дискусій та обговорень КПЗУ дійшла висновку, що “найкращою формою широкого організування селянських мас може бути селянська організація, що могла б легально охоплювати широкі верстви селянства і, стоячи під впливом компартії, могла б паралізувати діяльність тих селянських організацій, що йдуть за угодовими дрібно-міщанськими політичними партіями” [161, с. 32]. Не останню роль в цьому процесі відіграли КП(б)У та Комінтерн, які, зважаючи на об'єднавчі тенденції національно-демократичних сил (створення УНДО та УСРП), тиснули на КПЗУ із рекомендаціями об'єднати комуністичні сили регіону [345, с. 126].

Прийнято рішення про створення абсолютно нової політичної сили з офіційним статусом та чистою, не скомпрометованою репутацією. На початку 1926 р. нахил у соціалістичному радикальному напрямі запримітили комуністи у двох “донедавна половинчатих і неясних угрупованнях” [163, с. 11] як “Селянський Союз” і “Воля Народу”, яким вдалося підвищити свій вплив на селянство та робітництво. Ідея об'єднання цих сил була до цього ініційована з боку “Сельсоюзу”, проте лише після натиску КПЗУ на воленародівців її вдалося зреалізувати [152, с. 594]. Напруження між двома організаціями продовжувало існувати через політичні розбіжності та взаємну недовіру їхнього керівництва [345, с. 128]. Отже, у 1926 р. була утворена організація

“Сельроб”. Хоча КПЗУ як і КП(б)У та КПП вбачали в організації легальний придаток, який буде виконувати усі накази та інструкції беззаперечно, уже перші місяці її діяльності продемонстрували, що контроль над новим об’єднанням вимагатиме набагато більше сил та ресурсів ніж передбачалося.

Питання створення нової організації розглянуто на засіданні у Львові 19 вересня 1926 р. в приміщенні Генерального секретаріату партії “Народна Воля”. На нараді були присутні 18 осіб, зокрема, Михайло Заяць, Кузьма Пелехатий, Кирило Вальницький. Під час обговорення потреби об’єднання із “Селянським союзом” основним аргументом на користь створення нової партії виступали закиди у бік КПЗУ, яку звинуватили в неефективності діяльності, оскільки її діячі масово сидять у тюрмах [7, арк. 1]. Така позиція була лише офіційним прикриттям, адже подальша діяльність партії узгоджувалася із КПЗУ. Головною метою створення “Сельробу” було охопити ті сфери політичного життя, які були недоступні для комуністів. Зокрема статус послів у сейм надавав діячам партії можливість вільно проводити віча, наради та з’їзди, щоб активізувати пропаганду серед робітників та селян. Це об’єднання також дозволяло розширити електорат, адже, на відміну від “Народної волі”, яка традиційно для організацій комуністичного спрямування орієнтувалася на робітництво, “Селянський союз” свою діяльність спрямовував на селянство.

Процес об’єднання продовжився 3 жовтня у Варшаві, де відбулася своєрідна конференція “Народної волі” із представниками від “Селянського союзу”, на якій наголошено, що метою створення нової партії є уникнення як помилок, допущених комуністичними послами у сеймі через свою принципову позицію, так і в діяльності на місцях [7, арк. 2]. На 10 жовтня призначено новий з’їзд у Львові, що мав завершити процес об’єднання, на який прибули близько 50 членів “Селянського союзу” із Волині, Холмщини та Полісся і 50 членів партії “Народна воля” із Галичини. За об’єднання проголосували усі делегати окрім “Володимирівської групи” “Селянського союзу” у кількості 3 осіб, на чолі із послом С. Назаруком, 2 представники від Холмщини та 2 представники з Бродівського повіту. Утримався від голосування Павло Васильчук [7, арк. 6].

С. Назарук пояснив свою позицію переконанням, що у новій партії будуть домінувати все ж таки робітничі, а не селянські елементи [7, арк. 12]. Це було першою ознакою непорозуміння та передвісником майбутнього розколу.

КПЗУ була впевнена в успіху та зосередилася на встановленні керівництва над новою силою. Головне завдання, яке постало перед комуністами – забезпечити існування об'єднання не як “як легальної організації єдиного революційного фронту, якою керує компартія” [44, арк. 1].

Декларацію про об'єднання від імені “Селянського союзу” оголосив М. Чучмай, а від “Народної волі” – К. Вальницький. Статут організації ухвалено 26 листопада 1926 р., а програму після довгих дискусій лише у лютому наступного року. Обговорення тривали увесь січень 1927 р. Авторами двох представлених проектів були М. Чучмай та К. Вальницький. У першому варіанті автор намагався поєднати програми “Народної волі” та “Селянського союзу”, уникнувши конфліктних моментів та недоліків [339, с. 51]. У результаті вирішено розробити абсолютно новий проект, який і затверджено.

У діяльності “Сельроб”, традиційно для організацій ліворадикального ухилу, стояв на позиції радикальної боротьби українських селян та робітників “за соціалізм, устрій працюючого люду, де була б соціальна, політична і народна рівність всіх людей” [7, арк. 22]. Гарантувалося, що соціальні й національні інтереси українського селянства не будуть страждати, передбачалося забезпечення селянам права у політичному та громадянському житті, яке “йому належить із погляду на його кількість та працю” [7, арк. 16].

Головною вимогою в економічному плані була ліквідація поміщицького, державного та церковного землеволодіння і соціалізація фабрик, заводів, корисних копалин, націоналізація всіх природних багатств, встановлення повного контролю над торгівлею та діяльністю банків. Оскільки партія орієнтувалася на селян, як основний електорат, наголос робився на необхідності передачі без викупу та відшкодування земель селянству та робітникам [87, арк. 4]. Важливим пунктом було звільнення селян, особливо малоземельних, та робітників і “трудової інтелігенції” від усяких надмірних та

несправедливих повинностей, скасування податків на продукти першої необхідності та сільськогосподарські знаряддя, а також створення спеціальних комітетів на фабриках та заводах для контролю продукції.

У соціальній сфері “Сельроб” домагався утвердження 8-годинного робочого дня та 42-годинного щотижневого безперервного відпочинку, заборони використання праці дітей віком до 16 років, оплати декретної відпустки за два місяці до та два місяці після пологів, та гарантії соціального забезпечення після втрати працездатності. Значна увага приділялася запровадженню санітарного законодавства і боротьбі із такими соціальними хворобами як туберкульоз, венеричні захворювання та алкоголізм [87, арк. 4–5].

Знайшлося місце у програмі сельробівців проблемі розвитку освіти. Передбачалося навчання на рідній мові кожної національності за кошт держави. Школи повинні були бути доступними для селян в будь-якій місцевості. Ставилось завдання введення професійної та технічної освіти, широкої державної допомоги самоосвіті шляхом заснування народних університетів, публічних народних бібліотек та театрів [87, арк. 5].

Організація наголошувала, що бореться за “рівні права для всіх громадян, незалежно від пола, раси, народности і релігії, за повну свободу слова, совісті, друку, за свободу зборів і організацій, профспілок працюючих сіл і міст, за свободу страйків” [87, арк. 3]. Отже, “Сельроб” у своїй програмі намагався поєднати національні та соціальні вимоги, висловлювався за загальнодемократичні принципи та свободи.

“Сельроб” будувався за принципом жорсткого централізму та підпорядкуванню ЦК. Виступ проти рішень керівництва партії та її виконавчих органів тягнув за собою виключення з її лав, а у кращому випадку – догану. Незгода партійної установи передбачала її ліквідацію [87, арк. 6]. Заборонялося одночасно входити до складу іншої партії. Члени партії “Сельроб” зобов’язувалися належати до професійних, економічних та інших організацій [87, арк. 6]. Проте звіти окружних комітетів у своїй більшості підтверджують, що, для прикладу, членами профспілок були одиниці партійців.

Партія одразу розпочала створення місцевих осередків. Часто до новостворених структур входило лише 5 осіб, проте траплялися випадки, коли членами організації зазначалася 1 чи 2 особи, як у Самбірському повіті [112, арк. 12, 14]. За наявності більше 10 осіб міг бути обраний комітет із 5 осіб [87, арк. 7]. Кожний місцевий осередок підпорядковувався Окружному комітету, ЦК партії, і звітував про проведену роботу цим інстанціям, зокрема, за літній квартал подавався один звіт, а решта – щомісячно [87, арк. 7]. Усі важливі питання вирішувалися виключно цими структурами.

Окружний комітет організовувався у містах, рідше у невеликих містечках. Представники місцевих організацій мали право у якості делегатів бути присутніми на засіданнях комітету, які відбувалися раз на місяць. ЦК у будь-який момент міг скликати надзвичайну нараду задля перевірки якості діяльності в окрузі чи вирішення невідкладних справ. Щороку проводився Крайовий з'їзд, який оголошувався найвищою інстанцією, а головним органом управління був ЦК, який складався із 9 осіб, серед яких обирався голова та три секретарі. Вони та ще 9 членів обраних Крайовим з'їздом або Крайовою конференцією складали Поширений комітет.

ЦК відповідав за відкриття різних секцій; організовував роботу та контролював фінанси; визначав кандидатів та представників до установ самоврядування і законодавчих органів; затверджував чи відкидав рішення нижчих інстанцій; творив постійний Головний секретаріат, який “проводить всю технічну роботу зв'язану з діяльністю партії” [87, арк. 10].

На найнеобхідніші видатки для нової організації передбачалося станом на 1926 р. 3300 дол. у рік [51, арк. 1]. Для кожного місцевого осередку “Сельробу” надзвичайно важливим було збирання партійних податків від членів. Ці кошти, а також гроші від передплатників періодичних видань направлялися ЦК, який в подальшому перерозподіляв їх між округами. Часто фінансова підтримка осередків різнилася в залежності від перспектив партії в регіонах. Така система створювала суттєві перешкоди для проведення результативної роботи.

Фінансова ситуація місцевих організацій була особливо складною в перші роки існування “Сельробу”, адже для утворення навіть сільських комітетів необхідні ресурси, не кажучи про кошти на передвиборчу кампанію до органів місцевого самоврядування та сейму і сенату. Станом на березень 1928 р. до ЦК постійно надходили листи від членів партії із вимогами покривати їхні витрати чи борги, пов’язані із організаційною роботою та утриманням осередків чи секретаріатів. Проте, керівництво постійно наголошувало, що компенсує лише ті витрати, які були попередньо утвердженні ЦК [89, арк. 4]. Інші видатки мали покриватися місцевими фондами, яких зазвичай не вистачало на мінімальні витрати, тому ті секретаріати чи осередки, на які не було коштів ліквідовувалися. Таке рішення, наприклад, прийнято стосовно Ковельського повітового комітету [103, арк. 19]. Сколівський повіт партія не могла забезпечити навіть брошурами та іншою документацією, адже на машинці їх друкувати не можна було, а в друкарні не було необхідних коштів для покриття таких видатків, так само як і не було коштів для забезпечення організаційної роботи на місцях [114, арк. 28]. Це викликало велике розчарування місцевих сельробівців та недовіру до керівництва партії [114, арк. 29].

Траплялися й випадки, коли до ЦК зверталися із доволі безпідставними вимогами. Для прикладу, один із мужів довір’я у Більському повіті, Данило Давидюк просив про грошову допомогу у зв’язку із весіллям його дочки. Прохач зазначав, що потрапив у таке складне фінансове становище через тяжку та тривалу роботу задля блага партії, адже об’їзд сіл та містечок, приєднання нових членів партії потребували великих зусиль та багато часу, в тому числі і в будні робочі дні [94, арк. 1–2]. Доцільнішими були вимоги Михайла Дибки із Добромильського повіту, який просив повернення коштів для виплати позики, взятої для передвиборчої кампанії. ЦК пояснювало у подібних випадках, що на передвиборчі акції призначалися певні суми на кожний округ із скромних фондів, що були у розпорядженні партії і їхнє неправильне використання це провина місцевих діячів, які мають нести відповідальність [97, арк. 41].

Часто фінансування не вистачало для захисту арештованих членів. ЦК просило ув'язнених розуміти складність ситуації та покладав відповідальність на повітові комітети [108, арк. 13]. Оскільки брак коштів в останніх був ще більш відчутним, керівництво запропонувало їм ввести спеціальний податок на такі потреби, проте на місцях виникали проблеми навіть із збиранням партійного внеску. У більшості випадків першочергову фінансову допомогу арештованим та їх сім'ям надавали саме місцеві члени, і тільки тоді, коли цього не вистачало зверталися до вищих партійних інстанцій. Для прикладу, у квітні 1928 р. до Генерального Секретаріату звернулася Іванна Озарко із Гнусівців на Станіславщині із проханням допомоги, у зв'язку із майже двомісячним ув'язненням чоловіка. Керівництва партії запропонувало постраждалій звернутися до канадських представників, які в цей час надавали грошову підтримку постраждалим від повені [115, арк. 30–32].

Така позиція ЦК викликала конфлікти між керівництвом партії та місцевими представниками. Часом доходило до досить абсурдних ситуацій. Для прикладу, залучені нові діячі не могли отримати підтвердження про своє членство у партії, оскільки ЦК відмовлявся надсилати необхідні документи доки до скарбниці не надійде грошовий внесок від них. У свою ж чергу люди відмовлялися надсилати податок без офіційного прийняття. Це створювало своєрідне замкнене коло і виходу із такої ситуації запропонувати ніхто не міг.

Відбувалися й серйозніші конфлікти. У відповідь на закиди, про те що організація осередків має відбуватися за кошти місцевих членів, Василь Гаврильчик, голова сільського комітету Добровиці Сарнівського повіту, стверджував, що “там де ще мала кількість членів, організація не має жадної можливості покривати видатки, які необхідні в такому випадкові” [113, арк. 23]. Гнів місцевих членів викликав посол М. Чучмай, що обирався у сейм від даного регіону не один раз, проте повністю ігнорував його потреби. Багато членів партії просто повернули свої посвідчення, адже працювали на шкоду собі.

Місцеві осередки неодноразово звинувачували ЦК у бездіяльності та незацікавленості певними регіонами [98, арк. 3]. Діячі Коломиї вважали, що

партія, зазнавши невдачі в регіоні під час виборів, просто перестала цікавитися повітом [104, арк. 14]. Гостро критикували керівництво на Пінщині, оскільки зазнали від такої політики ЦК лише дезорганізації та зневіри серед місцевого селянства [110, арк. 9]. Скарги надходили стосовно роботи Окружних комітетів, зокрема Горохівського повіту [96, арк. 5]. Часто на віче не прибували делегати зі Львова, оскільки віча призначалися на святкові чи вихідні дні, а ЦК надсилав представників посеред робочого тижня, навіть у період найбільш інтенсивних сільськогосподарських робіт, що найчастіше приводило до відсутності населення [95, арк. 10–11]. Або ж перед людьми просто не було кому виступати [91, арк. 10]. Причина цього полягала також у неналежній підготовці місцевих кадрів й орієнтації виключно на вищі партійні інстанції, а не на власні сили.

Одним із основних завдань місцевих представників партій було поширення між селянами та робітниками партійних газет та видань [87, арк. 7–8]. Проте, займатися організацією товариств чи бібліотек не було можливості через фінансові труднощі. Саме брак коштів змусив діячів колишніх “Сельсоюзу” та “Народної волі” шукати різні джерела фінансування, що лише посилювало конфлікти всередині “Сельробу” [345, с. 132].

Доводилося долати не лише фінансові проблеми. Навіть на початок 1928 р. в деяких регіонах не могли організувати осередки, оскільки селяни вважали партію “московською” [93, арк. 3]. Інша проблема полягала у постійному браку активних людей, адже більшість боялися арешту і якщо й працювали, то виключно у своїй рідній місцевості [91, арк. 9].

Оскільки партія постала шляхом примусового об’єднання двох самостійних організацій, у перші місяці діяльності основна робота спрямовувалася на централізацію апарату та уніфікацію Головних секретаріатів “Сельсоюзу” та “Народної волі”. Наступним кроком стало заснування місцевих осередків. Для цього територія розподілялася на три основні класи. Робота розпочиналася в округах першого класу, де партія відчувала прихильність та найбільшу підтримку. Лише після утвердження в цих регіонах осередки створювалися на теренах другого класу, де рівень підтримки був середнім.

Тільки після цього зверталася увага на решту місцевостей, у яких партія фактично не здобула прихильників [88, арк. 28].

У різних місцевостях процес формування мережі партії проходила неоднаково. Для прикладу, досить тривалим був процес становлення “Сельробу” у Станіславові, де станом на першу половину 1927 р. не засновано жодної місцевої організації [115, арк. 1]. Найшвидше створювалися місцеві осередки весною 1927 р. у Золочівському повіті Тернопільського воєводства, Косовському повіті Станіславівського воєводства, Кременецькому та Луцькому повітах Волинського воєводства, Рудківському повіті Львівського воєводства [101, 105, 106, 107]. Більшість осередків, в основному сільських, сформовано лише наприкінці 1927 р. та в перші місяці 1928 р.

Вдало проходила робота у Дорогичинському повіті. Партія утворила 32 селянських комітети, залучила 556 членів, успішно відбула вибори до громадських рад, проводила багаточисельні віча й наради [99, арк. 7]. Міцні позиції мав “Сельроб” на Жовківщині, де майже всі члени товариства ім. Качковського перейшли до нього. Найактивнішим представником партії в даній місцевості був студент Львівської політехніки Микола Хам, який масово проводив зібрання, привернувши до себе увагу польської поліції [12, арк. 15].

Проте “Сельроб” не сприймався іншими політичними силами та польською владою як суперник чи суттєва загроза звичному порядку. Зокрема, повітові управління поліції у своїх звітах зазначали, що враховуючи склад партії на місцях, а саме відсутність представників від інтелігенції, її подальший розвиток не має шансів на успіх [15, арк. 3]. Це була доволі обґрунтована позиція, адже більшість місцевих партійних діячів були селянами чи аграрними робітниками, рідше – кравцями, столярами, мулярами, і лише в містах поміж робітників траплялися студенти, юристи чи журналісти.

Незважаючи на труднощі у даний період, підводячи підсумок діяльності “Сельробу” у 1928 р., можна відзначити активність місцевих осередків. Зокрема, у 12 повітах Тернопільського воєводства організовано 23 віча, в яких взяли участь 13 200 учасників, 4 партійних конференцій, на які прибув 261

делегат, 27 партійних зборів із 1 827 учасниками, та вдалося залучити 424 нових члена. Найбільш активно у воєводстві діяли організації у Бродівському та Золочівському повітах, де вдалося залучити більшість нових прихильників, а найнижчу ефективність продемонстрували у самому Тернополі та Перемишлянах [90, арк. 1]. У 19 повітах Львівського воєводства проведено 18 віч, які відвідало 12 150 осіб, 6 окружних партійних конференцій із 514 делегатами та 43 партійні збори із 3 109 учасниками. У статистичних даних наведено 970 нових членів, проте не вказано, в яких повітах вони проживали [90, арк. 3]. У Станіславівському воєводстві в 332 селах із 35 повітів відбулося 43 віча, організованих “Сельробом”, які відвідали 25 900 чоловік за даними документів самої партії. Також скликано 10 окружних конференцій із 835 делегатами від 163 сіл, та 75 партійних зборів з 5 293 учасниками. Приєднано 1 544 нових члена партії [90, арк. 4].

В той час, коли місцеві комітети намагалися ефективно організувати роботу в повітах, ЦК “Сельробу” робив усе можливе, щоб партія продовжила фактичне існування. Вже до середини 1927 р. суперечності стали неподоланними й 11 вересня більшість членів колишньої “Народної Волі” оголосили про створення “Сельроб-лівиці”. Незгоди між керівництвом “Сельроба” проявляються ще на початку 1927 р. Перші дискусії викликала промова посла П. Васильчука 28 січня, у якій він, на думку частини сельробівців, проявив схильність до співпраці з урядом та стверджував про можливість мирного шляху розв’язання українського питання. К. Вальницький узагалі оголосив, ще до вислуховування пояснень самого депутата, що більше не вважає його членом “Сельробу”. Сам П. Васильчук був ображений таким ставленням, вимагаючи надати письмові звинувачення. Проте більшість ЦК потрактувала його виступ у парламенті вагомим доказом без будь-яких пояснень. С. Маківка назвав П. Васильчука “злим генієм” [90, арк. 10]. Розпочалися конфлікти й між іншими членами ЦК. Зокрема, М. Заяць звинуватив П. Крайківського у неналежному виконанні покладених на нього функцій та у поширенні недовір’я всередині самої партії.

Дискусії викликали питання стосовно єдиного офіційного друкованого органу, якого не існувало, а його функції виконували дві газети – “Наше життя” та “Воля Народу”. П. Крайківський та С. Маківка наполягали, що необхідно виправити ситуацію. К. Вальницький суперечив їм, стверджуючи, що обидві газети прекрасно виконують свої завдання, хоча й не мають статусу офіційних, а на відкриття нового видання немає достатніх коштів. Проте більшість знехтувала його доводами та схилилися до пропозиції С. Маківки. Наприкінці 1927 р. М. Чучмай, С. Козицький та П. Крайківський запропонувати розпочати видання щоденної газети [90, арк. 29]. Проти цієї пропозиції виступили М. Заяць та К. Вальницький, котрі були переконані, що селянин просто не має часу щодня читати пресу, тому це буде лише даремна робота і витрати коштів.

На початку лютого 1927 р. колишні “народоволівці” вимагали розширення складу ЦК, адже попри домовленості при об’єднанні, перебували у меншості [90, арк. 7]. Проте їхні зауваги стосовно прийняття більшої кількості представників від селян, робітників та молоді не отримали підтримки.

Ситуація, яка склалася в рядах об’єднання викликала занепокоєння КПЗУ. Влітку 1927 р. розпочалися обговорення проблеми “Сельробу”. На з’їзді повітових комітетів КПЗУ у Львові найбільшою помилкою, проголошено створення лише окремого представництва у “Сельробі”, а не чіткий контроль з боку КПЗУ [152, s. 594]. Це й призвело до так званого “опортунізму” керівництва, що по суті було фактом наявності у лідерів селянсько-робітничого об’єднання власної позиції та бачення розвитку партії та її тактики.

Наприкінці 1927 р. ці тези підтримали фактично усі окружні комітети КПЗУ. У резолюціях партконференцій уся провина покладалася на КПЗУ, яка замість того, щоб встановити над сельробівським рухом гегемонію, вирішила опиратися на одну із груп, які творили партію, а саме колишніх сельсоюзівців. Необхідно було асимілювати дві частини. КПЗУ порушила хитку стабільність, яка існувала в Об’єднанні, ввівши до складу ЦК А. Братуня, тобто ще одного сельсоюзівця, й ліквідувала друкований орган “Народної волі” без ліквідації

газети іншої групи [64, арк. 15, 17, 19, 26, 29]. Стосовно ситуації всередині партії довелося давати пояснення керівництву в Києві та Москві [55, арк. 27].

У Варшаві 15 грудня 1927 р. відбулася нарада ЦК КПП щодо повторного об'єднання “Сельробу”. Наголошувалося, що напередодні виборів усі партії, що знаходяться у сфері впливу КПП повинні виступати єдиною силою, тому необхідно уникнути ситуацій, за яких влада мала б підстави їх усунути [14, арк. 37–38]. На з'їзді правих “Сельробу” 18 грудня 1927 р. П. Крайківський висловив переконання, що ідея об'єднання “Селянського Союзу” та “Народної Волі” була помилковою, і в цьому основна причина розбрату. Під час обговорення запропоновано подолати розлам об'єднавши дві частин, але виключивши керівництво “народоволівців”. Ця пропозиція здобула під час голосування лише 15 голосів. Частина (23 голоси) підтримали С. Козицького, що погодився із П. Крайківським, наголошуючи, що не можна допустити повторення помилки. Таким чином, жодна із позицій не здобула більшості. На думку багатьох членів партії це обговорення продемонструвало, що єдність відсутня навіть всередині самих відламів, “що є в дійсності рівнозначне з виказом недовір'я цілому проводові правих Сель-Роба” [88, арк. 2]. Незважаючи на подальші спроби ліквідувати розлам, цього не вдалося досягти.

У 1928 р. вся увага КПЗУ зосередилася на “Сельробі-Єдності” та його діяльності, оскільки він надалі носив легальний характер та відкривав більші можливості для впливу на українське населення [156, с. 240]. 25 січня 1930 р. відбулося засідання ЦК КПЗУ у справі ліквідації “Сельроб-правих”, на якому розкритиковано керівників організації П. Крайківського, М. Чучмая та С. Козицького, а ліквідацію партії оголошено остаточною перемогою над так званим “шумскізмом” в рядах комуністичного руху [127, с. 48].

Становлення “Сельробу” було тривалим процесом [328]. Партії довелося подолати значні перешкоди, зокрема, під час організації діяльності на місцевому рівні. Головна причина труднощів полягала у тому, що партія постала внаслідок примусового злиття двох самостійних організацій. Постійне втручання з боку ЦК КПЗУ і прагнення повністю контролювати нову політичну

силу за допомогою жорсткого централізму лише підсилювало існуючі конфлікти. “Сельроб” намагався максимально влитися в українське політичне та громадське життя, проте організаційна робота відбувалася повільно, базуючись більше на ентузіазмі місцевих селян, а не діях ЦК партії. Попри це партія здобула вагомі результати під час виборчої кампанії до сейму і сенату 1928 р., поступившись лише УНДО та УПСР, що свідчить про значну підтримку серед місцевого українського населення.

Постійні конфлікти виникали не тільки між керівництвом, але й між різними партійними ланками, що призвело до напруження у стосунках між місцевими представництвами та центром. Для формування сільських осередків та їх утримання постійно не вистачало як коштів так і кваліфікованих діячів. Певні регіони залишилися узагалі без уваги “Сельробу”, оскільки вважалися керівництвом неперспективним. Це приводило до розчарування частини місцевих сельробівців та їх переходу у лави інших партій, а першу чергу УНДО, або ж радикальної УВО-ОУН. Ці процеси посилювалися на початку 1930-х рр. У зв’язку із відвертою антиукраїнською політикою та встановленням тоталітарного режиму в радянській Україні підтримка “Сельробу”, як й інших ліворадикальних сил критично впала. 5 вересня 1932 р. польська влада остаточно ліквідувала організацію.

2.3. Соціальна та національна база ліворадикального руху в Західній Україні у складі Польщі

Поширення радикальних лівих лозунгів на території Східної Галичини та Волині серед населення розпочалося під час польсько-української війни 1918–1919 рр. В період існування на західноукраїнських землях національного уряду до рядів комуністичної партії масово вступали польські робітники (наприклад, подібна тенденція яскраво проявила себе у Бориславі). Проте після перемоги польських сил, ці елементи частково відійшли від партії [141, s. 10–11].

Польські органи безпеки ставилися до прокомуністичних рухів з великою обережністю, вбачаючи в них загрозу відновленій державі. Вже 11 травня

1919 р. у Львові поліція відмітила зібрання, на якому було близько 100 осіб, переважно будівельників. Виступи, на думку влади, мали радикальний тон й становили небезпеку, оскільки прославлялася більшовицька революція, в результаті якої робітники нібито здобули свободу. Агітатори наголошували на тому, що в Росії пролетаріат, який завжди сприймався як темний, здобув права й навіть владу [18, арк. 5]. Подібні зібрання продовжувалися і в наступні роки.

Станом на травень-серпень 1921 р. комуністична партія мала традиційно найсильніші впливи у Львові та Перемишлі. Поступово розвивала організаційну структуру КПЗУ у Бориславському районі, але на даній території рух виявився занадто слабким та молодим для ефективної діяльності [129, s. 4].

Соціальний склад партії впродовж 1920-х р. був неоднорідним та залежав від регіональних особливостей та економічної спеціалізації тих чи інших місцевостей. Серед українців на Волині та Поліссі робітники становили лише близько 6% населення, а в Східній Галичині від 13,8% до 17 % [400, s. 10].

У великих містах домінували робітники, зокрема у Львові вони становили близько 65 % [400, s. 10]. Таким чином, на початку 1925 р. у місті налічувалося 14–15 прокомуністичних робітничих груп із загальною чисельністю 69–86 осіб. У Станіславові існувало 16 таких груп з 73 членами. Найчисельнішим було представництво робітничого прошарку у Дрогобичі, фактично найбільшому промисловому центрі Східної Галичини: 39 груп та майже дві з половиною сотні членів партії. Менш ніж за півроку наплив робітників у партію збільшився практично у два рази [31, арк. 1–3]. Дана статистика певною мірою могла бути спотворена чи недостатньо ретельно складена при написанні звітів, адже цифри за серпень 1925 р. відрізняються від показників початку цього ж року. Зокрема в Дрогобичі виділяється лише 13 робітничих гуртків та 17 селянських із 74 та 59 членами відповідно [31, арк. 10].

На противагу цим осередкам, практично повністю селянськими за складом були групи навколо Львова – 48 осередків із 155 членами. У Станіславові в 1923 р. селяни серед членів партії переважали у два рази інші соціальні прошарки – 78 селян, 40 робітників та 7 інтелігентів [138, s. 3].

Аграрний характер Волині визначив соціальний склад тамтешніх осередків: існувало 250–300 груп із загальною чисельністю близько 1 тис. осіб. Відповідно до матеріалів КПЗУ усі ці осередки були виключно селянськими. Аналогічна ситуація спостерігалася на Рівненщині: близько 20 груп із 70–120 робітниками [31, арк. 1–3]. Відносно рівні за соціальним складом осередки Стрия, у яких кількість робітників та селян були майже однаковими. У Тернополі, Коломиї та Перемишлі робітники становили від 10 до 25 % [див. додаток А].

Соціальний склад комуністичного руху викликав у радянського керівництва осуд та занепокоєння, хоча цілком зрозуміло, що це безпосередньо пов'язано із особливостями західноукраїнських теренів, а саме домінуванням сільського елемента. У присутності значної кількості селян серед членів партії та її прихильників, радянське керівництво вбачало одну із ключових причин неможливості вкорінитися у Західній Україні, поряд із молодістю КПЗУ, як політичної сили, характером країни, у якій доводилося розгортати свою діяльність, та загалом тогочасним політичним становищем [162, с. 8]. Попри те, що офіційно західноукраїнська компартія відстоювала інтереси усього працюючого населення, акцент робився на робітників. Таким чином, відбувався конфлікт цілей партії та її соціального наповнення, що виливалося у суперечності між керівництвом КПЗУ та КП(б)У.

На партійних з'їздах піднімалося питання необхідності так званої “більшовизації партії”, якої вимагала Москва, що передбачала влиття якнайбільшої кількості робітників. Водночас керівництво КПЗУ наголошувало, що немає причин побоюватися напливу селян у партійні ряди, якщо буде міцною її робітнича основа [37, арк. 11]. На V-й партійній конференції КПЗУ у 1924 р. керівництво констатувало, що аж 55% партії становили представники сільського пролетаріату та найбіднішого селянства [162, с. 6–7].

У 1925 р. Комінтерн поширив тези вищого комуністичного керівництва щодо відношення робітників до дрібного та середнього селянства [3, арк. 7 об.]. Відповідно до такого трактування робітничий клас у майбутньому, після перемоги комуністів, буде затверджений як державна влада, яка опиратиметься

на селянство (дрібне, в деяких краях дрібне та середнє, або частково середнє), а співпраця з селянством за відповідною схемою зовсім не означає поділу влади. Лише згодом, “в міру того як селянство є втягнуте реально до процесу соціалістичного будівництва і в цьому процесі підлягає соціальній перебудові – обов’язково наступить також процес втягнення найкращих елементів до державного апарату” [3, арк. 8 об.]. Така позиція фактично б виключала селянство Західної України із державного управління.

Для того, щоб визначити конкретні напрями політики, скласти план необхідних дій, КПЗУ ретельно вивчала соціально-політичне становище західноукраїнського села, зокрема за допомогою відповідних анкет, що розсилалися в місцеві партійні організації [247, с. 135]. Отже, комуністи Західної України, визначаючи найактуальніші для населення проблеми, спрямовували пропаганду у відповідне русло, попри настанови Комінтерну. На територіях аграрних за своїх характером селянам приділялася більша увага з метою створення різноманітних організацій, які б допомогли встановити тісний зв’язок із організаціями робітників. У випадку українських земель ситуація вимагала більш детального розгляду та особливої уваги, оскільки селянська справа тісно перепліталася із національним питанням [3, арк. 9–10].

У 1925 р. на II з’їзді КПЗУ оголошено вимогу аграрної реформи, що передбачала передати усі “нетрудові” землі селянам без викупу, а їх поділ мали здійснювати вибрані селянські комітети [164, с. 18]. Комуністи пропагували необхідність боротьби за виконання владою усіх обіцянок стосовно допомоги голодуючим бідним селянам, меліорації болотистих теренів Полісся, надання дозволу безоплатно випасати худобу в лісах та на пасовиськах тощо. Все це мало здійснюватися на тлі зближення українських та польських селян у боротьбі за спільну мету.

У 1927–1928 рр., попри внутрішньопартійні дискусії та конфлікти із радянським керівництвом, селянське питання не зникало із поля зору комуністів. Боротьбу за передання селянам землі без викупу вони тісно пов’язували із загальною ліквідацією безробіття серед робітників у Польщі, що,

у зв'язку із наближенням економічної кризи, зростало по всій країні. 8 березня 1927 р. КПП оголосила, що селянські комітети домагаються “ліквідації сервітутів не селян, а уряду... Навколо кожної парцеляції мобілізуємо місцевих селян до боротьби, організовуючи їх у селянські комітети... почавши від протестів і демонстрацій аж до безпосередніх виступів” [167, s. 18]. Все це свідчить про те, що ліворадикальні сили приділяли увагу розробці не тільки теоретичних, але й практичних аспектів вирішення селянського питання, що в умовах загальної економічної кризи гостро стояло у Польщі [325, с. 79]. Поступово комуністи, намагаючись враховувати настрої селянства, перейшли до практичних дій. З 1927 р. відновлюються організовані комуністами аграрні страйки, проте лише із другої половини 1928 р., після часткового подолання розколу усередині КПЗУ та “Сельробу” рух набрав ширших масштабів.

Отже, ідеологія, тактика та програма комуністичної партії, настанови із боку КПП, Комінтерну та КП(б)У стикалися із реальним становищем КПЗУ, при якому соціальний прошарок, якому відводилася другорядна роль, у становив головну опору партії в регіоні. Катастрофічною, на думку керівництва, вважалася ситуація на Волині, де деякі місцеві комуністичні діячі, захоплені проблемами села, були переконані, що успіх соціалістичної революції на Західній Україні цілком можливий і без підтримки та керівництва з боку робітництва цілої Польщі. Таким чином, КПЗУ змушена була звертати головну увагу не на аграрні регіони, а на ті терени Галичини, що характеризувалися значним відсотком робітників серед населення. Головна увага концентрувалася не на усій території Галичини, а конкретно на Прикарпатській області. Комуністи проголосили амбітну мету – зробити з Прикарпаття “партійний Донбас”. Волинським організаціям водночас було поставлено чітке завдання – покінчити із стихійним зростанням партії у регіоні, та зосередити увагу на укріпленні в промислових осередках Волині [161, с. 45–46].

Кадрові проблеми змусили КПЗУ проаналізувати характер роботи та агітації серед робітників. В першу чергу, зазнало критики та визнано помилкою залучення робітників до профроботи методом “індивідуального виловлювання”

та переконання. Цей метод хоч й мав право на існування, проте у ситуації, що склалася був визначений таким, що не може бути ключовим у профроботі, оскільки подібного роду діяльність проводилася непрофесійно [37, арк. 16]. Праця залучення до профспілок мала набути масового характеру, що унеможливило її проведення тільки нелегальними методами.

Найбільш потенційною базою розвитку комуністичного руху були найменш соціально захищені верстви населення і, в першу чергу, безробітні. Польська влада розуміла це й намагалася встановити контроль над поширенням радикальної агітації серед цих прошарків, розуміючи усю небезпеку ситуації. Про загрозу попереджали правоохоронні органи, зокрема повітова команда державної поліції у Львові повідомляла 7 березня 1925 р., що безробіття, яке збільшується із дня на день створює сприятливі умови для різних агітації та акцій, а безробітні, враховуючи умови життя можуть легко піддатися радикальним гаслам і “стати елементом небезпечним для загального порядку та безпеки держави” [1, арк. 57]. Про аналогічну загрозу повідомляло Тернопільське воеводське управління державної поліції. У звітах про загальну ситуацію у краї зазначалося, що навесні 1925 р. зросло безробіття, зокрема якщо у квітні на даній території лише офіційно налічувалося 854 особи, то вже у травні – 1130. Насправді дані були набагато вищими, адже не всі робітники вважали за потрібне реєструватися у відповідному бюро. Місцева влада, як і львівські колеги, наголошувала, що “безробітний елемент становить надзвичайно сприятливий ґрунт для найкрайніших гасел та використовується комуністичними агітаторами” [147, s. 92]. Для обґрунтування свого неспокою поліція наводила факти все частішого створення безробітними на терені повіту своїх офіційних груп. Серед радикальних сил розпочалася боротьба за впливи на ці осередки. Основними конкурентами комуністів були польські соціалісти. Хоча перевагу здобули представники ППС, поліція вважала ситуацію надалі небезпечною, адже соціалісти не могли жодним чином покращити становище безробітних, що створило б в подальшому сприятливий ґрунт для комуністичної агітації та радикалізації поглядів населення.

Соціально-економічні умови як у місті так і в селі у середині 1920-х рр. створили сприятливу атмосферу для радикалізації настроїв частини населення Західної України. Весною 1925 р. несприятливі погодні умови викликали неврожаї. У місті постійно відчувався брак коштів та дорожчали предмети першої необхідності, що відчули на собі усі мешканці [147, s. 111]. У серпні того ж року ситуація набула серйозного характеру й перед владою постала загроза суспільному спокою та безпеці, оскільки посилювалася антидержавна агітація серед незадоволених громадян [147, s. 126]. Отже, держава сама створювала вигідні для радикалів, й комуністів, в першу чергу, умови.

За соціальним станом серед діячів окружних комітетів КПЗУ наприкінці 1920-х рр., на відміну від дрібніших осередків, домінували робітники та ремісники. Аналіз соціального складу можна провести на основі матеріалів окружних партійних організацій. Такий підхід не дозволить встановити точне процентне відношення різних верств населення в рядах партії, проте надає можливість виявити ключові тенденції. Зокрема у травні 1928 р. налічувалося серед членів окружних осередків 189 робітників та 66 ремісників. Дані цифри є доволі умовними, адже навіть поділ на ремісників та робітників проводився нечітко. Варто говорити радше про те, що робітники у рядах окружних організацій КПЗУ становили близько 64% складу. Представництво мали й селяни, хоча удвічі поступалися робітництву – 30%. У Львові й Стрию існували також студентські комуністичні групи. Найбільш чисельними об'єднаннями були фахові, тобто організовані на основі профспілок. Якщо загальна кількість осередків у 1928 р. становила 81, то 43 з них належали саме до фахових. 23 групи були виключно селянськими, проте зафіксовані також так звані “змішані” (9 осередків), в яких були представники різних соціальних груп [25, арк. 9].

На відміну від КПЗУ, наявність великої кількості селян в рядах та серед електорату партії “Сельроб”, що позиціонувала себе представником інтересів селян та ремісників, була логічною. До ЦК партії, що складався із 17 осіб у 1929 р. входило 12–13 вихідців із селянського прошарку [132, s. 27]. Інформацію стосовно складу партії подає документація створена під час

підготовки до виборчих акцій. У списках кандидатів до сейму, представлених генеральному комітету у Варшаві виборчим комітетом “Сельробу”, переважали, враховуючи соціальну основу партії, землероби, що становили більшість в усіх округах, за винятком кандидатів від міст. Для прикладу, у Раві-Руській до переліку кандидатів до сейму входили шевці, купці, робітники, перукарі, кравці, шапкарі тощо [120, арк. 41–44]. Фактично не було представників від інтелігенції, подекуди траплялися студенти. У селах серед кандидатів, окрім хліборобів, зазначалися ковалі, млинару, столярів. Вік більшості кандидатів коливався від 25 до 45 років, а приблизний середній вік – 35 років [120, 118, арк. 1–14]. Частина списків становили жінки, проте їхнє представництво сягало не більше третини.

Варто зазначити, що окрему увагу в наповненні комуністичної партії та проведенні роботи серед робітників приділялася саме жінкам, адже робітниця становили майже половину усіх працівників на фабриках та заводах, оскільки представляли дешеву робочу силу. Жінок задіювали, в першу чергу, на підприємствах тютюнової, текстильної, хімічної (виробництво сірників), цукрової, аграрної, шкіряної і споживчої промисловості [161, с. 74]. На залученні жіноцтва до активної партійної роботи під час одного із виступів на з'їзді у Коломиї 1925 р. наголошував Н. Хомин, звертаючи увагу на те, що це не лише широка й перспективна база для розвитку руху, але й додаткова можливість для поширення комуністичної ідеології серед молоді. Адже, на його думку, матері мають на дітей та формування їхньої свідомості більше впливу ніж батьки [152, с. 515]. Максимальне залучення молоді до руху передбачало й запобігання її приєднання до інших, в тому числі радикальних, сил.

Нагальною проблемою у діяльності партії було втягнення жінок до роботи місцевих осередків та профспілок. Станом на середину 1925 р. праця у даному напрямі фактично не провадилася і їх кількість як в партії так і серед її прихильників чи навіть серед членів профспілок була вкрай низькою. Спеціальні діячі та відділи агітації намагалися привабити жінок тезами про боротьбу за їхні культурні та економічні інтереси, за рівну платню із

чоловіками, звільнення від нічної роботи та праці, яка несла шкоду здоров'ю, за охорону материнства та інші проблеми даного характеру [161, с. 75, 98].

У лютому 1927 р. керівництво КПЗУ звернулося до всіх окружних комітетів з вимогою приділити належну увагу справі реалізації акції до дня 8 березня, яка повинна була допомогти залученню жінок до робітничого руху: “акція повинна бути здійснена таким чином, щоб під час її та по завершенні були помітні її впливи, а саме збільшення напливу жінок до партійної організації...” [16, арк. 85]. Другий аспект важливості цього заходу для КПЗУ полягав у потребі випередити конкурентів, оскільки, для прикладу, ППС у 1926 р. не проводила подібної акції. Організація покладалася на жіночі відділи, або за їх відсутності – спеціальні комісії. У квітні 1930 р. на території Західної України перебудовано техніку діяльності задля того, щоб збільшити кількість жінок у партії, як надійнішого елемента, що водночас привертає на себе набагато менше уваги органів влади [127, с. 47].

За вже зазначеними джерелами поряд із соціальним станом можна відтворити національне представництво окружних парторганізацій у 1920-х рр. Із 399 членів українці становили більшість (226 осіб), на другій позиції за чисельністю перебували євреї (164 особи), поляки ж були представлені лише 9 особами. Певні особливості національного складу комуністичних осередків спостерігаються у кожному окремому регіоні. Якщо у Львові українці і євреї розподілялися у партії порівну, то в Перемишлі членами окружкому КПЗУ були лише євреї, а в Дрогобичі, Стрию та Тернополі домінували українці. Несподівано невеликим був процент українських діячів в осередках Коломийського та Станіславівського округів, де теж домінували євреї. Найбільше поляків налічувалося у Львові, хоча вони у кілька разів поступалися і українцям і євреям [25, арк. 9]. 65 польських діячі походило зі Львова, 24 із Коломиї та 56 із Станіслава [389, с. 57].

Звіти місцевих осередків дозволяють відтворити національний та соціальний склад партії у найдрібніших організаційних одиницях. У Бориславі міський осередок у грудні 1923 р налічував 52 члени, із яких 36 були поляками,

17 євреями та 9 українцями. Відповідно міський комітет представляли 3 поляки та по одному українцю та єврею. Повітовий комітет відображав національний склад у тому ж співвідношенні – із 6 членів 4 поляки та українець й єврей [138, s. 1]. У Львові серед місцевих партійних організацій, які склалися із 126 осіб національний склад був доволі рівним – 46 поляків, 50 євреїв та 30 українців. У Самборі ситуація була кардинально іншою – із 784 зазначених у звіті членів, партії українці становили переважаючу більшість – 581, а поляки всього лиш – 26, євреї – 19. У Станіславові із 125 партійців 110 були українцями, 12 – євреями, 3 – поляками. Аналогічна ситуація була на Коломийщині [138, s. 3]. Значною мірою це залежало від цілковито селянського характеру округу. Додатково зазначалося, що 117 осіб наприкінці 1923 р. перебували у війську. На Тернопільщині переважали українці, в той час як поляки та євреї становили приблизно рівне представництво. Загалом на межі 1923 р. та 1924 р. КПЗУ налічувала 1712 членів, із яких 1326 були українцями, 227 – євреями, 149 – поляками [389, s. 57]. Тобто українці на середину 1920-х рр. становили 77% діячів ліворадикального руху, євреї – 13,3%, а поляки – 8,7%.

У січні 1929 р. КПЗУ, згідно із даними ЦК КПП, поданими до Комінтерну, налічувала близько 900 осіб без врахування Тернопільського та Волинського округів [132, s. 25]. Безпосередньо у місті Львові налічувалося близько 50-60 членів, із яких 50% становили євреї, 30% – українці, а решта – поляки. Екзекутива в місті складалася із 3-ох осіб із середовища робітництва, серед яких два представники були українцями та один поляком. У Львівському окрузі, який охоплював понад 10 повітів, і був головним вогнищем аграрних страйків, налічувалося близько 220 членів, в основному бідноти та аграрних робітників. У містах традиційно половину членів становили євреїв, а решта – українці. В окружному комітеті за національним складом був наступний розподіл: 1 єврей та 2 українці, а за соціальним: робітник, селянин та інтелігент.

Ситуація в партії у районі Дрогобич – Борислав була гіршою, хоча там і проживало близько 8 тис. робітників. Округ на початку 1929 р. залишався розбитий й налічував лише 80 членів, більшість із яких, принаймні у Дрогобичі,

були ремісниками. У Станіславівському окрузі, який налічував 6 повітів зафіксовано 180 членів партії, із яких більшість – українці. У самому місті структура як національна так і соціальна залишалася близькою до ситуації у Львові [132, s. 25]. Подібна картина спостерігалася у Коломиї. У Перемишлі налічувалося 85 осіб. Половина місцевих діячів належала до ремісників. У Сяноці домінували робітники переважно польської національності. Аграрною залишалася Холмська організація, яка попри це була однією із найсильніших й налічувала наприкінці 1920-х рр. 200 осіб. Очікувано у міському осередку домінували євреї. Аналогічною була ситуація на Самбірщині. Відповідно й повітовий комітет складався із 3 селян та робітника. Найгіршим було становище на Стрийщині, хоча там переважали робітники, в основному деревообробної галузі [132, s. 26]. Варто зазначити, що не зважаючи на усі офіційні ухвали та тактику партії, станом на кінець 1920-х рр. кількість жінок серед членів КПЗУ залишалася досить низькою – близько 5% [132, s. 27].

Необхідно розглянути національну та соціальну структуру української партії на території Люблінського воєводства, адже по суті на цих теренах діяли усі три комуністичні сили (КПП, КПЗУ та КПЗБ), що розділили сфери впливу під час II з'їзді КРПП на українську, польську та білорусько-литовську. Це пов'язане із неоднорідністю регіону у національному плані. Українці домінували на південно-східних теренах воєводства, зокрема на території Холмського округу, переважно у сільській місцевості, оскільки у містах найбільшою нацменшиною виступали євреї [381, s. 81]. КПЗУ, враховуючи її переважну діяльність у сільській місцевості на даній території та слабкий промисловий розвиток регіону, мала відповідну соціальну структуру: домінували аграрні робітники та ремісники. Поодинокі міські осередки групувалися навколо єврейських ремісників [381, s. 96–97].

Під кінець 1920-х рр. у КПЗУ на цій території збільшилася кількість селян. Як зазначає Е. Горох, це стало наслідком входження до партії членів розпущеної у 1927 р. Незалежної Селянської партії, що підтверджують звіти керівництва Холмщини, відповідно до яких, у 1929 р. Холмська окружна

організація складалася узагалі переважно із селян [381, s. 96–97]. У наступні роки в ряди комуністів влилися члени заборонених ППС-лівіці, “Самопоміч”, “Сельробу-єдність”. Перевага селян серед членів партії на Люблінщині залишилася сталою до 1938 р., що стало наслідком багатьох чинників, із яких на перший план виходив характер господарський воєводства [381, s. 97].

Національна політика керівництва партії викликала незадовільну реакцію із боку рядових членів КПЗУ на території українських теренів. На початку 1930 р. стверджено, що в рядах партії надалі існує “закоренілий націоналізм”, що з часом поглибився та проявився у прагненні втягувати у роботу нових людей переважно польської національності та творити окремі організаційні кола із єврейської та української молоді [127, s. 47]. Траплялися конфлікти між представниками різних національностей та віросповідань всередині партії, що приводило до послаблення її діяльності. Для прикладу, на початку того ж 1930 р. комуністи-євреї після кількох окремо проведених зібрань вирішили витіснити із місцевого Стрийського осередку усіх комуністів-католиків, стверджуючи, що на них лежить провина у постійній деконспірації [127, s. 48].

Закиди у поширенні націоналістичних ідей серед комуністичних осередків не були безпідставними. Польські органи безпеки зафіксували наявність значної кількості прихильників Української військової організації серед молодих українських комуністів, особливо методів її діяльності. На початку 1930 р. у дрогобицькому повіті активно обговорювалася необхідність впровадження тактики атентатів, яку застосовували українські націоналісти. А під час зібрань молодих партійних діячів все частіше говорилося про революційну боротьбу за права уярмленої української нації, аніж про проблему класової боротьби й становище робітників [127, s. 49].

Отже, соціальна структура КПЗУ впродовж 1920-х рр. становила для радянського та польського комуністичного керівництва проблему, адже повністю суперечила характеру та ідеології руху. Попри усі намагання залучити до роботи максимальну кількість робітників, домінуючим елементом залишалося селянство (55–65%), чий інтереси КПЗУ офіційно ставила на другий

план. Отже, логічним був перехід значної частини ліворадикально налаштованого населення Західної України у табір “Сельробу”, який стояв на традиційній комуністичній платформі, проте сконцентрував свою роботу на селянстві як найбільш перспективному електораті. Соціальна структура та база обох політичних сил, окрім цього, залежала від економічного розвитку того чи іншого регіону. У промислових центрах та містах, таким чином, домінували робітники, а в сільській місцевості – селяни. Різниця соціальна структура й в залежності від рівня того чи іншого осередку. Зокрема, якщо в окружних комітетах домінували робітники та ремісники, то у повітових – переважали аграрні робітники та селяни.

Національна структура обох комуністичних сил відображала національне наповнення робітничих та селянських верст населення Західної України й залежала від регіону та характеру місцевості. Традиційно різнився склад у місті та селі, оскільки на даних теренах соціальний та національний поділ співпадали. Домінуючим елементом у русі залишалися українці, а поляки та євреї становили приблизно рівну кількість із переважанням у містах.

Особливості національної та соціальної бази комуністичного руху у Західній Україні вимагали коректив програми та тактики партії для більшої ефективності її діяльності, проте втручання з боку КПП, КП(б)У та Комінтерну не дозволяли провести необхідні зміни, що, відповідно, не дозволило КПЗУ використати свій потенціал і максимально розширити електорат та створити міцну структуру.

2.4. Взаємини КПЗУ та КПП у 1920-х рр.

Після укладення Ризького мирного договору 1921 р., відбулося перепідпорядкування КПСГ. Відповідно до нового територіального перерозподілу галицькі комуністи мали перейти у відання КРПП. З цього часу розпочалася історія взаємин двох політичних сил, що характеризувалася постійними конфліктами, взаємними звинуваченнями та намаганнями

польської партії повністю підпорядкувати українську, яка, у свою чергу, прагнула розширення власних повноважень та самостійність у діяльності.

Переговори між КП(б)У та КРПП стосовно КПСГ розпочалися ще у 1920 р. Активізував процес II Конгрес Комінтерну, що тривав з 19 червня до 7 серпня 1920 р. Прийняті постанови та ухвали передбачали максимальну централізацію управління комуністичним рухом та підпорядкування усіх партій, груп та організацій рішенням Конгресу. Умови прийняття до Комінтерну, затверджені 30 липня, передбачали, що партії кожної країни керуватимуться принципом “демократичного централізму” й триматимуть під контролем усі ліворадикальні організації на своїй території. Окремим пунктом виділялося питання назви партії, обов’язковим елементом якої, окрім терміну “комуністична”, була назва країни, де діяла відповідна політична сила. Статут Комінтерну чітко зазначав – у кожному краї може бути лише одна партія [2, арк. 5]. Вимоги Комінтерну зумовили початок переговорів стосовно об’єднання західноукраїнського та польського рухів у єдину політичну силу.

Під час обговорення В. Затонським та Ю. Марлевським у грудні питання Східної Галичини та подальшої співпраці, досягнуто ряд домовленостей, зокрема передбачалося здійснення політичного та організаційного керівництва ЦК КРПП, а на КП(б)У покладалося зобов’язання надавати на вимогу ЦК КПСГ технічну допомогу – в першу чергу, грошима та працівниками, а також комуністичною українською літературою. Обидві сторони констатували, що першочерговим завданням для ліворадикального руху на території Галичини є знищення двоцентровості та єдність всіх різнонаціональних елементів краю [21, арк. 137]. Будь-які конфлікти українців та поляків у партії трактувалася як неприпустимі. Проте відносини між політичними силами склалися проблематично, а переговорний процес був тривалим.

ЦК КРПП виступив проти висунутої радянською стороною тези про те, що уся допомога надходитиме до КПСГ лише через Польське бюро при РКП(б), оскільки це мало відбуватися через ЦК польської партії. Недоцільним вважала

польська сторона існування окремого ЦК української партії, пропонуючи обмежитися лише Виконавчим комітетом [377, s. 32].

Вже у лютому 1921 р. у Москві делегація галичан досягла домовленостей із польським представником Г. Валецьким та підписала угоду, в якій гарантувалася повна автономія партії. Дані умови не задовольнили ЦК КРПП і договір не був реалізований [24, арк. 65]. Перехід галицьких комуністів у відання польської партії аргументувалося кращою підготовленістю КРПП до роботи в умовах, в яких опинилася КПСГ. Варто зазначити, що певні комуністичні осередки одразу із моменту виникнення підпорядковувалися польським колегам. Для прикладу, до проведення II з'їзду КРПП організація компартії на Холмщині входила безпосередньо до складу польської політсили, і лише у 1924 р. за постановою V Конгресу Комінтерну та відповідно до рішень II з'їзду КРПП, перейшла у підпорядкування КПЗУ [20, арк. 63].

Перші конфлікти між українськими та польськими комуністами виникли ще до того, як ЦК КП(б)У де юре зрікся своєї ролі керівника роботою у Східній Галичині. У КПСГ розпочалися дискусії з приводу характеру подальшої тактичної роботи та програми. Не остання роль відводилася питанню українсько-польського майбутнього. Частина партійних діячів вважали, що необхідно припинити будь-які спроби відривання Східної Галичини від Польщі, оскільки без останньої Галичина просто не зможе існувати. Водночас остаточне вирішення галицького питання на міжнародній арені дозволило б стабілізувати, за їхнім переконанням, ситуацію в краї, а спокійна політична атмосфера забезпечить швидку реалізацію революційних ідей, на відміну від стану політичного хаосу. Опозиційна більшість ж наголошувала, що центр революції, на яку надалі сподівалися комуністичні сили буде знаходитися у Києві чи Харкові, з якими й бачили своє майбутнє. 18 червня 1921 р. КПСГ заявила, що “гасло відірвання від Польщі і прилучення до Республік – це для галицького пролетаріату питання життя і смерті” [21, арк. 24].

Дискусії навколо проблеми автономії західноукраїнських теренів неодноразово впливали під час обговорення національного питання, в тому

числі на засіданнях Комінтерну. Не усі представники КРПП, виступали проти надання обмеженої самостійності даним землям. Юліан Ленський вважав, що такий “деструктивний крок” позитивно вплине на революційний рух, адже сприятиме “обвалу” старих порядків. Опоненти вказували, що це радше реформи старих порядків, а не їх тотальне знищення, що було основною метою діяльності комуністів. За їхнім твердженням автономія українських земель дозволить “буржуазному ладу” лише укріпитися. [26, арк. 37].

Питання нового статусу КПСГ під керівництвом КРПП обговорювалося всередині партії, оскільки більшість галицьких комуністів вважали, що нововведення призведуть до ліквідації самостійності [22, арк. 9]. Дане угруповання, на противагу твердженню про схожість умов розвитку руху на теренах Східної Галичини та решти польських територій, стверджувало, що неможливо порівнювати тактику КРПП та їхню, адже боротьба робітників Лодзі і селян Галичини різниться. Перший рух спровокований виключно економічними причинами, в той час як другий носить національний характер. Це виступало чи не головним аргументом [24, арк. 15]. О. Васильків та І. Сенік наголошували, що КПСГ повинна зберегти самостійність у діях, з огляду на характер західноукраїнського руху та бажання більшості місцевого українського населення якнайшвидше вийти з-під польської влади, й пропонували створити боївки, перетворивши їх на військову силу [377, s. 34].

Польська сторона не надавала великого значення цим процесам всередині КПСГ, пояснюючи дані конфлікти “не стільки через розбіжність поглядів, ..., а на ґрунті дрібних між особистих спорів”. Розлам всередині галицької сили настав у перших днях січня під формальним приводом самочинного звернення секретаря ЦК до ЦК КРПП стосовно необхідності надсилання представника для контролю над роботою партії [141, s. 12].

Рішення про перехід галицької комуністичної організації у відання КРПП стало компромісним. Остання вважала єдиним доцільним рішенням повну ліквідацію КПСГ. Отже, довелося прийняти угоду й галицькій партії, що змушена була поряд із ліквідацією внутрішніх суперечок, розпочати боротьбу

за автономію хоча б у конкретно галицьких справах, зокрема прагнула розширити свій вплив на Волинь, Холмщину та Підляшшя [24, арк. 26].

Одним із перших кроків, до яких вдалася КРПП стало визначення та направлення до Львова емісара, на якого покладалися функції посередника. Ситуацію негативно сприйняв галицький осередок, а особа польського представника стала причиною непорозумінь та конфліктів в найближчі місяці. Опозиція в КПСГ неодноразово скаржилися на емісара та звинувачувала його у “боротьбі” із партією та створенні перешкод для її “природного розвитку”, оскільки він орієнтувався на польське населення краю [24, арк. 3].

Незважаючи на те, що остаточно угода між КП(б)У та КРПП стосовно Східної Галичини була укладена лише влітку 1921 р., представник від КРПП знаходився у Галичині ще з часів її окупації радянською армією. Про це свідчать скарги, які ЦК КПСГ надсилав до Комінтерну, пояснюючи характер та причини непорозумінь. З перших днів по приїзді делегата розпочалося взаємне недовір'я. Витяг із кореспонденції між ЦК КПСГ та Комінтерном характеризує дану ситуацію: “кілька виступів делегата з Варшави давало причину місцевим товаришам сумніватися, чи взагалі той делегат не керується якими іншими мотивами в роботі і чи не думає компрометувати партійний рух”. Демонструвалося це на засіданнях галицького ЦК. Наприклад, варшавський делегат наполегливо вимагав прийняти до складу партії деяких сумнівних осіб, які до того ж представляли соціалістичний табір. Другий виступ польського представника теж здивував місцевих комуністів – а саме, наприкінці 1920 р. він виніс на порядок дня засідання ЦК пункт стосовно видання усієї літератури виключно польською мовою. Цей пункт відхилили, але з цього часу почали ставитися до делегата із певною пересторогою [142, s. 17–18].

По суті підпорядкування польській партії збіглося із часом становлення КПСГ, призупиненого арештами восени 1921 р. Місцеві осередки звернулися до емісара з пропозицією створити тимчасовий організаційний центр та розпочати негайну відбудову партії. Варшавський делегат продемонстрував небажання взяти керівництво над старими комуністичними групами та

продовжувати роботу. Негативно зреагував він на початок самостійного відновлення локальними силами [24, арк. 69]. Не викликає здивування, що в офіційних скаргах галицькі діячі відкрито називали емісара диктатором та звинувачували у небажанні рахуватися з їхньою думкою, обмеженні права вирішувати й найдрібніші питання [24, арк. 4]. Проте КРПП пояснювала небажання розширення організації у момент відновлення діяльності потребою “остаточно очистити терени” та “поглибити впливи” [130, s. 19]. Неодноразово виникали конфлікти у роботі тактичного характеру. Наприклад, не знаючи ряду місцевих особливостей у Перемишлі було включено у партію за сприянням польських колег осіб віддалених від комунізму, які були виключені із рядів соціал-демократів [21, арк. 23].

Українські комуністи після злиття, продовжували наголошувати на необхідності збереження широкої автономії, обрання керівництва та постійному самостійному зв'язку із ЦК КРПП, наданні всіх директив місцевому ЦК, тісному контакті у питаннях, що стосуються галицької політики ЦК, праві голосу у випадку неможливості виконати певні розпорядження у західноукраїнських умовах. На практиці ці положення не реалізовувалися [24, арк. 27]. Галицький осередок сприйняв централізацію з боку польської партії як заміну гасла “Хай живе радянська Галичина” на “Хай живе радянська Польща” в сфері національної політики та подальшого державного будівництва.

Серед галицьких комуністів були й члени партії, які прийняли рішення у всьому підтримувати позицію емісара та розгорнули під його керівництвом активну роботу, проте виключно серед польських робітників, на яких орієнтувався ЦК КРПП, та приступили до видання органу “Трибуна Робітнича”. Свою позицію прихильники польсько-українського співробітництва обґрунтовували тим, що один режим та одна політика вимагають і єдиної партії, яка буде керуватися спільним гаслом [21, арк. 24].

Опозиція до офіційної політики ЦК, на чолі із О. Васильковим, оголосила скликання на 31 січня крайової конференції, на яку запросили і ЦК КРПП, та на якій обрано нове ЦК. Польська сторона в подальшому заперечила факт

запрошення та вважала, що конференція не представляла усю партію оскільки найсильніші організації – Львівська, Дрогобицька, Богуславська не взяли участі в зібранні. Хоча їхні делегати були присутні на з'їзді, їхню легітимність КРПП не визнала [141, s. 12]. Частина ЦК, схильна до співпраці, звернулася за допомогою до ЦК КРПП, який вислав у Східну Галичину двох представників, зазначивши, що це відбувається у межах вже існуючих домовленостей із КП(б)У, досягнутих у грудні 1920 р. за допомогою Комінтерну. Одразу скликано нараду “кількох відповідальних товаришів”, укомплектовано новий ЦК КПСГ та вирішено скликати 15 квітня загальну крайову конференцію.

Під час розколу на початку 1921 р. проблема КПСГ розглядалася на засіданнях польського Бюро ЦК РКП(б), яке скерувало наприкінці січня 1921 р. в Західну Україну К. Ціховського. Переговори не дали результату, адже О. Крілик й І. Сенік сподівалися на вирішення проблеми через постійні консультації із Комінтерном [377, s. 36]. 12 квітня вдалося у Москві досягнути домовленості, яка гарантувала КПСГ територіальну автономію та розширення діяльності на Волинь і Полісся, право скликати конференції та мати представника у делегаціях КРПП до Комінтерну, під якою підписалися Я. Мархлевський та Г. Валецький, а також М. Левицький як член Галицького революційного комітету ЦК КП(б)У [377, s. 37–38]. Проте погодження між польською та українською силами не відбулося.

На крайовій конференції, що відбулася у Львові 17 квітня 1921 р. новостворений лояльний до КРПП ЦК КПСГ підтвердив позицію стосовно приєднання Східної Галичини до складу Польщі, а саме – трактував як окупацію та пряме порушення права народів на самовизначення. Проте, враховуючи нову геополітичну ситуацію, партія перейшла на гасло боротьби за побудову Польської Республіки Рад, “яка буде у тісному зв'язку із Росією та Україною” [22, арк. 2]. Отже, головним союзником на цьому шляху для українських комуністів офіційно мали стати польські колеги, а саме – КРПП.

Під час конференції виникали конфлікти навіть між прихильниками КРПП та представниками польської сили. Більшість суперечок стосувалися

організаційних проблем. Наприклад, С. Кроліковський та К. Ціховський, керуючись тезою про можливість існування в кожній країні лише однієї комуністичної партії, вважали за доцільне зазначити у назві партії її приналежність – “КПСГ. Окружна організація (секції III Інтернаціоналу)”. Їхні опоненти наголошували на потребі зберегти як традиційну назву політичної сили, так і її керівництво у вигляді ЦК, а залежність від КРПП мала бути аналогічна до відносин між РКП(б) та КП(б)У [377, s. 39–40].

Конференція передбачала прийняття рішення про розпуск створеного закордонного відділу і повернення його представників до краю. Партія позбавлялася самостійного представництва у Комінтерні. Таким чином, даний з'їзд погодився виконати умови представників ЦК КРПП та ЦК КП(б)У, прийнявши остаточні рішення по найбільш дискусійних пунктах угоди.

Наступну спробу подолати розлам у лавах КПСГ здійснено на III Конгресі Комінтерну в червні-липня 1921 р., під час якого створено відповідну комісію, діяльність якої завершилася підписанням угоди між КП(б)У та КРПП. 6 липня 1921 р. підписано офіційний договір про урегулювання комуністичної роботи у Східній Галичині, затверджений ексекutiveю Комінтерну 20 липня. ЦК КП(б)У представляли Д. Мануїльський та О. Шумський, а ЦК КРПП – М. Глинський, Г. Валецький і Г. Бранд. Договір передбачав наступні умови: у Східній Галичині працює КПСГ, яка є крайовою організацією КРПП; КПСГ посилає делегатів на всі з'їзди і конференції КРПП, для обговорення політичних і організаційних питань; головним політичним гаслом КПСГ є: “Хай живе радянська Польща в братнім союзі з радянською Україною і радянською Росією”; у склад делегації польської партії на конгресах Комінтерну входить представник галицької сили; всі комуністи, що працюють на українській території повинні бути членами КПСГ й, відповідно КРПП; КП(б)У надає допомогу робітникам в Східній Галичині лише на прохання КРПП або її уповноважених органів; усі закордонні групи КП(б)У можуть працювати на даній території лише маючи уповноваження від КРПП та під її контролем; доходи та видатки КПСГ контролює польська партія [19, арк. 39].

У свою чергу КРПП у справі КПСГ видала 6 липня 1921 р. резолюцію, у якій наголосила що Східну Галичину “прикуто до буржуазної Польщі силою меча ... КРПП як найгостріше поборює національне обезправлення українського населення, котре уявляє собою переважаючи їх більшість в сій країні” [21, арк. 26]. Отже, КРПП офіційно підтвердила свою позицію у галицькому питанні, продемонструвавши, що ситуація є тимчасовою і майбутнє західноукраїнських територій у складі радянської України.

Проте жодні офіційні заяви не могли припинити розкол всередині партії, радше посилили його, що проявилось у відносинах між керівництвами галицької та польської партій. Постійні суперечки викликали занепокоєння керівних органів руху. Справу розколу ретельно розглядали на IV конгресі Комінтерну: обом групам наказано об’єднатися на підставі рішення 1921 р. Обидва керівні центри ліквідовано й створено новий тимчасовий ЦК КПСГ, до якого увійшли представники обох ворогуючих груп – О. Васильків, І. Сенник, Г. Іваненко, “Ришард”, Ч. Гроссер та В. Круліковський із КРПП.

Хоча Комінтерн офіційно підтвердив позицію стосовно насильного приєднання західноукраїнських земель до Польщі, він водночас наголосив, що саме через це є необхідність найтіснішої співпраці та організаційного зв’язку між галицькими та польськими комуністами. КРПП отримала вказівку збільшити видання україномовної літератури для краю. Водночас наголошено, що КРПП “повинна вести політичну роботу з особливим тактом та особливо враховуючи своєрідні політичні та економічні умови Східної Галичини. При цьому вона не повинна робити уступок надзвичайно сильним у Східній Галичині націоналістичним течіям” [128, s. 2]. Діячі, які делегувалися польською партією для роботи у Галичині були зобов’язані орієнтуватися в місцевих умовах та по можливості володіти українською мовою, а в трактуванні Комінтерну – “тамтешнім діалектом” [128, s. 2]. Усі закиди галицької організації відкинено як такі, що не мали під собою підґрунтя.

Галицька партія не могла проігнорувати пряму вказівку, проте до кінця її не прийняла. Постанова II Конференції КПСГ від 3 червня 1923 р. чітко

вказувала, що партія, “стоячи на позиції постанов Комінтерну”, вважає цю постанову невідповідною та шкідливою, й буде надалі боротися за ширшу автономію КПСГ в рамках КРПП і за заміну гасла на: “Нехай живе влада рад у Східній Галичині!” [140, s. 11]. Отже, ні втручання Комінтерну, ні наполегливі дії польських представників не змогли домогтися остаточно злиття КРПП та КПСГ навіть через 2 роки після підписання угоди.

Один із наймасштабніших, в тому числі й за своїми наслідками, конфліктів розгорівся під час виборчої кампанії 1922 р. до польського сейму та сенату. КРПП, не зважаючи на те, що оформилася ще у 1918 р. не брала участі у перших виборах відновленої Польської держави. Відповідно до переконання комуністів, світ стояв на порозі соціалістичної революції, а парламентаризм давно втратив демократичний характер та став засобом у руках “буржуазії”. Проте в 1918–1920-х рр. ліворадикали пройшли еволюцію від відкидання ідеї парламентаризму до її прийняття [416, s. 11]. В радянській історіографії відхід від попередніх традицій трактувався відповідним чином – польський рух відійшов від “дитячої хвороби “лівості” та перейняв досвід більшовицької партії й перейшла до ленінізму [368, s. 70–74]. Я. Регула відносився до даного переходу більш тверезо та критично. Зміну тактики трактував як своєрідний “політичний неп”, а участь у виборах – визнанням з боку КРПП польської держави загалом та її інституцій зокрема [401, s. 44–45]. Прийняття такого рішення викликало дискусії та виявило опозицію в КРПП, а не лише в крайовій організації, якою була КПСГ. Розбіжності в останній польській колегі списували виключно на особисті інтереси, політичну та організаційну незрілість партії.

КРПП, виконуючи постанову Комінтерну, розпочала активну підготовку до виборів, й вимагала аналогічних дій від галицької організації. Проте, місцевий осередок, як і більшість українських політичних сил, стояв на позиції бойкоту. Польські емісари звинуватили КПСГ у проявах націоналізму: “крім українського робітника є ще польський робітник, якого національна вразливість є не менша і тому польський робітник не може зрештешувати з виборчої урни і використання парламентарної трибуни для революційної боротьби з

буржуазією” [24, арк. 5]. Галицька партія заявила, що не повинна рахуватися з такими проявами вже польського націоналізму, а боротися із ними.

КПСГ стверджувала, що не прагне ображати національні почуття польського населення, але змушена виходити із практичності, оскільки йшлося про реальну та критичну оцінку настроїв місцевого населення: “Галичина думає про війну, а не мир з Польщею... Фанатична ненависть галицького села і міста до польської державности не дозволяє Компартії Сх. Галичини пройти мовчки над тим настроєм і не витягнути відповідних висновків” [24, арк. 5–6]. Українські діячі розуміли, що необхідно йти за настроями галичан для здобуття підтримки. А оскільки партія знаходилася на етапі становлення, керівництво не сумнівалося, що участь у виборах реальних результатів не дасть.

КПСГ використовувала як аргумент факт того, що питання Східної Галичини ще не вирішене на міжнародній арені і тому невизнання польської влади не суперечить вимогам і тактиці руху [24, арк. 7]. Проте польський емісар відмовився вносити будь-які корективи у затвержені постанови. Обурення з боку галицьких діячів викликала відсутність зв'язку стосовно даної ситуації із ЦК КРПП. Два представники партії відправилися до Варшави, проте там відповіли, що для таких цілей, і загалом для контактів між Львовом та Варшавою є спеціально делегована особа, та відмовилися вислухати галичан. КПСГ ще раз звернулася через емісара, проте зазначила, що якщо на її запит не буде надіслана відповідь, то керівництво вважатиме, що ЦК КРПП порвав усі зв'язки із ЦК КПСГ [24, арк. 8]. Остання спроба КПСГ налагодити ситуацію здійснена наприкінці серпня 1922 р., коли її делегати, в тому числі П. Крайківський спробували зустрітися із представниками КРПП у Варшаві. Проте, до зустрічі не дійшло, а польський емісар надалі відмовлявся налагодити безпосередній контакт між ЦК КПСГ та ЦК КРПП [368, s. 89].

Хоча серед більшості галицьких комуністів домінувало переконання необхідності бойкоту, частина партії, так звана КПСГ-офіційна, разом із ЦК КРПП розпочала підготовку до виборчої кампанії та створила легальну організацію “Союз пролетаріату міста та села”, яка мала взяти участь у виборах

під списком №5. Кандидатами від українських теренів до польського сейму в стали С. Ланцуцький, А. Пшеворський, Г. Іваненко, Я. Дутлінгер, В. Ульман-Урбан, Я. Браула, Г. Михась, Ю. Вінакур, М. Глінський, Т. Дабал, Р. Вавринець, М. Феліксік, В. Кізлик, М. Шурковський, А. Магура, І. Білик, М. Весенфельд, Є. Хейдлер, Я. Фрачук, П. Пецк; в округах №49, №52, №55, №56, №57, №58 списки кандидатів були ліквідовані [133, s. 17–19].

Окрім анулювання списків, арештів та обшуків, існувала важлива проблема – програма, запропонована Союзом, не відповідала потребам українського населення. Не взято до уваги, як й іншими польськими силами, що приналежність “східних кресів” на міжнародній арені ще не визначено. Місцеві діячі намагалися привернути до цього факту увагу польського емісара С. Свентоховського, але результатом стало лише вилучення з Східної Галичини тексту виборчої платформи. Це засвідчило подальшу відсутність чіткого уявлення про українське питання в політиці КРПП [368, s. 81].

Хоча галицька організація стояла на позиції бойкоту, комуністичні діячі на Волині та Холмщині брали активну участь у виборах, проте “більшість симпатиків серед українського населення, відповідно до неофіційних закликів українських діячів, голосували за список соціал-демократів чи соціалістів” [412, s. 37]. Наслідком позиції КРПП стосовно західноукраїнських територій на момент виборчої кампанії стали її результати – на жодному із українських округів ліворадикальні сили не здобули мандатів, отримавши у сумі лише 1500 голосів [134, s. 46], в той час як загальний результат по Польщі становив 1300 тис. голосів та 2 послы у Сеймі, і 51 тис. голосів у Сенат [135, s. 2].

Незважаючи на офіційні заяви українських та польських комуністів під час II з'їзду КРПП, взаємні суперечності залишилися нерозв'язаними та спровокували подальші конфлікти. Вже у 1924 р. КПЗУ розпочала критику КПП за так звані “праві уклони” [28, арк. 30]. Пленум, що відбувся у середині листопада 1924 р., продемонстрував, що між двома партіями простежується відмінність у тактиці ведення роботи. Для прикладу, українці виступили проти запропонованого КПП бойкоту сплати податків, оскільки на відміну від

польських та білоруських колег, вважали, що “подібні виступи ведуть до збройних повстань і їх не слід викликати, допоки збройний виступ не підготовлений” [137, s. 2]. Галичани, вважали, що влада одразу розпочне репресії, які спровокують посилення саботажу, що в майбутньому може проявитися негативним наслідком – “стерти границі між комуністичним та націоналістичним рухом” [137, s. 2]. Польські колеги звинуватили українців у пасивності і вимагали негайного прийняття рішення. Під тиском представників КПП, певні положення стосовно бойкоту податків були введені у резолюцію, але із внесенням корективів, що викликало нову хвилю обурення поляків.

Відносини між обома силами продовжували базуватися на конфліктах, взаємній недовірі та звинуваченнях. Причина частково полягала у відсутності стабільного діалогу і спілкування між силами. У жовтні 1924 р. КПП вимагала приїзду О. Василькова до Варшави як представника КПЗУ для “підтримання живого зв’язку із партією” [27, арк. 1]. Конфлікт із КПП мав негативні наслідки для західноукраїнської партії, що довелося визнати керівництву, яке приділило занадто багато енергії на дрібні суперечки [162, с. 15–16].

Загострення відносин відбулося у червні 1925 р. КПЗУ намагалася використати назріваючий конфлікт поміж КПП та Комінтерном, спровокований критикою групи Р. Дмовського, яка домінувала у керівництві польської партії, комуністичних партій Німеччини, Франції та Болгарії, що суперечило резолюціям Інтернаціоналу. КПЗУ отримала можливість перейти від критики правих ухилів у КПП до звинувачень у переході до “лівого болота” [400, s. 67]. Цей конфлікт використовувався керівництвом для подальшого усамостійнення від КПП. Сформовано вимогу власного представництва до ВК Комінтерну та Політбюро КПП у зв’язку з потребою самостійного отримання інформації задля її максимальної вірогідності. ЦК КПП ж заявило, що це поставить питання про виключення КПЗУ зі складу КПП [400, s. 67–68].

Станом на 1925 р. українські комуністи констатували, що КПЗУ та КПЗБ залишалися лише крайовими організаціями [161, с. 11]. Представники ж польської партії наголошували, що проблеми проявляються лише у співпраці з

українцями. Під час IV конференції у листопаді-грудні 1925 р. Т. Жарський звернув увагу, що КПП не знає про діяльність КПЗУ й десятої частини того, що знає про білоруських колег. Головна провина, на його думку, покладалася на кризу в стосунках політичних сил [169, s. 96]. Польська сторона готова була прийняти двосторонню відповідальність за такий стан справ, але не припиняла критики моментів, які вважала відвертими помилками. Критикувалося відношення до українського клубу в парламенті, а саме однозначне трактування його як реакційного та припинення переговорів комуністів із “Селянським союзом”. Несерйозним вважалося ставлення до селянського питання, адже КПЗУ, на думку КПП, не проявила належної зацікавленості у боротьбі з аграрною реформою тощо [169, s. 96–97]. Це свідчило про нерозуміння настроїв українського населення, особливо селянства.

На одному із засідань О. Васильків, у відповідь на закиди польських представників, заявив, що ЦК КПП знає про КПЗУ лише те, що нічого про неї не знає, а звинувачення у лівих ухилах, які за кілька місяців до цього мали місце всередині самої польської партії, безпідставні [170, s. 106–107]. Подібні заяви український лідер вважав недоцільними й наголосив, що КПЗУ власними силами, без допомоги, а подекуди й попри волю ЦК КПП зміцнилася й зросла.

КПЗУ та КПП надалі не могли повністю скоординувати свою взаємодію. КПЗУ наголошувала, що для зрощення необхідно, щоб перед КПЗУ ставилися ті самі завдання, що й перед КПП, та враховувалися особливості руху в Західній Україні [139, s. 1]. Це підтверджує, що необхідної єдності, часто декларованої як такої, що мала місце від часу II з'їзду КПП, таки не відбулося.

У травні 1926 р. Польща пережила зміну влади, яку КПП сподівалася використати. Розуміючи, що допомоги із-зовні, в першу чергу збройної, для встановлення комуністичного режиму не надійде, прийнято тактику очікування громадянської війни чи іншої ситуації, що могла бути використана для таких цілей. В дійсності реальної допомоги Й. Пілсудському комуністи не змогли надати, проте “на папері” підтримали. Партія у своїх виданнях від 13 і 14 травня закликала населення допомагати перевороту, зазначаючи, що хоча мета

комуністичної боротьби йде далі планів пілсудчиків, часину шляху вони можуть пройти й разом [163, с. 3]. Проте, вже 17 травня 1926 р. ЦК КПП почала замислюватися стосовно правильності рішення, оскільки не відбулося ні легітимізації КПП ні звільнення політичних в'язнів із тюрм. Врешті прийнято рішення, що дії відповідали ситуації, але допущено помилки у деяких формулюваннях [401, s. 149–150].

У Москві ситуацію потрактували іншим чином. Спочатку радянське керівництво дало своє благословення КПП, але зрозумівши, що ситуація у Польщі стабілізувалася, при Комінтерні створено комісію для розслідування. Доводи КПП, зокрема очільника посольської фракції А. Варського, що населення не зрозуміє партію, якщо вона почне голосувати проти Й. Пілсудського, не бралися до уваги [401, s. 150–151]. Комуністична ідеологія уже не підлягала жодному перегляду і всі правила та вказівки мали виконуватися без будь-яких питань та заперечень [376, р. 122]. Отже, підтримку Й. Пілсудського прирівняли до відступу від офіційної політики. Не зважаючи на дану установку, ряд комуністичних сил, в тому числі й “Сельроб” голосували у парламенті проти волі Комінтерну. Це не задовольняло Москву, яка вважала доцільнішою підтримку ендеків, з боку яких відчувала меншу загрозу [401, s. 154]. Надійшла інструкція проаналізувати допущені помилки, розпочавши тривалий процес перегляду так званої “травневої помилки”.

Оцінку ситуації проводила й КПЗУ. Розкритикувавши позицію КПП, вона приймала резолюції не копіюючи накази із Москви, висловивши впевненість у тому, що з одного боку партія вчинила правильно, закликавши боротися проти уряду, але з іншого – “не відмежувала себе від Пілсудчини” [163, с. 3]. Помилковим, на думку КПЗУ, було рішення не оголошувати збройної боротьби населення та не використовувати гасла захоплення земель. Отже, західноукраїнські ліворадикали відкрито засудили керівництво КПП, її ідеологічну та тактичну лінію, що ще раз продемонструвало відсутність єдності і бажання наголосити на помилках один одного.

Конфлікт між польськими та українськими діячами розгорівся із небаченою силою у 1927–1929 рр. на тлі розколу в партії під впливом боротьби радянської влади із так званим “шумськізмом”, у яку втягнуто усі комуністичні сили. 21 травня 1927 р. польська сторона заявила, що позиція представників КПЗУ приведе лише до зміцнення влади Й. Пілсудського та його національної політики в Західній Україні, тому ЦК КПП таку позицію вважає помилковою та антикомуністичною [27, арк. 13].

Головний удар прийняла на себе КПЗУ, проте КПП теж опинилася у тяжкому становищі, адже в очах керівництва у Москві не змогла вчасно виявити та ліквідувати небезпечні тенденції. Уже в 1928 р. більшість ЦК КПЗУ, а також рядових діячів повністю припинила взаємодію із Комінтерном та ЦК КПП, звинувативши їх у диктатурі. На стороні польської партії залишилися одиниці, переважно етнічні євреї та поляки, які не змогли б надалі якісно проводити роботу, адже не користувалися підтримкою місцевого українського населення та не могли враховувати його потреби [401, s. 180].

Оскільки КПП й КП(б)У засудили дії керівництва КПЗУ та розпочали боротьбу із “ухилами”, їхня співпраця посилилася задля контролю над західноукраїнською силою. Це відбувалося сприяння Комінтерну, який визначив необхідним для проведення роз’яснюючої кампанії в КПЗУ створити спеціальну комісію, до складу якої увійшло по одному представнику від більшості ЦК, меншості ЦК та Політбюро КПП. Комісія була зобов’язана працювати в тісному контакті із Секретаріатом ЦК КПЗУ. Планувалася робота близько 3-4 місяців і представлення на засіданні ВК Комінтерну висновків щодо діяльності та внутрішньої ситуації у ЦК КПЗУ [26, арк. 57].

Завершуючи роботу, комісія зазначила що необхідно укріпити керівництво над партією за допомогою ще одного працівника із КП(б)У та двох представників ЦК КПП, втягнути в керівництво діячів із меншості, ввести в ЦК нових працівників, в першу чергу робітників. Наголос робився на необхідності встановлення тісних відносин між КП(б)У та КПП саме стосовно питання

КПЗУ, зокрема забезпечити взаємну присутність представників на різноманітних пленумах та засіданнях [26, арк. 70].

КПП під тиском радянського керівництва розпочала активну боротьбу із “свавіллям” українських комуністів. В першу чергу, ЦК намагалося усунути провідних діячів КПЗУ від влади у партії та взяти контроль у свої руки за допомогою лояльної меншості. Західноукраїнські ліворадикали ж на VIII конференції КПЗУ всю провину поклали на КПП [54, арк. 27]. В рядах української партії розпочалася роз’яснююча робота на всіх рівнях стосовно “розкольніцької” ролі польської сили та шкідливих ухилів у ній.

Оцінюючи рішення КПЗУ, КПП наголосила, що вони неправильні та шкідливі, тому будуть призупинені, виправлені чи повністю анульовані [53, арк. 22]. Критикувалася виборча платформа руху, політика стосовно “Сельробу”, зокрема нездатність контролювати депутатів, які продемонстрували самостійність і у парламентській діяльності і у позасеймовій роботі. У відповідь керівництво КПЗУ вказало, що ще до розколу, польська сторона звернулася до західноукраїнських організацій з пропозицією закликати до порядку більшість, а також визнала меншість ЦК як окрему інституцію, що по суті означало фактичну ліквідацію ЦК КПЗУ [63, арк. 179]. VIII пленум КПЗУ оголошено нелегітимним, як і його рішення. Це мало на меті ослаблення політичної ваги та зниження авторитету ЦК КПЗУ. Наголошувалося, що представники КПП брали активну участь у роботі саме цього зібрання, висували свої проекти, які були ним прийняті [61, арк. 6]. Отже, КПП не могло звинувачувати українських колег у зраді, адже фактично це були кроки у відповідь на агресивні дії з боку польського керівництва.

Дискусії між партіями не припинилися після офіційного подолання “ухилів” в рядах КПЗУ. На початку 1930 р. виокремилася група діячів, що прагнули погіршення відносин між КПЗУ та КПП, розпочавши новий виток внутріпартійної боротьби в рядах західноукраїнських комуністів [127, s. 44-45].

Отже, українська й польська політичні сили активно критикували та звинувачували один одного, намагаючись відвернути увагу від загальної кризи,

яка охопила обидві структури та похитнула їхню комуністичну ідеологію. Отже, усі ліворадикальні сили опинилися наприкінці 1920-х рр. XX ст. у невизначному становищі, послаблені внутріпартійними дискусіями [324, с. 46].

Характеризуючи відносини КПЗУ та КПП у зазначений період, варто стверджувати, що жодна із партій не змиралася із ситуацією, яка склалася після злиття цих сил у 1921 р. II з'їзд КРПП ситуації кардинально не змінив. Джерелами конфліктних ситуацій виступали, в першу чергу, різні бачення вирішення українського питання в краї та нового статусу КПЗУ. В обох питаннях двом політсилам довелося піти на компроміси, які не задовільнили жодну сторону і лише тимчасово зменшували напругу у відносинах.

КПП під тиском радянського бачення національного питання та відповідно до постанов Комінтерну визнала право українців у Польщі на самовизначення аж до відокремлення цих теренів від Польської держави. КПЗУ змушена була прийняти нове панування та вивести на перший план боротьбу за радянську Польщу із можливою перспективою приєднання Східної Галичини до решти етнічних українських територій. Компроміс в організаційному плані був важчим для прийняття. КПП прагнула розбудовувати свою структуру як єдина цільна організація, в той час як КПЗУ наголошувала на своєму праві на самостійну діяльність у межах галицьких справ. В даному питанні обом силам примиритися було вкрай важко, що призвело до зіткнення автономістичних тенденцій КПЗУ та централізаторської політики КПП й вилося у постійні взаємні обвинувачення. Особливо гостро відсутність єдності проявлялася в часи внутріпартійних криз, що пояснюється прагненням сконцентрувати увагу на інших, а не внутрішніх проблемах. Оскільки КПП і КПЗУ постійно впродовж першого міжвоєнного десятиріччя переживали внутрішні потрясіння організаційного, тактичного чи ідеологічного характеру, взаємовідносини між західноукраїнськими та польськими комуністами традиційно перебували в неспокійному руслі.

2.5. КПЗУ, КП(б)У та Комуністичний інтернаціонал: характер співпраці та причини конфронтацій.

Комінтерн відігравав одну із головних ролей в організації та управлінні діяльністю комуністичних сил. Цей орган вирішував основні суперечності та визначав позицію партій стосовно питань ідеологічного характеру і тих, що поставали в результаті їхньої політичної діяльності та загальної ситуації на міжнародній арені. Засновано Комінтерн (III Інтернаціонал) у березні 1919 р. у Москві на протигагу Соціалістичному робітничому інтернаціоналу (II Інтернаціоналу), створеному 1889 р. Існування цієї структури було необхідне для керівництва усіма прокомуністичними рухами у Європі. В. Ленін не приховував, що вважав Комінтерн частиною російської комуністичної партії, що виконує її накази. В 1920 р. з'їзд Комінтерну поставив вимогу до усіх партій впровадити залізну дисципліну в своїх рядах і цілковиту довіру до центру, тобто до Москви [397, s. 109]. Реальних організаційних можливостей в цей час Комінтерн не мав. Практичну реалізацію планів структура почала здійснювати лише із 1921 р. [358, с. 248–249].

Офіційною метою діяльності Комінтерну оголошувалася підготовка та здійснення “світової пролетарської революції”, першим кроком до якої мали стати громадянські війни у європейських країнах. Із остаточним утвердженням тоталітарного режиму в радянському союзі тактика організації змінилася, оскільки вона повністю потрапила у залежність від Москви та змушена була прийняти такий внутрішній режим як і більшовицька партія [358, с. 259].

До Комінтерну КПСГ увійшла у 1920 р. через представника М. Левицького. Після підпорядкування КРПП, партія втратила окреме представництво. Безпосередньо із Інтернаціоналом західноукраїнські ліворадикали зв'язувалася лише через репрезентацію польської партії, у якій посаду заступника голови обіймав член галицької партії.

Контроль КП(б)У, РКП(б) та Комінтерну над розвитком комуністичного руху на західноукраїнських землях встановився наприкінці 1919 р. Радянські сили намагалися максимально підтримувати його усіма доступними ресурсами.

Реалізовувався він за допомогою ряду інституцій безпосередньо при КП(б)У. Весною 1919 р. у Києві створено Тимчасовий комітет комуністів Східної Галичини. Проте новостворена інституція займалася усуненням різноманітних перешкод, що стояли на шляху її існування. Комітет видав лише 2 числа часопису та 30 000 відозв, направлених на фронт, а також прийнято рішення створити червоні галицькі полки “що мусять рушити на визволення галицького пролетаріату з під своєї і чужої буржуазії” [75, арк. 3].

У червні 1919 р. в Києві відбулися збори комуністів-галичан, на яких обрано Комітет КПГ і Буковини на чолі із В. Порайком, який відповідав за організацію роботи в Галичині та “керування всіма справами що до перевороту в Галичині” [75, арк. 3]. Хоча головним принципом діяльності оголошувався демократичний централізм, радянське керівництво планувала жорсткий контроль за усіма структурами [77, арк. 1, 3]. За роботу із галичанами на території радянських республік, зокрема серед частин УГА, що покинули Західну Україну відповідав Революційний комітет Галичини й Буковини, який теж очолив В. Порайко [264, с. 29]. Представником на фронті призначено М. Левицького, який мав залучати до роботи тільки тих осіб, котрі мали мандат від Комітету. Передбачалося організувати кадри агітаторів до 20 осіб, котрі б негайно розпочали проведення відповідних акцій на території Східної Галичини та Буковини [75, арк. 1].

Організаційне бюро ЦК КП(б)У 23 жовтня 1919 р. прийняло рішення розпустити існуючий галицький революційний комітет та створити Організаційне бюро КПСГ і Буковини у складі 9 осіб – М. Левицького, М. Барана, М. Михайлика, В. Порайка, І. Левченка (Краснокутського) та Ю. Коцюбинського. Головне завдання Оргбюро полягало у створенні комуністичної організації на західноукраїнських землях. Структура звітувала ЦК КП(б)У в особі Зафронтового бюро і від нього отримувала політичні та організаційні директиви. Цього ж дня прийнято рішення відіслати у Ташкент І. Левченка для відкликання тамтешніх галичан для роботи. Оскільки в Ташкенті та Сибіру заходилося багато західноукраїнських комуністів,

парткомам надіслали інструкції про присилання всіх галичан в Оргбюро ЦК РКП(б) для направлення їх в Галичину та Буковину. Для своїх потреб Оргбюро КПСГ і Буковини отримало під звіт 100 тис. руб [74, арк. 1]. Радянське керівництво намагалося взяти під контроль процес творення комуністичної мережі на території західноукраїнських земель, головним джерелом якої мали стати ретельно підготовані кадри з-за меж галицьких територій.

Одним із органів, відповідальним за комуністичний рух на Західній Україні, був Галицький організаційний комітет або Галорком, що постав на так званій галицько-буковинській конференції 23-24 квітня 1920 р., що відбувалася у Києві. Утворений він був на заміну Організаційного комітету Східної Галичини та Буковини. Даний орган повністю знаходився на утриманні радянського керівництва – від забезпечення приміщення для діяльності до одягу та талонів на харчування [247, с. 77–78]. Загалом проект кошторису Галоркома КП(б)У на перші повноцінні 3 місяці роботи (червень-серпень 1920 р.) передбачав загальну суму коштів у 4 387 000 руб. Всього на особистий склад виділялося 1 070 400 руб., на організаційні видатки – 1 973 500 руб., на поїздки на територію Галичини та інші відрядження для партійної роботи – 777 900 руб, на непередбачені видатки – 572 200 руб [83, арк. 11–12].

Архівні документи дозволяють відтворити приблизний склад працівників Галоркома: Ф. Конар (заступник голови), М. Баран, І. Немоловський, О. Паліїв, Н. Гірняк, С. Ткачівський, М. Балицький, В. Радиш, М. Пасіка, В. Гарух, І. Заблоцький, О. Немоловська, Я. Белкот, А. Озарків, В. Домазар, В. Лісак, І. Борисюк, П. Демків, Є. Томкевич, Я. Богущевський, М. Кузик, Г. Манько, Я. Зінгер, І. Глухан [83, арк. 13]. Галорком забезпечував пропаганду з обох сторін фронту серед галичан, а також спостереження за усіма емігрантами із Галичини, в першу чергу за військовими. Організація складалася із трьох відділів – *організаційного; інструкторського; секретарського* [83, арк. 6–9].

Радянському керівництву, незважаючи на старання та активну агітаційно-пропагандистську роботу, не вдалося налагодити належний рівень зв'язку із ЦК КПСГ та погоджувати з ним діяльність [247, с. 79]. Під час наступу влітку

1920 р. Червоної армії на польській території ЦК РКП(б) прийняв рішення про додаткове створення ще Галицького бюро пропаганди та агітації у складі трьох осіб, яке очолив І. Левченко. З позиції більшовицького керівництва, на території Східної Галичини з'явилися всі умови для виходу руху із підпілля та подальшої активної розбудови та розвитку [76, арк. 44].

Офіційно галицькі комуністи висловили подяку радянському керівництву 4 липня 1920 р. після оголошення планів організувати Східну Галичину та Буковину як окрему Радянську соціалістичну республіку [84, арк. 2]. Проте, такою була реакція діячів, які перебували та працювали на території РСФСР. У листі Галоркому від 5 липня вже говорилося про узгоджені плани ЦК РКП(б) та ЦК КП(б)У щодо формування галицьких бойових частин у складі російсько-української Червоної армії [247, с. 80]. 8 липня Галорком із погодженням з Політбюро ЦК КП(б)У сформували тимчасовий уряд свого маріонеткового творіння – Галицької соціалістичної радянської республіки. Уряд отримав назву Галицького революційного комітету, до якого увійшли В. Затонський, М. Баран, Ф. Конар, К. Литвинович, І. Немоловський.

На території Галичини більшовики зіткнулися із браком кадрів. Планувалося максимально залучити до партії робітників та селян, та розбудувати мережу партійних організацій [82, арк. 6]. На місцях розпочався пошук добровольців із середовища робітників, відкривалися партійні курси та школи для населення Галичини. На території радянської України відбувалася мобілізація усіх прихильних до комунізму галичан та їхній вишкіл у спеціальних школах, зокрема у Харкові. Проте, всі спроби не мали очікуваного успіху й на повіт припадало не більше 4-5 партійних робітників [307, с. 57–58].

Остаточне рішення про створення єдиного центру прийнято у серпні 1920 р. 3 серпня 1920 р. Політбюро ЦК КП(б)У створило ЦК Комуністичної партії Галичини. В той час КПГ налічувала всього 232 члени та 246 кандидатів [377, с. 30]. 14 серпня 1920 р. схвалено схему організації Секретаріату ЦК КПГ: відділ праці на селі, праці серед жінок; праці серед молоді; центральна партійна школа, “Вісти”, відділ агітації та пропаганди (включав у себе підвідділ

єврейський, польський, видавничий та редакційний підвідділи, стіл розповсюдження видань ЦК), бібліотека, особистий секретар, підрахунково-розподільчий відділ (відповідав за справи: статистичну, анкетно-мандатну, мобілізаційну, атестаційну), інструкторсько-інформаційний відділ (справи: конфліктна, ревізорсько-роз'їздна, інформаційна), “Більшовик”, відділ праці серед війська, в коопераціях, профспілках; секретно-директивна частина (справи: оргбюро, політбюро, шифрувальна, таємна реєстратура, зв'язок із закордоном), фінансовий підвідділ (справи: бухгалтерська та каса), адміністративно-господарський стіл (справи: пропусків, охорони, проживання, канцелярські припаси, особового складу, харчова). Секретаріату ЦК безпосередньо підпорядковувалися канцелярія та друкарня. Канцелярія відповідала за архів, стіл довідок, експедиційний стіл [81, арк. 1].

25 серпня 1920 р. затверджено списки співробітників і призначено платню. 1 вересня відбулася видача грошей на господарчі видатки та авансів на підпільну роботу (загалом 48 тис.) [80, арк. 2–4]. Проте наприкінці місяця Оргбюро уже займалося проблемами пов'язаними із евакуацією з Галичини. В першу чергу створено комісію з перевірки грошей ЦК КПГ “вивезених самим примітивним засобом” при відступі [79, арк. 2]. 21 вересня 1920 р. розпочався процес ліквідації Галревкому та повітових ревкомів Галичини з вимогою здати усі кошти та цінності в касу ЦК КПГ [78, арк. 32–33].

Після відступу радянської армії з території Польщі Галбюро опинилося на межі існування [86, арк. 59]. Водночас обережнішим стало ставлення влади до емігрантів–галичан. Зокрема у фондах Галбюро міститься прохання до ЦК РКП(б) надіслати від Галбюро представника у Петроград, адже туди масово прибували колишні галичани із Америки, Чехословаччини, Австрії та інших держав. Підкреслювалася необхідність проводити їхню чітку реєстрацію з метою уникнення проникнення у галицькі частини так званих “ворожих елементів” [86, арк. 6]. Існуючий радянський апарат на терені Східної Галичини був ліквідований. Більшість діячів покинули її територію й лише невелика кількість спробувала продовжувати роботу вже у підпільному руслі.

Радянська влада, не зважаючи на це, намагалася надалі втручатися та контролювати місцевий комуністичний рух. У жовтні 1920 р. у Відні створено Комітет допомоги для КПСГ. На засіданні Галбюро 31 березня 1921 р., зазначено, що ведення комуністичної роботи на західноукраїнських землях відбувалося в округах: Львів, Тернопіль, Станіславів, Дрогобич, Ярослав-Перемишль. Із перешкодами ліворадикальний рух зустрівся на Волині, які комуністи пояснювали кращою аграрною ситуацією [85, арк. 5].

Після офіційного переходу КПСГ у відання КРПП, КП(б)У надалі намагалася контролювала розвиток руху на теренах Західної України й впливати на прийняття найважливіших рішень. Більшовицька партія взяла на себе зобов'язання забезпечувати належну фінансову, кадрову та технічну підтримку КПЗУ, що здійснювала впродовж 1920-х рр. Водночас радянська преса постійно згадувала КПЗУ, створюючи за межами Польської держави ілюзію значимості політичної сили в житті Західної України [298, с. 16].

V-та конференція КПЗУ розглядала відносини партії із КП(б)У. Через очікування у майбутньому злиття обох партій в межах єдиної держави, наголошувалося на потребі встановлення сталого зв'язку. КПЗУ потребувала співробітництва і для розширення власного політичного досвіду за рахунок КП(б)У. При КПЗУ перебував радянський представник, який брав участь у всій діяльності у краї [162, с. 6]. Головне його завдання полягало у контролі над західноукраїнським комуністичним рухом.

Офіційно дозволені прямі контакти між КПЗУ та КП(б)У лише у 1924 р. з метою так званих ідеологічних консультацій. В то й же час у радянську Україну із Відня перенесено Закордонне бюро допомоги революційному руху на Західній Україні, яке перетворилося в офіційне представництво КПЗУ при КП(б)У. За допомогою цієї структури організовувалася основна співпраця. У Харків перенесено водночас редакцію “Нашої правди” [400, с. 46–47].

Між КПЗУ та КП(б)У відбувався обмін досвідом та кадрами. ЦК КПЗУ відсилав на вишкіл місцевих діячів. У 1924 р. поліція зафіксувала рішення вислати із Західної України комуністів на курс агітаторів до радянської Росії [6,

арк. 17]. Зазвичай проходили вишкіл діячі в Інституті марксизму та Комуністичному університеті ім. Артема. Для прикладу у 1927-1928 рр. партія намагалася направити на навчання близько 10 членів [55, арк. 136].

На території Західної України постійно перебували діячі із радянської України, яких надсилали за рішенням ЦК КП(б)У. Поверталися вони після розсекречення поліцією, як наприклад, О. Яворський, який перебував у Польщі з листопада 1926 р. по травень 1927 р. [55, арк. 118]. 25 серпня 1926 р. закінчилися курси розвідників, серед яких були і поляки за національністю. До цього близько 80 членів уже були вислані для роботи [16, арк. 19].

Однією з основних віх взаємодії КПЗУ та КП(б)У було фінансування західноукраїнського руху. Політичне Бюро ЦК КП(б)У виділяло на діяльність партії 6 тис руб., а на “Сельроб” – 4 тис руб. щомісячно. В основному ці кошти йшли на видавничу діяльність – “Світло”, “Наше слово”, журнал “Культура” (легальні видання) та “Земля і воля”, “Наша правда” (нелегальні) [55, арк. 171]. Надалі сума змінилася і з 10 тис. рублів щомісяця на підтримку “Сельробу”, а саме видання газет, генеральний секретаріат, організацію місцевих секретаріатів, підтримку кооперативних та культурно-просвітницьких організацій, передбачалося 6,5 тис. руб. Ці кошти не включали видатків на вибори у сейм. Окремими пунктами кошторису виступала робота по дестабілізації всередині УНДО, зокрема через підтримку “групи Рада”, а також лівої групи соціал-радикалів, “робота по розкладанні організацій “Хлібоїдів”, та еміграції, на яку виділялося 1,2 тис. руб. Оскільки ліворадикальні сили вели активну боротьбу за впливи серед культурно-просвітницьких організацій, товариств студентства, значна сума йшла на дані види роботи. На це, а також на інспірацію преси, організаційні та представницькі видатки разом передбачалося 2,3 тис. руб. щомісячно [44, арк. 14].

З квітня 1927 р. припинені усі субсидії на роботу КПЗУ з фондів КП(б)У і життєдіяльність партії опинилася під загрозою. Напередодні цих подій спеціальною постановою Політбюро надало на виборчу кампанію, у зв'язку із загрозою розпуску сейму, 50 тис. американських дол. Кошти повністю

перейшли у розпорядження ЦК КПЗУ. Оскільки сейм не розпустили, кошти залишилися у ЦК. Після квітня КПЗУ продовжувало своє існування лише на 300 дол., які надавала КПП. Щоб хоч якось підтримати діяльність партії ЦК КПЗУ розпочав використовувати кошти саме з виборчого фонду. Також було витрачено 9 662 дол. на виборчу кампанію до органів місцевого самоврядування [55, арк. 171]. Після своєрідного визнання з боку КПЗУ своїх помилок Політбюро ЦК КП(б)У прийняло, за присутності західноукраїнських представників, рішення покрити усі заборгованості, проте, цього не зроблено.

Загострення відносин між КПЗУ та КП(б)У відбулося на початку 1927 р. Цей процес лише частково пов'язаний із кризовими явищами у партії. Виразним стає формування своєрідної внутріпартійної опозиційної групи проти керівництва КПЗУ. За свідченнями кількох комуністів про розлам ніхто відкрито не говорив, але всі розуміли що це стане логічним розвитком існуючої ситуації, а цього не можна було допускати перед виборами [67, арк. 1–2].

Вже у січні К. Максимович скаржився на деяких колишніх членів КПЗУ, що переїхали чи повернулися на територію радянської України та стали членами КП(б)У. Особливе занепокоєння викликала діяльність Миронова, звинуваченого у проведенні кампанії з метою дискредитувати як поодиноких членів так і всю роботу цілої партії [39, арк. 5]. При цьому наголошувалося, що він як і його колега Михайло Паньків, полишивши підпільну роботу заради безпечного місця в радянській Україні, розпочав поширювати серед таких же емігрантів неправдиві чутки [39, арк. 26]. Свої заяви галичани підкріпили свідченнями, зокрема Дмитро Лазурко у листопаді 1927 р. підтвердив усі наклепи, що лунали в адресу керівництва КПЗУ під час його розмови із Мироновим. Свою заяву Л. Кагановичу надіслав і В. Юрченко, що засвідчив спроби М. Паньківа організувати опозицію чи хоча б групу проти керівництва. Про правдивість цих свідчень говорить факт, що вже згаданий В. Юрченко у 1928 р. активно критикував політику більшості ЦК КПЗУ [63, арк. 64]. Партія нагадала КП(б)У, що під час арешту 1921 р. М. Паньків постійно зрікався комунізму під час слідства, звертався із проханнями викупити його чи

обміняти, хоча така практика не застосовувалася до активістів, які отримали менше 5 років ув'язнення. Після звільнення цей діяч вимагав відправлення в радянську Україну, чого й домогся, враховуючи небажання місцевих партійців продовжувати з ним роботу [39, арк. 27–28]. Отже, КПЗУ, враховуючи усю серйозність ситуації, вимагала активного та серйозного розслідування ситуації, оскільки перелічені в скаргах особи заявляли, що саме найвищі авторитетні кола КП(б)У їх підтримують та сприяють подібній формі діяльності.

Найбільше обурення КПЗУ та початок відкритого конфлікту із КП(б)У викликала критика радянською партією Олександра Шумського. Представник КПЗУ при польській секції в Комінтерні О. Турянський 22 березня 1927 р. обурився промовою Т. Міцкевича, в якій зазначалося, що зі сторони радянської України на зустріч планам Й. Пілсудського створити “буржуазну Україну” йдуть такі дії як виступ О. Шумського та ряду інших українських політиків. КПЗУ опротестувала бездоказову політичну дискредитацію на одному із засідань ВК Комінтерну О. Шумського, який був членом цього комітету від КП(б)У, та відігравав важливу роль у політичному житті КПЗУ [26, арк. 42].

Незабаром на квітневому пленумі більшість ЦК, розглядаючи питання про “націоналістичний ухил” в КП(б)У, висловилися проти постанов ЦК КП(б)У та резолюції Комінтерну, й зазначила, що жодного відступу у виступі О. Шумського не бачить [53, арк. 1]. Комінтерн у відповідь звинуватив керівництво КПЗУ у неправильній позиції та сприянні польській владі у кампанії проти УСРР, наголосивши, що більшість партій відмовилися від своїх помилок, в тому числі КПП. Частково задоволеним Комінтерн був лише виборчою кампанією та страйками проведеними КПЗУ [26, арк. 52–54].

Лише на IV з'їзді КПП делегація західноукраїнської партії проголосила свою солідарність із політикою ЦК КП(б)У та засудила К. Саврича: “своїм виступом об'єктивно пішов на зустріч українському дрібно міщанському таборі...” [59, арк. 3]. Водночас, делегація КПЗУ, зокрема О. Васильків, К. Саврич, О. Турянський, заперечила наявність суперечностей із КПП, КП(б)У та Комінтерном із будь-яких питань [53, арк. 10]. 27 червня партія виступила із

заявою, що підтримавши виступ К. Саврича, теж стала на шлях “націоналістичного ухилу” [53, арк. 17]. Декларації, проголошені на IV з’їзді, сприйнято як визнання помилок. Меншість ЦК КПЗУ зберігала мовчанку, і за власними поясненнями, була впевнена, що постанови Комінтерну будуть виконуватися та відбудеться необхідне зближення із КП(б)У. Лише після того, як більшість продемонструвала незгоду, звернулася до Комінтерну, наголошуючи, що в “партії існує велике ідеологічне замішання” [26, арк. 64]. На засіданні української комісії Комінтерну виступив голова делегації меншості Александр, вказуючи, що виступи керівників ЦК КПЗУ нічим не відрізняються від виступів М. Хвильового та О. Шумського [50, арк. 71].

ЦК КПЗУ залишився також незадоволений оприлюдненими висновками вище згаданої спеціальної комісії. Більшість не вважала, що їхня “помилка” вчинила негативний вплив на партію, за винятком ситуації, що склалася у “Сельробі” [26, арк. 68]. На думку комісії, лінія стосовно “Сельробу” була помилковою виключно через неправильну позицію по відношенню до національного питання. За пропозицією ЦК КП(б)У КПЗУ ввела В. Юрченка у члени ЦК і Політбюро КПЗУ та В. Сірка, а також затвердила його кандидатуру на пост секретаря Закордонного Бюро Допомоги [62, арк. 1]. Комісія вважала необхідним виключення К. Саврича із складу КПЗУ та заборону підтримувати будь-який зв’язок із західноукраїнськими комуністами [26, арк. 70]. У грудні 1927 р. Комінтерн прийняв резолюцію у справах КПЗУ, що була ідентична висновкам та рекомендаціям комісії [26, арк. 74–75, 79–81].

Ю. Сливка слушно зазначив, що в атмосфері, яка склалася в радянській Україні та Комінтерні через встановлення диктатури Й. Сталіна, “будь-які, а тим більше спірні питання не могли обговорюватися ні у товариській, ні у доброзичливій обстановці. Існував тільки принцип диктату, навішування ярликів та моральних і фізичних репресій” [340, с. 29]. Керівництво радянської України продовжувало втручатися у внутрішні справи КПЗУ на рівні із Комінтерном. ЦК КП(б)У обурився відсутністю у західноукраїнській ліворадикальній пресі відповіді на критику радянської України із боку інших

галицьких політичних сил, та відмовою повідомити прихильників про наявність резолюції Комінтерну стосовно помилок, допущених партією. Своє втручання ЦК КП(б)У в пояснювальних записках називала “товариськими вказівками”. Радянська сторона критикувала КПЗУ за методи організації роботи. Водночас ЦК КП(б)У критично ставився до прагнення КПЗУ поширити впливи на інші соціальні верстви, підтримка яких на виборах була необхідною для належного результату. КП(б)У розцінювала це як зраду [56, арк. 36].

КПЗУ зазнала розколу, в якому підтримку радянської влади отримала меншість. Серед членів КПЗУ були різні погляди на ситуацію, що склалася. Член Політбюро ЦК КПЗУ В. Сірко вважав, що ЦК КП(б)У повинен взяти ініціативу в справі ліквідації розламу в свої руки та “вивести партію із кризи”, яку цілеспрямовано створив [43, арк. 23]. В. Сірко пояснював ситуацію прагненням КПЗУ бути включеною в загальноукраїнський процес [43, арк. 23–24]. У зверненні піднімалося й питання “Сельробу”. Частина діячів КПЗУ стверджувала, що не дії партії викликали кризу в Об’єднанні, а навпаки дії воленародівців призвели до погіршення ситуації у самій КПЗУ: “бо в той час коли ЦК КПЗУ ... зрікся цілковито своєї помилкової позиції, воленародівці спочатку обережно, а далі все нахабніше стали наступати на КПЗУ. І коли постановлено було закрити їх фракційний орган – вони ... об’являють розлам в Сель-робі ... Внаслідок припинення фінансової підтримки КПЗУ, ми були приневолені на деякий час видання газет зовсім припинити, а в той самий час воленародівці, що повели в цю пору одверту боротьбу не тільки з так званим правим Сельробом, але й з КПЗУ, були матеріально до того забезпечені, що свій фракційний орган не тільки регулярно видавали, але й поширювали його інколи до 14 сторінок та ще й з ілюстрованим додатком” [43, арк. 24, 26].

Такі заяви та звинувачення викликали подальше розгортання та загострення конфлікту. Більшість ЦК КПЗУ під тиском радянського режиму визнала ряд своїх помилок й “Виконком Комінтерну залишив його [гурт – М. П.] далі вести провідну роботу в партії” [66, арк. 1]. Проте, вже на початку 1928 р. стало зрозуміло, що Комінтерн продовжить тиск після заяви,

що розкаяння КПЗУ були зроблені виключно “з дипломатичних міркувань; це признання було в цілому нещире й облудне” [66, арк. 1].

Початок 1928 р. для ліворадикального руху в Західній Україні відзначився новим етапом кризи. 13 січня в Гданську розпочала роботу VIII конференція, що продемонструвала серйозність ситуації, оскільки меншість ЦК не взяла у ній участі та відкрила 16 січня окреме зібрання. Більшість ЦК виступила проти Л. Кагановича, наголошуючи, що його дії сигналізують про наявність збочень в національному питанні. На конференції прозвучала критика керівництва радянської України та звинувачення у великодержавному російському і українському націоналізмі [54, арк. 13]. ЦК КПЗУ заявив, що дії і КПП і КП(б)У були наперед визначені та мали на меті дискредитувати партію, а причина цього криється у відході від так званої “ленінської лінії” не КПЗУ, а саме цих політичних сил [54, арк. 17]. КПЗУ наголосила, що подібна політика радянського керівництва викликала дезорієнтацію серед місцевих прихильників та посилила позицію інших національних сил, зменшивши потенційний електорат ліворадикалів. Стосовно сільробівського питання КПЗУ стверджувала, що на відміну від запропонованого КП(б)У варіанту, її пропозиція не передбачала поступок ні воленародівцям, ні сільсоюзникам. Конференція закликала дати можливість дискусії в партії, скасувати постанови ЦК КПП про фактичну ліквідацію ЦК КПЗУ і Політбюро, припинити нищення сили і притягнути до відповідальності меншість [54, арк. 28–29].

У результаті станом на лютий 1928 р. Комінтерн констатував наявність двох окремих частин КПЗУ. 18 лютого 1928 р. одноголосно прийнято Комінтерном постанову “Про розлам в КПЗУ”, в якій більшості приписали свідому боротьбу проти Інтернаціоналу та оголосили про її виключення із комуністичного руху [26, арк. 82]. КПЗУ звернулася із листом до Комінтерну, надіславши копії ЦК КПП та ЦК КП(б)У, оперуючи питанням “Сельробу”. Зверталася увага на чорні методи діяльності так званої ініціативної групи “Єдності Сельробу”. Незадоволення викликала підтримка воленародівців. Все

це призвело до демонстрації внутрішньої нестабільності комуністичного руху та незрозумілих населенню Західної України процесів [63, арк. 177].

Президія Комінтерну прийняла 26 вересня 1928 р. рішення визнати недостатніми довіри твердження О. Василькова та інших виключених із партії діячів у тому, що вони готові підкоритися [26, арк. 86]. ВК зняв із себе відповідальність та ще раз наголосив на наявності націоналістичної ідеології, тобто боротьбистського минулого, що відштовхувало КПЗУ від злиття із КПП, та тим більше Комінтерном й КП(б)У [52, арк. 198]. Це підтверджує факт, що ні КПП, ні КП(б)У ніколи не вірили, що “націоналізм”, тобто розуміння вагомості національного питання для українців, покидав КПЗУ [392, р. 114].

Підтримувана радянським керівництвом частина КПЗУ, святкуючи свою перемогу над опонентами, оголосила 1 листопада 1928 р., що “група Василькова-Турянського” є лише невеликим об’єднанням “відокремлених, збанкрутованих інтелігентів без найменшого зв’язку і впливу на хід на напрямок революційної боротьби” [65, арк. 17]. Радянський режим продовжував напади на “відступників”: усі органи відмовилися приймати будь-які заяви цих осіб без належного їхнього попереднього покарання [65, арк. 19].

Жодні спроби КПЗУ виправити ситуацію, навіть визнаючи усі звинувачення були безрезультатними. Адже, як зазначає Ю. Сливка, тоталітарному режиму та його провідникам “потрібні були не каяття, а розправа, під час якої малося на меті продемонструвати “тверду” позицію: нікому не дозволено мати свою точку зору на ті чи інші речі” [340, с. 33].

Політика Комінтерну та КП(б)У свідчить про проведення наприкінці 1920-х рр. цілеспрямованої кампанії радянської влади проти КПЗУ, якій не могли забути боротьбистське походження. Й. Крілику пригадали його “теорію безбуржуазності української нації”, й звинуватили західноукраїнських діячів у тому, що вони “зазнали ідейного впливу Донцова” [284, с. 400]. Про те, що такі дії були сплановані радянським керівництвом свідчить активна позиція Л. Кагановича, який з кінця 1927 р. почав натякати, а у 1928 р. стверджувати наявність у рядах КПЗУ зрадників, розгортаючи концепцію “перманентної

зради” керівництва КПЗУ [338, с. 332]. Не дивно, що ініціатива остаточної розправи над опозиційним керівництвом КПЗУ виступив саме Л. Каганович.

Проголошення своїх опонентів ворогами чи зрадниками з утвердженням тоталітарного режиму поширилося на більшість комуністичних партій та навіть комуністів вищого рангу [358, с. 262]. Наприкінці 1920-х рр. Комінтерн перебував у повній фінансовій та політичній залежності від Москви, а між його активістами запанував страх репресій [358, с. 265]. Отже, усі його дії проти комуністів Західної України були продиктовані теж із радянської столиці.

На початку 1929 р. Політбюро ЦК КП(б)У прийняв ряд рішень для встановлення повного контролю над рухом в Західній Україні. Окрім наявності представника ЦК КПЗУ при КП(б)У передбачався постійний зв'язок [67, арк. 29]. Політбюро ЦК КПЗУ висунуло ідею створення нової організації на ширшій базі ніж “Сельроб”, першочерговим завданням якої мало стати проникнення в інші західноукраїнські партії [67, арк. 31]. Задля цієї роботи виділено 30 тис руб. Розуміючи слабкі позиції тої частини КПЗУ, що залишилася підконтрольною радянській партії, прийнято рішення рятувати ситуацію шляхом так званої “довготермінової мобілізації” серед населення радянських республік для роботи на території Західної України [67, арк. 31].

Партійні чистки не дали очікуваного результату, оскільки нове керівництво КПЗУ захопилося боротьбою зі попередниками. Ситуація призвела до втрати партією керівництва у всіх акціях, та внутрішньої дестабілізації [50, арк. 149]. До КПЗУ не повернулася значна частина колишніх авторитетних діячів, а в рядах налічувалося все менше українців, що спричинило втрату попередніх здобутків й послабило ліворадикальних рух в Західній Україні.

Наприкінці 1929 р. комуністичному керівництву шляхом партійних чисток та твердого контролю, характерного для радянської партії, вдалося досягти відносної стабільності у КПЗУ. Впродовж 1928-1929 рр. до Комінтерну та ЦК КП(б)У надходили заяви від деяких членів західноукраїнської партії, які запевняли у своїй відданості, засуджували розкол, й виправдовували свою приналежність до опозиційної групи єдиним бажанням – подолати розлам у

політсилі [60, арк. 21, 22, 25, 28–29]. 2 грудня 1929 р. у московську редакцію газети “Комуніст” надійшла заява від К. Саврича: “Я недооцінював, що ... виступи т. Шумського являлись виявом націоналістичних тенденцій ... Я рішуче засуджую розлам в КПЗУ і отход групи Василькова-Турянського від Комінтерна пятную, як зраду інтересам робітничої кляси. Я признаю правильною національну політику КП(б)У” [60, арк. 49]. Напередодні О. Васильків теж зрікся своєї позиції. Це викликало осуд його колег. О. Турянський у квітні 1929 р. зазначив, що О. Васильків старається “заднім числом” звинуватити групу опозиціонерів, до якої сам належав [50, арк. 146]. Через чотири роки після розколу з’явилася стаття О. Василькова “Про шумськізм на Західній Україні. Його причини та джерела”, у якій він заявив, що зрозумів усі допущені помилки та визнав факт того, що О. Шумський не просто підтримав М. Хвильового, але й “поглибив його помилки та поширив їх”. Він наголосив, що якби шумськізм був ізольований в межах КП(б)У, то б швидко втратив свою політичну активність. Проте, втрутилася КПЗУ, ставши на його сторону, в результаті чого з “збочення він перемінюється в антипартійну, антирадянську зброю” [48, арк. 25].

Необхідно зазначити, що лідери комуністичного руху у Західній Україні та творці КПСГ-КПЗУ такі як К. Саврич, Р. Кузьма, О. Крілик, М. Теслюк, Н. Хомин за свої погляди та непокору тоталітарному радянському режиму були арештовані у 1933 р. за сфабрикованими справами та репресовані. Отже, КП(б)У поклала край інакодумству в КПЗУ та перетворила її у 1930-х рр. на маріонетку. Проте партія вже не мала впливу на населення Західної України. 1938 р. ВК Комінтерну ліквідував КПП і відповідно КПЗУ.

КП(б)У впродовж 1920-х рр. намагалася максимально контролювати розвиток та стан комуністичного руху на території західноукраїнських земель. В першу чергу, радянська сторона була зацікавлена у поширенні ідей революції у сусідні держави, зокрема Польщу. Дана територія була вкрай важлива оскільки давала можливість спонукати розвиток не стільки класової як національної боротьби, метою якої проголошувалося подальше приєднання

Західної України до складу радянської держави. Цю тезу під тиском Комінтерну підтримала КПП, офіційно стверджуючи єдність ідеології українського і польського комуністичного рухів.

КП(б)У відмовилася від офіційного керівництва над КПЗУ задля дотримання статуту Комінтерну. Проте, на практиці радянська партія постачала значну частку партійних кадрів, технічне забезпечення та агітаційний матеріал для західноукраїнських комуністів. Хоча метою виходу КПЗУ з-під відання КП(б)У було подолання двоцентровості у керівництві партії, насправді це лише її посилювало, адже закріпило постійне перебування як радянського так і польського представників й відповідно їх втручання у справи КПЗУ. Пояснення щодо різноманітних конфліктних ситуацій чи непорозумінь партія змушена була подавати не лише КПП, але й Комінтерну та КП(б)У, які в першу чергу були зацікавлені у дотриманні офіційної ідеології та “лінії партії”, а не якісним розвитком руху в краї. Це призвело до відвертого ігнорування місцевих особливостей та специфіки західноукраїнського ліворадикального руху та занепаду КПЗУ як в ідеологічному так й організаційному плані. КП(б)У та Комінтерн розуміли домінування націонал-комуністичної ідеології в рядах ліворадикальних сил Західної України та передбачали можливість повної втрати контролю у зв'язку із посиленням критичної оцінки з боку КПЗУ подій, що відбувалися в радянській Україні. Тоталітарному режиму необхідно було усунути інакомислення та відновити свої впливи. Для цього обрано традиційні методи, зокрема партійні чистки, публічні звинувачення, а згодом – фізичну ліквідацію опонентів та носіїв відмінних поглядів щодо шляхів розвитку та реалізації комуністичної ідеології.

РОЗДІЛ 3. Напрями діяльності українських ліворадикальних сил у Західній Україні в міжвоєнний період

3.1. Еволюція національного питання у діяльності ліворадикальних сил Західної України

Національне питання в Польщі у міжвоєнний період було актуальним, в першу чергу, на західноукраїнських та західнобілоруських землях. Влучним є зауваження, що українське та польське національне питання – це гордієвий вузол всієї польської політики, а його успішне розв'язання є проблематичним [44, арк. 29]. Відтак у діяльності усіх українських політичних партій національні вимоги займали одну з чільних позицій. Не оминули своєю увагою дану проблему й ліворадикальні сили. Комінтерн наголошував, що “українське питання є одним із найважливіших національних питань середньої Європи, вирішення якого диктується інтересами пролетарської революції як в Польщі, Румунії, Чехо-Словаччині, так і у всіх прилеглих країнах” [40, арк. 2].

Комінтерн взяв на себе обов'язок роз'яснити західноукраїнським комуністам в першій половині 1920-х рр. трактування питання права на національно-територіальну автономію відповідно до тогочасної комуністичної ідеології. Наголошено, що лозунг самовизначення в рамках “багатонаціональної буржуазної держави” ніколи не був та не може бути гаслом для вирішення національного питання загалом. Комуністичне керівництво вказувало, що цей заклик є небезпечним, оскільки використовувався іншими, зокрема соціал-демократичними партіями, “що виходять із позиції нерушимості кордонів даної багатонаціональної держави і принципу насильного існування національних меншин в її межах” [26, арк. 12]. Гасло об'єднання всіх українських земель в межах єдиної самостійної держави від інших політичних сил Комінтерн трактував як засіб для прикриття агресивних дій проти УСРР задля “повної передачі Західної України під владу панської Польщі, її колонізації та перетворення всієї України в колонію для міжнародного капіталу під чоботом польського фашизму” [40, арк. 3]. Саме

тому, завданням КПЗУ було не використовувати цей заклик, а продемонструвати його “половинчастий характер” [40, арк. 12].

Водночас, Комінтерн продемонстрував, що ідеологія та тактика боротьби може передбачати своєрідні винятки із правила, якщо це принесе вигідні для руху наслідки. Зокрема зазначалося, що в тих країнах, де рух за національно-територіальну автономію мав масовий характер та підтримку, комуністичні партії могли це гасло підтримати, але водночас, як це не парадоксально, постійно мали наголошувати на його “половинчастому характері”. Чітко вказувалося, що й у цих регіонах поняття самовизначення може розглядатися лише як короткотерміновий проміжний етап “на шляху до повного визволення національностей при перемозі радянської влади” [26, арк. 82]. Питання національно-територіальної автономії могло використовуватися не тільки для здобуття підтримки електорату та збільшення впливу, але й як інструмент для розгортання внутрішніх конфліктів усередині партій опонентів.

Комуністичний рух, висуваючи на перший план ідею соціальної боротьби, не міг не врахувати того факту, що в Західній Україні гасла національного визволення були більш актуальними та популярними серед населення, аніж економічні, а їхнє поєднання буде вагомим фактором у пошуку електорату. Політика Польщі була спрямована на колонізацію даних територій та асиміляцію місцевого населення. Л. Кещинський говорить навіть про “думку розчленувати український народ на дві національні групи – українців на Волині і русинів у Східній Галичині” [247, с. 153].

Національна проблема, отже, була актуальною для провідних політичних партій Польщі. Більшість сил офіційно не задекларували своє переконання в необхідності колонізаційної політики стосовно західноукраїнських земель, проте навіть прихильники національної та релігійної рівноправності були переконані, що національне питання в межах єдиної держави слід вирішити лише з користю для цієї держави [247, с. 152]. Навіть Польська соціалістична партія, яка відстоювала автономію нацменшин, в тому числі й українців, стверджувала, що проблеми необхідно розв’язувати в інтересах Польщі [247,

с. 153]. З-поміж політичних сил у своїй позиції стосовно українців виділилася КРПП, яка цілком підтримувала вимоги КПЗУ. Проте обидві комуністичні сили розглядали вирішення долі національних меншин лише в контексті послідовності – після робітничого та селянського питань [161, с. 23].

КРПП не заперечувала права українців на самовизначення, але стосовно інших пунктів в певні періоди відходила від своїх традиційних позицій [247, с. 153]. Це пояснюється тим, що партія проходила період свого становлення та кристалізацію політичних вимог. Г. Ціmek звертає увагу на те, що, враховуючи багатонаціональний характер як партії так і держави, не можливо було уникнути довготривалого процесу формування позиції стосовно проблеми: “партія мала труднощі у погодженні боротьби соціалізму з інтересами суверенної народної державної, інтернаціоналізму з патріотизмом, а також інтересів поляків з прагненнями національних меншин” [414, s. 80–81].

КРПП у початковій програмі зазначила метою діяльності соціальну революцію та диктатуру пролетаріату [376, р. 76–77]. На I з’їзді висловлено переконання, що невдовзі вони охоплять Польщу. Для КРПП на цьому етапі не існувало навіть концепції незалежної держави. Усі нові країни, що постали після завершення війни, трактувалися як тимчасові, що припинять існування одразу після перемоги світової революції. Тому для комуністів не існувало таких політичних гасел як автономія, самовизначення та самостійність [401, s. 34]. Фактично це означало, як зазначав Я. Регула, що партія відмовлялася від ідеї самостійного існування Польщі і готова була увійти в майбутній союз радянських республік із правом виходу за бажанням [401, s. 34]. У лютому 1919 р. КРПП критикувала ймовірність побудови сильної Польщі й не підтримувала боротьбу влади за кордони, вважаючи їх за “імперіалістичні” дії, які узалежнять державу від західних союзників [414, s. 82].

Позицію КРПП змінила через декілька місяців. Цьому передували тривалі конфлікти із Москвою стосовно національного питання [376, р. 83, 85]. У квітні 1919 р. у її платформі, з’являється гасло боротьби за побудову Польської Республіки Рад Робітничих Депутатів [401, s. 38]. КРПП, пояснюючи девіз

союзу радянської Польщі та України, вказувала на те, що питання про кордони за нового ладу просто втратить традиційне значення, “і уступить місце братерському порозумінню і братерському співробітництву визволених народів” [23, арк. 15]. В перші роки свого існування партія вважала, що національні питання вирішуються лише у результаті світової революції, а оголошення автономії нацменшин лише призупинить цей процес. КРПП виступала водночас проти всіх спроб придушення українського руху, оскільки він також був направлений проти польської держави.

Помітної еволюції зазнало національне питання у програмі та діяльності західноукраїнських ліворадикальних сил. КПСГ під час українсько-польської війни 1918-1919 рр. визнала слушність боротьби проти польських окупантів, але не підтримала український уряд Є. Петрушевича. Польську владу комуністи вважали окупаційною, наголошуючи що Польща “лютий ворог”, який “сидить Вам на шиї і сміється в кулак з Вашої нужди та закасує рукава, щоби Вам нанести останній удар” [23, арк. 1]. В той час головною орієнтацією КПСГ була радянська влада. Як згодом зазначив О. Крілик: “Хотіли ми класової боротьби за приєднання до Української радянської республіки” [168, с. 328]. Проте після встановлення польської влади в краї, КПСГ сприйняла цей факт як доконану реалію та розпочала пошук шляхів контакту із КРПП.

В КПЗУ розуміли, що самостійно реалізувати свої гасла вони не зможуть, Для цього їй була потрібна підтримка польських колег і їх розуміння необхідності боротьби за право всіх націй країни, на самовизначення задля подолання водночас національної роздробленості в комуністичному русі Польщі [161, с. 25]. Це завдання стояло перед керівництвом і фактично не залежало від галицьких радикальних діячів.

Як і КРПП, КПСГ оголосила шляхом вирішення національних конфліктів, політичних і соціальних криз лише соціальну революцію. На противагу своїм противникам, тобто націонал-демократичним силам, прихильникам Є. Петрушевича та навіть соціал-демократам, які на перший план ставили саме визволення та побудову української держави, комуністи спробували

запропонувати своє бачення ситуації. Доводячи неможливість вирішення проблем без побудови держави робітників і селян, ліворадикали зверталися до найближчих прикладів, в тому числі ситуації у Польщі. Полякам вдалося здобути незалежність, побудувати власну національну державу, проте це не допомогло, на переконання КПСГ, розв'язати жодну соціально-економічну проблему. “Це повинно бути наукою для нас, що не в будівництві нашої національної держави під проводом Петрушевича і других ріжношерстних панів наше визволення, але що єдиний вихід для нас – це соціальна революція, це рішуча боротьба за перехід влади в наші руки, руки робітників і бідного селянства” [159, с. 12]. Проте, враховуючи стан економіки, в якій перебувала відновлена Польща лише через кілька років після завершенні війни, розраховувати на швидке вирішення усіх назрілих проблем було неможливо.

Відбулися зміни у поглядах після війни 1920 р. та підписання Ризького договору. На II Конгресі Комінтерну підтверджено, що комуністи повинні підтримувати національно-визвольні рухи в державах, але виключно, якщо вони носять революційний характер [376, р. 91]. У грудні 1922 р. ВК Комінтерну наголосив КРПП про необхідність включення у її програму ідеї права народів на самовизначення, прийняте радянським керівництвом у 1917 р., незважаючи на можливість їхнього відокремлення від Польської держави.

КПСГ мала на той час своє бачення, відмінне і від поглядів КРПП і Комінтерну. На крайовій конференції 17 квітня 1921 р. партія повністю відкинула гасло “Польської Республіки Рад”, наголосила на його шкідливості для розвитку комуністичного руху. КПСГ надалі вважала територію Східної Галичини такою, що знаходиться під польською окупацією оскільки остаточного рішення про її входження до Польщі ще не було прийнято. Ряд діячів сподівалися на засідання Ліги націй, перегляд ситуації міжнародною спільнотою, й навіть на плебісцит під впливом радянського уряду, який піднімав питання статусу краю. Першочерговим завданням КПСГ, вважала у випадку референдуму приготувати населення до голосування за федеративну радянську республіку Східної Галичини. Керівництво такими діями було

можливим виключно із Львова, а не Варшави [22, арк. 11]. У повідомленнях до Комінтерну, КПСГ зазначила, що непризнання польської влади Галичиною завдає з одного боку удар по тогочасній польській державі, а з другого, не суперечить жодним вимогам тактики партії [24, арк. 7].

Під час II з'їзду КРПП 19 вересня – 2 жовтня 1923 р., тривали дискусії стосовно національної проблеми, в яких брали участь представники КПЗУ, як частини польської партії. Конфлікти спричинив різний підхід до проблеми, на чому акцентував увагу О. Васильків [168, s. 628]. На з'їзді затверджено рішення про те, що польські робітники повинні підтримувати бажання інших народів щодо звільнення від утисків, адже це необхідна умова соціального визволення. Обґрунтованими визнано вимоги відкриття українських шкіл, участі місцевого населення в адміністрації та інших органах управління. У постанові “За вашу та нашу свободу” засуджено політику влади у Галичині і стверджено, що вона ґрунтується лише на брутальній силі [168, s. 572].

Наслідком таких дій КПП стало зростання прихильності українців, білорусів та інших національних меншин до комуністичних ідей і партії, проте з іншого боку вона втрачала підтримку польського населення. Як зазначає Л. Кецинський – “це була драма, а можливо, і трагедія КПП” [247, с. 153]. З цього моменту розпочалися пошуки таких лозунгів, які б задовольняли прагнення як українців так і поляків.

Не всі польські комуністи готові були виконувати постанови з'їзду. Частина КПП трактувала національну проблему та її нове бачення по-своєму, зокрема зазначала, “що мова йде не про відношення до національних рухів взагалі, а про деякі конкретні національні рухи, за даної історичної ситуації” [20, арк. 187]. Отже, положення стосовно права націй на самовизначення могло виводитися на політичну арену або відходити на задній план відповідно до конкретної ситуації, виходячи з користі для партії чи держави.

У червні 1924 р. мав відбутися I з'їзд КПЗУ, проте умови існування нелегальної партії не дозволили провести його належним чином через неможливість присутності представників від тих організацій, які творили

основу КПЗУ. З 36 запланованих учасників прибув лише 21 [162, с. 1]. Замість з'їзду проведено конференцію, яка оголосила, що гаслом партії в національному питанні є: “створення радянської Західної України в об'єднанню з УСРР. Завданням цього клича є вказати, що Компартія керуватиме боротьбою за національне визволення скеровуючи її на шлях соціальної революції” [162, с. 11]. Оголошувалося, що в умовах, в яких перебуває Західна Україна у складі Польщі, необхідна тісна співпраця українських та польських робітників. Національна проблема порушувалася й при обговоренні проблем робітничого, в тому числі профспілкового руху. Простежується суперечність у переконаннях західноукраїнських ліворадикалів, оскільки в постанові комуністи чітко зазначили, що “окремі українські профспілки не мають ніяких даних на існування й розвиток” [162, с. 12]. КПЗУ, таким чином, стверджуючи окремішність та право на самовизначення українців, заперечувала їхню здатність на самостійний революційний, чи хоча б профспілковий рух.

Всередині 1920-х рр. розпочалася дискусія між КПП та її частинами – КПЗУ та КПЗБ. Комуністичні провідники не заперечували, що партії не зрослися по національному шву, а без цього неможлива належна координація діяльності, зокрема мобілізації всіх національностей Польщі [34, арк. 2]. На теренах Західної України та Західної Білорусі політика Польщі, особливо в національному питанні, сприймалася вкрай болюче. Причину цього комуністи вбачали у межуванні із “національно-рідними” радянськими республіками [161, с. 23]. Прагнення об'єднатися із рештою своїх територій було сильним у цих регіонах, проте, незважаючи на радянську політику коренізації, більшість українського і білоруського населення не бачило свого майбутнього в СРСР. Така ситуація спонукала місцевих комуністів до перегляду ряду своїх гасел.

Причина відсутності єдності у національному питанні, на думку КПЗУ, полягала у політиці КПП, яка не здійснила жодних ефективних дій для налагодження діалогу та взаєморозуміння між українськими, польськими та білоруськими робітниками. На КПП покладалося зобов'язання роз'яснити полякам вагому роль боротьби поневолених народів “як боротьби їх союзника в

справі повалення буржуазної влади, як боротьби, яку пролетаріат може і повинен скерувати на шлях соціалістичної революції” [161, с. 4]. Жодних пояснень не відбулося, а українці та білоруси надалі не вбачали у польських робітниках союзника, що не могло сприяти діалогу та взаємодії.

Циркуляр ЦК КПЗУ про задачі партійної організації 1925 р. демонструє справжні настрої, які існували у партії по відношенню до національного питання та його важливості. У документі вказується, що реалізація права на самовизначення західноукраїнських та західнобілоруських територій автоматично б означало ніщо інше як приєднання до радянської України та до радянської Білорусії, що, звісно, не відповідало реальним настроям місцевого населення. Таким чином, партія пояснювала необхідність уникнення лозунгу об’єднання з радянськими республіками тим, що подібний клич не зможе організувати людей. Подібні заклики відволікли б увагу від головного завдання – скинення тогочасної влади Польщі [34, арк. 4].

Ряд факторів спричинили масштабне обговорення та перегляд позицій у ставленні до національного питання. Ініціювала дискусію КПЗБ. У 1924 р. білоруські комуністи висловили вимогу негайного приєднання Західної Білорусі до радянських держав за допомогою Червоної Армії [414, s. 91]. Це не знайшло підтримки серед польських колег та викликало суперечки всередині партії. Довготривалі дискусії призвели до того, що КПЗБ у січні 1926 р. на III конференції висловила пропозицію заміни гасла права народів на самовизначення та приєднання до Радянського Союзу на право національних меншин на автономію у складі Польщі [247, с. 155]. КПП погодилась на зміни, хоч до цього часу вони вважалися неприйнятними. Переворот Й. Пілсудського посприяв компромісному вирішенню проблеми.

Ситуація викликала необхідність переглянути твердження стосовно національного питання українських комуністів. Дискусії завершилися у червні 1926 р. на пленумі ЦК КПЗУ. Проте, ще у лютому 1926 р. партія звернулася до Комінтерну, зазначаючи, що виступає проти ідеї боротьби лише за автономію західноукраїнських земель. У резолюції, прийнятій на червневому засіданні,

прозвучала критика в бік КПЗБ, КПП та Комінтерну. Головною помилкою білоруської партії вважалася переоцінка впливу національних партій на громадськість і впевненість у тому, що місцеве населення не виявляє готовності до радикальних дій. Із цією тезою ЦК КПЗУ не погоджувався: “III Конференція КПЗБ зовсім не переоцінила впливу дрібноміщанських партій на З. Б. [Західну Білорусь – М. П.], а навпаки, відмічуючи цей факт, що різні націоналістичні білоруські угруповання користуються невеликим впливом в масах, тим самим ствердила, що не може бути мови про якийсь масовий автоматичний рух” [163, с. 16]. На переконання галицьких комуністів, білоруські колеги здійснили не помилку, а радше тверезу оцінку ситуації та своїх можливостей.

Сутність помилки білорусів полягала в тому, як ствердила КПЗУ, що вони, оцінюючи період стабілізації відсунули розв’язання національної проблеми “до повстання революційної ситуації”, а до цього часу висунули програму мінімум – автономію і крайовий сейм. Єдиною хибою, проте доволі вагомою, західноукраїнські комуністи вважали лише те, що КПЗБ взяла курс на полегшення становища в межах Польщі, а не її повалення [163, с. 16].

У свою чергу КПЗУ відкинула можливість корегування тактики у національному питанні. Така зміна була б не зрозумілою та не прийнятною, адже суперечила усім ключовим програмним засадам й попереднім гаслам. На думку ЦК, це не тільки послабило б позиції партії, але й посилювало становище противників – національних партій. КПЗУ повністю погодилася із резолюцією в справі територіальної автономії, затвердженою Президією Комінтерну, який стверджував що здобуття національно-культурної автономії задовольнить лише інтереси невеликої верстви народу, а саме інтелігенції, а не робітничого класу. Комуністи не бачили в Польщі державу, здатну побудувати багатонаціональну державу та ефективно вирішувати національні питання на зразок, для прикладу, Австрійської монархії [161, с. 24]. Проте, порівнювати етнічну ситуацію в колишній імперії та тогочасній Польській державі було дещо нелогічно.

Критики зазнали не лише білоруські колеги, але й Комінтерн та КПП за дебати та невизначене становище у справі автономії, оскільки ці коливання

дивували частину населення Західної України, а опоненти комуністів одразу використали цей факт для дискредитації лівих радикалів та їхньої програми. Отже, ситуація, що склалася була на руку саме інших політичним силам, які поступово приділяли все більшу увагу соціальним програмам, а у національному питанні пропонували радикальне вирішення – самостійність українських територій [72, арк. 12]. Аналогічні до КПЗУ позиції демонструвала новостворена ліворадикальна партія – “Сельроб”. У своїй програмі вона приділила національній справі незначну увагу, обмежившись твердженням про те, що це одна з “головних проблем політики селянських і робітничих мас” [87, арк. 3] й має тісний зв’язок із соціальними рухами.

Проблемою на середину 1920-х рр. була ситуація із реалізацією тактики у національному питанні. Від теорії перейти до щоденної роботи комуністам не вдавалося, оскільки місцеві діячі не знали в якому руслі її проводити [37, арк. 10]. КПЗУ лише прийняла рішення використовувати кожний факт національного гніту, випадок недопущення української мови у школах чи інші види дискримінації. Проведено кампанію з критики програм інших партій, які мали впливи на українське населення. Комуністи намагалися заперечити прагнення своїх опонентів до реального об’єднання усіх українських земель, що декларувалося у програмах усіх партій краю. КПЗУ наголошувала, що лозунг всеукраїнства використовується виключно для прикриття передачі Західної України під владу Польщі, її колонізації та перетворення в колонію для “міжнародного капіталу під чоботом польського фашизму” [40, арк. 3].

Нова хвиля дискусій стосовно національного питання розгорнулася у 1926-1928 рр. У резолюції комісії Виконавчого Комітету Комінтерну з вересня 1927 р. у справі про українське питання зазначалося, що в рядах КП(б)У недооцінювалася роль пролетаріату в партії у вирішенні національного питання в Україні. Вказувалося, що опозиція в рядах партії представляє її “як носія руського шовінізму, займається натравлюванням українських робітників, ... ставить питання про розбиття основних кадрів партії і являється апологетом

буржуазної проповіді орієнтації на буржуазну Європу в протилежність до Москви, як центру світового соціалістичного руху” [26, арк. 51].

Борючись із націонал-комунізмом та інакодумством, більшовицьке керівництво у Києві вважало недопустимими будь-які розмови про автономію Західної України у складі Польщі. Проте втрачати кадри на даному етапі не бажало і ЦК КПП прийняв позицію Комінтерну не усувати від роботи “відповідальних товаришів, котрі проявили ... збочення у справі національній, але щиро хочуть...здійснені помилки виправити” [5, арк. 11].

На VIII партійній конференції риторика керівництва КПЗУ стала жорсткішою. На невирішеність національного питання покладалася вина за конфлікти у всьому комуністичному русі. Керівництво КП(б)У і КПП звинуватили у нездатності зайняти об’єктивну позицію у сельробівському питанні: “як група Кагановича, так і ЦК КПП виступили на шлях піддержування псевдо лівизни, воленародівців, їх збочень і рецидивів в бік русофільського націоналізму” [54, арк. 3]. Незадоволення КПЗУ викликала підтримка КПП III конференції КПЗБ, зокрема положення про автономію у складі Польщі. Гасло автономізму і його прийняття з боку польської сили викликало зливу обурення з боку українців, які вважали, що це твердження є прийнятним для тих, хто не готовий до активних дій та йшов слідом за ППС та іншими поміркованими партіями соціалістичного напрямку.

Пропагувати ідею об’єднання Західної України із радянської Україною у другій половині 1920-х рр. для ліворадикальних сил ставало дедалі важче, враховуючи зміни, що відбувалися у політиці радянського керівництва, утвердження тоталітарного режиму та антирадянську пропаганду, яку розпочали національно-демократичні сили на чолі із УНДО. Кількість прихильників об’єднання із радянською Україною постійно зменшувалася. КПЗУ довелося поєднати боротьбу проти польської влади та українських демократичних сил із ідеями права українців на самовизначення.

КПЗУ звинуватила УНДО у спекулюванні національним питанням [4, арк. 38]. Категорично заперечували комуністи сподівання своїх опонентів, що

визволення Західної України з-під польської влади можливе будь-якими зовнішніми силами [155, с. 24]. КПЗУ своїм завданням у національній сфері оголосила необхідність пояснювати “що в руках бундівських політиків, котрі спряглися з польським фашизмом, національні кличі були і є тільки засобом баламучення мас, що єдиним керівником боротьби працюючих мас за їх повне класове і національне визволення це тільки пролетаріят, це тільки КПЗУ” [155, с. 23]. Поряд із цим передбачалася постійна ідеологічна боротьба з найбільшим та найуспішнішим опонентом – УНДО.

Одним із шляхів протистояння КПЗУ бачила максимальне розширення активності у національній сфері, зокрема підтримку збільшення кількості україномовних шкіл, участь українців у самоврядуванні тощо, і, таким чином, “демаскувати” УНДО, радикалів та продемонструвати їхню нездатність керувати національно-визвольною боротьбою українців [155, с. 24].

Змінилося гасло права народів на самовизначення лише у 1931 р., коли КПЗБ, КПЗУ та КПП, говорячи про відокремлення від Польщі, уже не згадували про возз'єднання із СРСР. У 1935 р. КПП висуває гасло автономії Західної України, яке востаннє згадується у партійних документах 1936 р. Проте КПЗУ наголошувала, що готова погодитися лише на відокремлення від Польщі й за це продовжуватиме боротьбу [247, с. 156].

Національна проблема залишалася актуальною впродовж всього існування КПЗУ [326, с. 57–59]. Проте чітка кристалізація ставлення партії до національного, й в першу чергу українського, питання у Польщі відбувалася лише на початку та у середині 1920-х рр. Це зумовлено як впливом на партію політичних процесів у державі й за її межами, так і ситуацією всередині КПЗУ, її відносинами із КПП та Комінтерном. Національне питання у програмних засадах та діяльності ліворадикальних сил еволюціонувало від віри в національне визволення шляхом світової пролетарської революції та відокремлення від Польщі, до боротьби за автономію у складі Польщі.

Аналізуючи зміни у баченні національного питання західноукраїнських ліворадикалів можна прослідкувати певні тенденції. Позиція КПЗУ залежала

від ступеню залежності від інших політичних сил, а також політичної ситуації як на території Західної України так і загалом у регіоні. На першому етапі діяльності партії вона проявляла більшу самостійність у діях, реагуючи на поточну ситуацію й водночас намагалася поєднати власне бачення із традиційними комуністичними гаслами й ленінською версією. Саме таким чином партія вірила у світову пролетарську революцію й не бачила спочатку сенсу в існуванні національних держав. На зміну цій тезі прийшло розуміння неможливості поширення більшовицького перевороту на територію Європи. Тоді ж КПСГ виробила своє бачення Польщі як окупаційної держави. Проте під тиском Комінтерну та радянських керівників партія змушена була повністю перейняти бачення вирішення проблеми Москви й пропагувати тезу об'єднання із радянською Україною. Проте певна внутрішня автономність й здатність продукувати власні позиції спричинила до конфлікту між КПЗУ та радянським керівництвом, в першу чергу, стосовно національного питання, що вилилося у звинувачення в націоналістичних ухилах й зраді ідеології. Подальші події в СРСР та УРСР не дали змоги партії визначитися із своєю позицією й КПЗУ коливалася між ідеєю автономії та приєднання до України. Єдиною незмінною тезою впродовж усього міжвоєнного періоду залишалось право усіх національних менш на самовизначення.

3.2. Участь у профспілковому русі.

Метою діяльності комуністичних сил проголошувався захист прав робітників та отримання ними влади у державі, тому праці серед них приділялося найбільше уваги та зусиль з боку КПЗУ. Основними “бойовими участками” роботи партії в даній галузі визначалася праця у профспілках. “Там де є робітник там й повинен бути комуніст. Ось основне правило, яке визначує нашу [партійну – М. П.] політику” [36, арк. 37]. В перші роки розвитку ліворадикального руху, коли ще панувала ідея світової революції, профспілковий рух повинен був підпорядковуватися повністю її потребам. Вважалося, що зміна устрою вирішить усі робітничі та соціальні проблеми

працівників [389, с. 79]. Проте згодом, а саме під час II з'їзду у 1923 р., тактика КРПП та, відповідно, КПЗУ була змінена – передбачалося максимальне проникнення комуністів у ряди профспілок та їхня активна діяльність.

Ключовими цілями виступали робітники нафтових, деревних промислів, залізничників та аграрні робітники [20, арк. 107]. Таку орієнтацію можна пояснити тим, що об'єднання залізничників та нафтових промислів були найвпливовішими, проте більшість у них становили поляки. Найчисельнішими були робітники деревообробної галузі, лісопоборів, а враховуючи переважно аграрний характер краю, й земельний голод, кількісно значним був відсоток аграрних робітників, що в силу свого економічного становища могли стати базою для комуністичної агітації. Вирізняла профспілковий рух на західноукраїнських теренах національна строкатість місцевих організацій, що ускладнювало роботу комуністам, які орієнтувалися на класовий поділ.

Основою для діяльності серед робітників мали стати фабричні комуністичні гуртки, які передбачалося утворити у всіх можливих структурах, і долучити до них безробітних, домогосподарок. Аналогічні утворення планувалося заснувати на селі. Для максимальної ефективності головна увага зосереджувалася у тих промислових регіонах, де панували нафтова, деревообробна, соляна та металургійна промисловості [161, с. 37–39].

Комуністам вдалося станом на 1926 р. побудувати лише ідеальну організаційну схему таких структур, яка виглядала наступним чином: створювалися гуртки, організовані при фабриках, підприємствах, у селах; група гуртків вибирає місцеві комітети, дільничні парткомітети, міський парткомітет; а на території району (кількох сіл, міст, волостей), обирається районний комітет; на території повіту – повітовий комітет; в окружному центрі вибирається окружний комітет; на Прикарпатті, де зосереджувалися промислові об'єкти передбачалося створення обласного комітету [161, с. 39–40].

Всередині профспілок комуністи планували організувати законспіровані комфракції для роботи серед не прокомуністичного робітництва. Комфракція провадила діяльність через червону фракцію, яка складалася з безпартійних

діячів, що підпадали під радикальну агітацію [161, с. 67]. Передбачалася ретельна та централізована робота цих структур, які знаходилися під жорстким контролем. На них покладалися зобов'язання захоплювати ініціативу в усіх акціях та кампаніях профспілок, впроваджувати комуністичну ідеологію у політичну свідомість робітників та контролювати їхню активність [161, с. 68].

Червоним фракціям вдавалося в окремих випадках показувати непогані результати діяльності. Зокрема у 1927 р. фракція відіграла головну роль у виробленні плану акцій працівників хімічної галузі нафтового басейну. Констатувався поступовий перехід роботи комуністів у профспілкових структурах до масштабніших справ, що свідчить про укріплення позицій ліворадикалів. Причина успіху – робітники нафтового басейну були потенційною базою ліворадикального руху. Перші успіхи позитивно сприйняло керівництво КПЗУ і КПП, проте розвинути їх належним чином не вдавалося [145, с. 1–2]. Діяльність червоних фракцій вважалася першим етапом роботи серед робітників і мінімальним досягненням.

Окремо виділялися фабзавкоми, яким відводилася роль найважливіших органів в боротьбі за профспілки. Тобто на усіх фабриках й заводах мали існувати відповідні комітети, що відповідали за проведення різноманітних акцій та керівництво ними [161, с. 70].

Насправді на середину 1920-х рр. ефективність цих структур була низькою, тому ключовим завданням залишалось поширення лівих ідей серед класичних профспілок, які були для робітників “більше знайомими, вони старіші та надійніші для них і відображають інтереси всієї промисловості” [36, арк. 39–40]. Отже, завдання, що ставилося перед місцевими діячами полягало у тому, щоб фабзавкоми стали підвалиною профспілок, а не їх заміною.

Окрема проблема, що постала перед КПЗУ – як працювати партії нелегального характеру у легальних об'єднаннях та реалізовувати поставлені завдання. Комуністи вважали необхідним максимально збільшити приплив до профспілок робітників, щоб в межах останніх провадити агітаційну та пропагандистську роботу. Важливе значення покладалося на різноманітні акції

та страйки, які згуртовували навколо себе робітників й давали можливість популяризувати ліві ідеї та здобувати прихильників. Чим більша кількість робітників входили до об'єднань, тим легше було сконцентрувати свої сили, адже це б мінімізувало розпорошеність старань партійних діячів.

Одним із способів агітації залишалася видавнича діяльність, оскільки уся партійна преса та її видавництва зобов'язані були вести сталу рубрику, що характеризувала розвиток та стан професійного руху в Західній Україні і Польщі [162, с. 13]. Проте, дана сфера періодами перебувала у неорганізованому стані. Зокрема, Центральний професійний відділ у 1930 р. навіть не мав достатньої кількості видавництв і легальної преси [47, арк. 21].

Комуністи прагнули використовувати усі способи для завоювання довіри та впливів серед робітників. Проблеми в економічній сфері завжди викликали невдоволення населення. Усі випадки суспільного незадоволення використовувалися лівими радикалами задля поширення анархічних ідей та послаблення польської влади [389, s. 59]. Це розуміла та брала до уваги поліція. Для прикладу, у грудні 1921 р. волинська комендатура звертала увагу Варшави на значне зростання цін на продукти першої необхідності та одночасне зниження щоденних зарплат ремісників та робітників, що створювало середовище сприятливе для використання комуністичними агітаторами [156, с. 23]. У Львівському воєводстві влітку 1921 р. відбувалися страйки та демонстрації, які подекуди завершувалися сутичками із поліцією [193, с. 4].

Про важливість роботи серед профспілок для комуністів вказує той факт, що уже в перші місяці існування на Холмщині, як і в інших регіонах, осередків розпочалася справа організації професійних спілок під керівництвом місцевих діячів. До кінця 1918 р. організовано профспілку робітників паровозних майстерень, проте під час розгромлення організації у вересні 1921 р. поліцією, частина діячів і робітників були заарештовані, що призвело до необхідності згодом відновлювати організацію й профспілки із початку [20, арк. 63, 72].

Профспілковий рух у Східній Галичині на початку 1920-х рр. знаходився на стадії становлення. КПСГ пов'язувала слабший робітничий рух у краї в

порівнянні із рештою території Польщі, із тим, що галицька партія ще розвивалася і не досягла такого швидкого темпу як КПП, а лише від комуністів залежав, на їхню думку, такий рух. КПЗУ наголошувала, що уся система профспілкового розвитку є розбитою та бюрократичною [154, с. 24].

В партії довго точилися дискусії стосовно характеру та тактики організації роботи у сфері професійних об'єднань. Частина діячів пропонували спочатку збудувати сильну партію, і лише тоді сконцентруватися на роботі у профспілках. Їхні опоненти вказували, що ці сфери взаємопов'язані [161, с. 63].

КПСГ пропонувала власну класифікацію професійних об'єднань, зокрема виділяла 3 види спілок за національним принципом та 5 інших видів [23, арк. 17]. Комуністи поставили амбітну мету – централізувати цей рух. При цьому КПСГ наголошувала, що бажає об'єднати профспілки заради пролетаріату, а не заради політичних інтересів [23, арк. 21]. Ліворадикали пропагували ідею, що виключно українські профспілки не мають шансу на існування й розвиток. Серед польських робітників поширювали переконання, що відсутність українців у профспілках є шкідливою [162, с. 12]. Натомість КПЗУ намагалася привабити українців у різнонаціональні об'єднання обіцяючи боротьбу за гарантування їм рівних прав у всіх ділянках профспілкового життя, а також забезпечення культурних та освітніх [162, с. 13]. У листопаді 1920 р. на галицькій конференції профспілок комуністи заявили, що вони визнають її лише за “конференцію польсько-галицького пролетаріату ... понеже нема делегатів від професійних спілок українського і жидівського пролетаріату” [23, арк. 17]. КПСГ виступила за доопрацювання та скликання через три місяці вже з'їзду профспілок включно із українськими та єврейськими.

На початку 1923 р. виявилось занепокоєння польської влади розвитком та радикалізацією робітничого руху. На місця розіслано відповідні вказівки для контролю над ситуацією. 17 січня 1923 р. львівську поліцію повідомлено про необхідність ретельно слідкувати за робітничим рухом, виявляти будь-які порушення, в тому числі й примус до страйків, і відповідно на це реагувати. Наголошувалося, що високою залишалася ймовірність стимулювання

страйкової боротьби ліворадикальними силами, в першу чергу у місті Львові [1, арк. 3]. Занепокоєння влади не були безпідставними – страйковий рух розгорнувся активно по всій території Польщі. У липні 1923 р. відбувся масштабний страйк робітників металевих фабрик у Варшаві, у якому взяли участь 90% усі робітників цього промислу із 54 великих підприємств. Представники союзу промисловців відмовилися вести будь-які переговори із робітниками оскільки страйк носив політичне забарвлення та був спровокований комуністичною агітацією [190, с. 2]. Одночасно відбувалися масові протести в інших містах Польщі, в тому числі на території Галичини та Волині. У червні розпочався страйк у Калуських соляних шахтах, на фабриці дріжджів та спирту у Лисиничах під Львовом [191, с. 2], а на Волині відбулися протести на сірниковій фабриці “Вулкан”, броварні та горілчаному заводі у Рівному, електростанції та шкіряного заводу в Ковелі, лісопильному заводі в Мацейові, Оржевській фабриці [156, с. 31–32]. Продовжувалися виступи на згаданих об’єктах у 1924 р., поширюючись на інші підприємства. Супроводжувалися події фіксацією поліцією стабільного процесу збільшення кількості волинських профспілок переважно серед робітників деревообробної галузі та кравців у Луцьку, Володимирі-Волинському та Ковелі [156, с. 29].

Впродовж літа 1924 р. комуністам вдалося налагодити ситуацію із профспілками у місті Львові. Поширено впливи на ще 4 нових професійних об’єднання – шкіряних виробів, чинбарів, виробників споживчих товарів та фотографів. Варто відмітити, що дві із цих спілок були єврейськими [29, арк. 24]. Більшість українських робітників, які майже у всіх галузях становили значний відсоток, все-таки знаходилися поза професійними організаціями, “а коли навіть частинно належать до профспілок, то становлять там пасивну масу, використовувану соціал-угодовими провідниками” [162, с. 12].

Попри концентрацію КПЗУ у практичній сфері ситуація відрізнялася від планів керівництва. Питання створення при ЦК КПЗУ відповідного професійного відділу піднялося лише на V конференції 1924 р. [162, с. 13]. Доцільним вважалося створення окремого залізничного відділу, що б керував

працею серед робітників усіх національностей, що проживали в Західній Україні. Таке виокремлення працівників даної галузі вказує на її важливість для руху, та на впливовість і масштабність на терені Галичини та Волині.

Діяльність створеного Центрального професійного відділу до кінця 1920-х рр. не досягла бажаного результату. Це не було пов'язане із роботою структури, оскільки щонайменше 2 рази щомісяця, а зазвичай й щотижня підтримувався живий зв'язок із місцевими інстанціями. Керівництво не рідше разу на тиждень провадило збори. Таким чином, проблему профспілок було розв'язано теоретично, а до практичної реалізації залишалось багато роботи.

У 1925 р. піднято питання недооцінювання профспілкової роботи на селі, [161, с. 64]. Сільські організації не звертали уваги на проблеми за межами своєї сфери як і міські не цікавилися селом, й не підтримували акції один одного. Така позиція була розкритикована оскільки “український робітник стоїть на грані двох світів, сільського та міського” [196, с. 2]. Організація профспілок для аграрних робітників вважалася однією із перспективних галузей діяльності, оскільки для багатьох верств населення була характерною сезонна робота на селі, проте на практиці реалізувати це залишалось проблематично, оскільки це була доволі змінна група населення.

II з'їзд КПЗУ підняв ряд питань з профспілкової роботи, приділивши цій проблемі головну увагу під час обговорення. Проаналізувавши проведену роботу, стан руху та можливості партії, КПЗУ прийняла рішення про реорганізацію профспілок на основі принципу виробництва (одна галузь – одна профспілка); індустріалізацію; втягнення некваліфікованих елементів в профспілки; централізацію як в місцевому так і крайовому масштабі; об'єднання профспілок у містах за допомогою спільного органу – місцевої ради; демократизацію профспілок, в першу чергу, за виборність усіх її органів; проти бюрократизму та підзвітності керівництва [161, с. 65–66]. Незаперечною вважалася тактика зближення між іншими робітничими й селянськими організаціями Західної України та Польщі з однієї сторони та УРСР й СРСР з іншої, шляхом постійного обміну делегаціями та простими діячами [161, с. 30].

Станом на травень 1925 р. у Львові під впливом комуністів знаходилися профспілки металістів, перукарів, чинбарів, фотографів, споживчих робітників. Досить сильні позиції КПЗУ мала у єврейській профспілці робітників деревообробної галузі, одягу, шкіряних виробів, дещо слабші впливи були в об'єднаннях громадського споживання, транспортників. Незначні позиції вдалося досягнути у польських спілках торговців та працівників деревообробної галузі. Безперечно КПЗУ орієнтувалася не лише на місто Львів, але й, в першу чергу, промислові місцеві центри – Стрий, Дрогобич, Борислав. У Стрию під контролем знаходилися працівники споживчої сфери та деревообробної галузі, а також велика місцева профспілка хіміків. Зацікавленими були комуністи у взятті під контроль залізничників як ще одного чисельного професійного об'єднання, проте цей бій був програний більш популярній політичній силі менш радикального спрямування – ППС [29, арк. 7]. У Дрогобичі справа була не набагато краща. У профспілці працівників хімічної галузі хоча були сталими позиції комуністів, існувала потужна опозиція, тому місцеві діячі, провели своєрідну чистку. Слабкими залишалися позиції у місцевих єврейських організаціях робітників деревообробних підприємств та виробників одягу. У Бориславі комуністи у фракції металістів становили узагалі меншість, а в Стебнику – присутні лише серед гірників.

На інших теренах поширенню комуністичних ідей перешкоджала влада, що закривала ті осередки, які підпадали під вплив радикалів занадто сильно. Зокрема у Перемишлі КПЗУ залишилася без підтримки залізничників після проведених репресій та заборон й зберегла лише об'єднання металістів та виробників одягу. У Тернополі місцева влада намагалася перешкоджати легалізації профспілок. Вдалося створити лише червоні фракції при спілці будівельників й комітеті безробітних. У Станіславові утримали позицію лише у спілках легкої промисловості, в той час як об'єднання деревообробної галузі та хімічних працівників ліквідували. На початковому етапі формування знаходилася профспілка робітників шкіряної галузі, а будівельники були повністю під контролем ППС. У вересні вдалося приєднати лише місцевих

пекарів. В Коломиї охопили млинарів та шевців. Гіршим було становище на аграрній Волині, де й так невелику кількість наявних об'єднань розбито владою [29, арк. 8, 32]. З вересня 1925 р. не було ніяких відомостей про стан профспілкового руху в регіоні, як і з території Холмщини [29, арк. 32].

Наприкінці 1925 – на початку 1926 рр. поліція зафіксувала інтенсивне проникнення комуністів у профспілки, особливо на Станіславщині. Зокрема ліві радикали брали участь фактично у всіх страйкових акціях, спостерігалось сильне збільшення переходу у прокомуністичні профспілки працівників деревообробної галузі [150, s. 118, 164]. Значні результати вдалося досягти у Стрию та Коломиї, дещо менші – у Станіславові. Ряд об'єднань в регіоні комуністи очолили, а також проводили роботу із заснування власних профспілок шевців, кравців, мулярів та ін. [150, s. 209]. Влада намагалася ліквідувати такі об'єднання за перших ознак прокомуністичної позиції.

Ліквідацію профспілок, у яких домінували комуністи, КПЗУ пропонувало трактувати як невелику перешкоду і вирішувати її ліквідуючи впливи ППС. Зокрема усі діячі повинні були після розпуску об'єднання вступати у соціалістичні професійні організації задля здобуття у них провідних ролей.

Не сприяли розвитку роботи у профспілках організаційні проблеми, що свідчать про недостатній рівень кооперації між різними частинами партії як на місцевості так і в масштабах Польщі. КПЗУ скаржилася на вкрай слабкий контакт із професійним відділом у Варшаві. При цьому усю вину українська сторона поклала на польських колег, зазначаючи, що вони не надавали ніяких інструкцій. В сторону варшавських комуністів лунали закиди щодо неспроможності налагодити роботу у самих столичних профспілках, не кажучи уже про регіони [29, арк. 8]. Українські діячі рекомендували для усунення таких проблем й налагодження ефективного зв'язку кожні 6 тижнів скликати наради із представниками професійного відділу з Варшави та звернутися до столиці із пропозицією щомісячно скликати місцеве зібрання із представниками профспілок із всього краю [29, арк. 8]. Складнощі у взаємодії між професійним

відділом КПЗУ та КПП були частими. Для прикладу, 1930 р. Центрпрофвідділ констатував факт повної відсутності контакту з аналогічною інституцією КПП.

Незважаючи на слабе становище комуністів у профспілках, поліція звертала на ситуацію увагу на найвищому рівні. 19 листопада 1924 р., для прикладу, міністерство внутрішніх справ надіслало усім воєводам циркуляри із рекомендаціями правоохоронним органам стежити за діяльністю комуністів у професійних спілках, враховуючи усі попередні виступи та заяви КПП та Комінтерну [156, с. 73]. Занепокоєння викликало поєднання цих процесів із зростанням страйкового руху. Особливо це проявилось всередині 1920-х рр. Для прикладу, у Тернопільському воєводстві у січні 1925 р. спостерігалось невдоволення робітників матеріальним становищем. У лютому відбуваються перші страйки, які з кожним місяцем ставали помітнішими. Лише наприкінці 1925 р. ситуація у регіоні дещо стабілізувалася [147, с. 24, 42, 80, 97, 130, 179]. Проте факт розвитку страйкового руху та активна робота лівих радикалів у профспілках сприяла політизації робітничого руху, що було метою комуністів.

Проблемою для КПЗУ та ліворадикального руху в цілому було виведення профспілок з-під контролю більш популярної серед робітництва ППС. Комуністи ділили усі професійні об'єднання умовно на "пепесівські" та "християнські". На опанування перших зверталася головна увага, адже вони носили більш "класовий характер". Проте не усі комуністи погоджувалися із цією тезою: концентрація "уваги на пепесівських профспілках є мимовільне політичне упередження, а про те на досвіді ми частенько бачили, що християнські профспілки в практичній боротьбі були не гірші від пепесівських" [36, арк. 37]. Діячі КПЗУ, що стояли на такій позиції наголошували, що необхідною є єдність профспілок та їхній перехід на комуністичну платформу. Отже, абсолютно не мало значення, який характер вони носили – національний, релігійний чи будь-який інший, головним завданням залишалось формування комфракцій, незважаючи на будь-які фактори.

Домінування польських соціалістів у професійному русі Галичини та Волині у 1920 р. КПСГ пояснювала діяльністю УСДП, оскільки соціал-

демократи мали реалізувати питання стосовно об'єднання профспілок не тільки за національним, але й соціальним принципом. Отже, їхня невизначеність та бездіяльність свідчили про прагнення “знівечити і ослабити професійних рух” [23, арк. 19, 21]. Сильним було протистояння між ППС та КПЗУ у боротьбі за профспілки у Львові. В першу чергу, кожна сила намагалася ввести своїх представників у керівні органи професійних об'єднань [73, арк. 6].

КПЗУ у 1925 р. виступила проти твердження інших політичних сил, в тому числі й ППС, стосовно можливості профспілок не займатися жодними політичними справами: “аполітичність профсоюзів таке саме безглуздя, як і мирною дорогою будувати соціалізм” [36, арк. 16]. При більш детальному обґрунтуванні комуністи стверджували, що навіть страйк за підвищення зарплати є політичним, оскільки так робітники борються проти влади, яка в певних випадках використовувала проти протестувальників поліцію чи армію. Політичними є усі рішення, які стосуються робітників, адже призначення чи скасування 8-годинного робочого дня це теж політика, яку виконував сейм та відповідно наявні в ньому представники тих чи інших політичних сил.

Станом на 1926 р. головною проблемою у даній галузі залишалася неможливість повною мірою перейти від теоретичної розробки питання до практичного втілення, адже лише ефективна робота, конкретні акції та чітка програма могла привабити робітників. Варто зауважити, що відмінністю комуністів мало стати їхнє бажання продемонструвати себе не лише як добрих політиків, які вміло орудують гаслами, але й як практиків “котрі висуюють практичні домагання” [36, арк. 37]. Натомість не було здійснено жодних вагомих досягнень у розвитку профспілкового руху під впливом комуністичної ідеології. Єдиною роботою, що провадилася залишалася агітація та намагання збільшити кількість членів, в тому числі українських, у профспілках [161, с. 9].

Дискусії в партії викликали події вересня 1926 р. Під час акції 19 вересня позиції КПЗУ стосовно єдності профруху, звільнення політв'язнів та розвитку профспілок знайшли певну підтримку і з боку ППС, яка виступила за проведення спільних акцій. Комуністи погодилися на такі дії, адже це

відповідало тезі за єдність усього руху та так званий єдиний фронт. Ще на II з'їзді у 1925 р. КПЗУ наголошувала, що не можна відмовлятися від переговорів, проте проводити їх необхідно відкрито і з тих питань, які хвилювали робітників. Робилася ставка на те, що у разі завершення перемовин неуспіхом, це зіграє роль ще одного виду агітації та викриття “справжніх намірів” ППС [161, с. 62]. Через місяць на жовтневому пленумі ЦК КПЗУ вже розкритикувало такі дії керівництва, звинувативши його у паплюженні власного політичного обличчя та переданні ініціативи в руки соціалістів. Проведено аналогії з подібними процесами в польській партії у 1924 р. [41, арк. 16].

Популярність ППС комуністи пояснювали зменшенням чисельності профспілок та, відповідно, їхньої здатності до боротьби. Підкреслювалося, що кількість членів профсоюзів у країні зменшилася у середині 1920-х рр. із 455 тис. у 1921 р. до 300 тис. [226, с. 2]. На Західній Україні КПЗУ констатувала слабку організованість робітників, що перетворила профспілки радше на клуби. Користалися соціалісти тим фактом, що охоплювали такі об'єднання здебільшого кваліфікованих робітників поляків [161, с. 17]. На ППС КПЗУ поклала відповідальність за дії, що здебільшого не знаходилися у її компетенції, зокрема звинуватила у розколі профспілок, звільненні робітників із підприємств та навіть поліційному терорі, а також у невдачі комуністів у спробі організувати профспілку аграрних робітників [161, с. 18].

КПЗУ офіційно намагалася не надавати ваги переважанню соціалістичних поглядів серед робітництва й підтримували теорію постійних змін у політичних настроях населення. Аналізуючи світовий робітничий рух комуністи стверджували, що маси поступово почали відходити від соціал-демократії саме до комунізму, в той же час мав відбуватися й зворотній процес, тобто перехід прихильників комуністичної ідеології до соціал-демократії. Завдання своєчасно реагувати на подібні процеси й уникати їх покладалося на Комінтерн, який мав забезпечити постійний притік робітників у лави компартії й унеможливити відтік із неї [166, с. 2]. Ще одним завданням КПЗУ як і КПП, поряд із залученням нових прихильників, було закріплення існуючих кадрів.

У профспілках КПЗУ здійснювала традиційні для себе кампанії, в тому числі амністійну, антивоєнну, вказувала на постійну загрозу “фашизації” робітничого руху, тобто перебування його під впливами інших політичних сил, зокрема УНДО, ППС та Бунду. Безпосередньо у сфері профроботи провадилися акції боротьби із голодом, за підвищення заробітних плат та зниження цін, встановлення і збереження 8-годинного дня праці і його поширення на всі галузі, за соціальне забезпечення від безробіття, нещасних випадків, хворіб та інвалідності, за робітничу інспекцію та поширення її на кустарні промисли. Приділялася увага проблемі безробітних. Передбачалося утворення комітетів безробітних та агітація серед них, поширення відозв та преси, боротьба за виплату допомоги у розмірі пересічної зарплати і під їх контролем, надання безплатних помешкань, лікарської допомоги, доступу до освіти [161, с. 75–77].

Вплив комуністичної пропаганди в профспілках зменшили економічні здобутки Польщі у середині 1920-х рр. Через вугільний страйк в Англії, збільшився експорт і видобуток вугілля всередині держави, що дозволило залучити близько 10 тис. осіб та зменшити безробіття на чверть [165, с. 5].

На VII конференції КПЗУ у квітні 1927 р. наголошено на потребі більшої політизації профспілкового руху. Визначено наступні сфери діяльності: боротьба проти арбітражів та арбітражної політики; зрівняння арбітражних умов; виступ проти проведення раціоналізації економіки, яка супроводжувалася редукціями, зниженням заробітних плат та іншими негативними для робітників процесами; проти наступу на соціальне законодавство. Комуністи оголосили вимогу збільшення зарплат, 8 годинний робочий день, відпустки; чотирьохзмінна праця в гірництві, зміна праці в підприємствах з безперервним виробничим циклом; скорочення робочого дня в установах, що наносять шкоду здоров'ю; охорона материнства, звільнення жінок від нічної праці, рівна оплата мужчин та жінок, охорона підлітків та ряд інших соціальних вимог [155, с. 17].

На початку 1927 р. КПЗУ фіксувала розширення сфери діяльності, адже масово вступали у профспілки робітники деревообробної галузі. Нові об'єднання виникли у Калуші та Чорткові, а також існувала практична

можливість їхнього створення у Делятині, Богородчанах та Дрогобичі. Гіршою була ситуація серед робітників хімічної промисловості, що частково зумовили подальші масові скороченнями на фабриках [73, арк. 5]. На початку квітня відбувся пленум ЦК КПЗУ, на якому розглядалося питання подальшого озброєння професійних відділів, щоб у відповідний момент мати можливість дійсної боротьби [9, арк. 4]. Проте, наприкінці року ситуація не відповідала прогнозам. У більшості повітів Львівського воєводства, зокрема Рава-Руській, Перемишлі, Дрогобичі, КПЗУ не проявляла активності: не зафіксовано жодної пропаганди, зібрань, протестів й відозв, про які ще на початку осені застерігала влада [10, арк. 8, 12–13]. Дана ситуація стала наслідком початку кризи у комуністичному таборі, яка позначилася на усіх сферах її діяльності.

Попри це КПЗУ вдалося зініціювати у жовтні 1927 р. в окремих профспілках подання резолюції до Ради профспілок із пропозицією створення так званого “Комітету акції”. У випадку якщо б Рада не погодилася на його утворення, це планувалося реалізувати за допомогою професійних об’єднань із ліворадикальною більшістю [10, арк. 4]. Львівське управління державної поліції звітувало, що у першій половині 1928 р. польські профспілки налічували близько 25% прихильників комуністичних ідей, в той час як єврейські – 80% [17, арк. 3]. У Львові ліворадикали проникли у ряд об’єднань: у профспілці столярів захопили впливи та мали 3 своїх члени у керівництві; повністю опанували спілку перукарів; більшість членів ставилися прихильно до лівих ідей у об’єднаннях кравців, шевців, а також єврейських спілках працівників хімічної галузі та металургів, в той час як у аналогічній польській організації дані погляди лише частково поширилися. Більшість здобули комуністи також серед транспортників та чинбарів, й часткові впливи серед малярів та трамвайників [17, арк. 13]. Сприяла успіхам ліворадикалів у профспілках діяльність “Сельробу”, якому вдалося проникнути у керівництво об’єднань на рівні із ППС, ППС-лівицею та Паолей-Сіоном-лівицею [116, арк. 12].

Восени 1928 р. йшла мова про відновлення професійного руху серед робітників будівельної галузі, та часткове перенесення діяльності на село [65,

арк. 12]. Ще з 1925 р. КПЗУ намагалася створити сильне об'єднання “рільних робітників” на Західній Україні, проте не вдалося досягти успіхів через заборони влади чи зриви установчих зборів. У 1925 р. на Самбірщині утворена подібна профспілка зусиллями ППС, яка до того ж скликала відповідний з'їзд, на який прибули представники комуністів із Самбора, Старого Самбора, Рудок, Турки, Дрогобича, Ліска. У березні того ж року аналогічний з'їзд відбувся за ініціативою КПЗУ. Зафіксовано кілька подібних спілок на Тернопільщині [73, арк. 8]. Загалом у 1925 р. кількість осіб у профспілках для аграрних робітників сягнула 39 812 осіб, що було другим показником за чисельністю після об'єднань залізничників – 58 209 [47, арк. 7]. Проте, ліворадикали вважали, що працівники аграрного сектору не здатні зорганізуватися без допомоги промислових робітників, які на практиці не цікавилися справами села [146, s. 5]. Отже, потенційна база була переведена на другий план.

В профспілках, за даними Центрального профсоюзного відділу з питань руху в Західній Україні нарахувало 221 165 членів об'єднань. Третє місце за кількістю членів профспілок обіймали робітники текстильної галузі – 25 000 осіб. Досить прихильні до комуністів об'єднання виробників предметів споживання налічували 13 073 осіб, гірників – 18 124, споживчої галузі – 4 197, металістів – 8 000, працівників деревообробної галузі – 3 000. Значною була чисельність членів хімічних профспілок – 6 864. Дещо меншими були об'єднання виробників одягу – 4 908, друкарів – 3 878, будівельників – 3 027, автомобілістів – 1 908, цукрової галузі – 1 875. Незначними були профспілки капелюшників – 700 та перукарів – 500 [47, арк. 7].

1 лютого 1929 р. на зібранні у Львові представники частини українських та єврейських профспілок виступили проти Українського профспілкового конгресу, організованого Центральною комісією профспілок, ППС та УСДП [36, арк. 70]. Конфронтація продовжилася у наступні місяці. 28 і 29 вересня 1929 р. у Львові на вул. Оссолінських в офісі Ради профспілок Центральна рада скликала конференцію з представників Львівського, Станіславівського, Тернопільського та Волинського воєводств. УСДП одночасно ініціювала на

жовтень конгрес українських робітників тих же воєводств, що мав на меті створити Українську професійну комісію. КПЗУ наголошувала, що таке зібрання має на меті лише єдине – “розділити робітничі маси за національною ознакою та отруїти їх націоналізмом і шовінізмом” [68, арк. 8]. Ще на підготовчому етапі прокомуністичні сили намагалися зірвати конгрес, оскільки створення окремих українських профспілок загрожувало посиленням впливів соціал-демократів на робітників [336, с. 128].

КПЗУ налагодила до 1929 р. роботу у профспілках досить фрагментарно. Вдавалося розраховувати виключно на підтримку лівого крила об’єднань. Для прикладу, у березні 1929 р. ЦК КПЗУ виступив із спільною заявою з лівицею робітників деревообробної галузі Західної України. Висунуто наступні вимоги: рівні умови праці, 46-годинний робочий тиждень, 6-годинний день праці для молоді, зрівняння зарплат чоловіків та жінок, своєчасне здійснення виплат, соціальне забезпечення та відпустки, забезпечення робітників помешканням [68, арк. 3–4]. Ключовими регіонами зацікавлення комуністів залишалися Дрогобич, Стрий, Борислав, Коломия. Проте відчутного поступу у порівнянні із попередніми роками не відбулося. Більшість робітників регіону надалі перебувала впливом ППС, Бунду, а українські осередки – УСДП [146, с. 4]. У зв’язку із цим ліворадикали прийняли рішення звернути увагу на робітників за межами основного промислового району й розширили сфери свого впливу на працівників цегельні Стрия, Перемишля, Бродів. Відхід від традиційної тактики пояснювався потребою працювати зі всіма “робітничими острівцями серед виключно селянських територій” [146, с. 3]. Наприкінці 1920-х рр. КПЗУ спробувала розширити свої впливи у профспілках за допомогою “Сельробу-Єдності”, що здійснено в Кременці та особливо Рівному [156, с. 241].

Поширенню лівих настроїв сприяв негативний стан економіки. КПЗУ наголошувала, що криза погіршила становища робітництва. Масового характеру набули звільнення, ліквідація робочих місць. Скорочено заробітні платні, особливо на деревообробних підприємствах, від 10 до 20 %. Траплялися випадки зниження й до 30%, зокрема у Львові. Звичними стали затримки

виплат впродовж тижнів [47, арк. 18]. Проте КПЗУ не змогла відреагувати на таку ситуацію та настрої населення. Це пояснюється ситуацією у партії та змінами внаслідок конфлікту 1927-1929 рр. Ситуація вплинула на розвиток партії з негативної сторони, оскільки внутрішня структура була зруйнована розламом, а кадри втратили найдосвідченішу та найвідданішу частину.

КПЗУ довелося визнати свою поразку, оскільки звіти профвідділу за 1930 р. констатували неорганізований як для багатолітньої роботи стан речей. Партія та її впливи у профспілках залишалися послабленими. КПЗУ визнала, що фактично у жодному окрузі не було відповідних відділів, а ті що існували не функціонували або провадили незрозумілу, неефективну діяльність.

Гостро ставилося питання проведення відповідної роботи у Калуші. Місцеві керівники узагалі не розуміли потреби боротьби за керівництво страйком. Здивування викликала позиція секретаря повітового комітету на передстрайкових зборах робітників соляних шахт, адже ППС виступила за його проведення, в той час як він визнав його недоцільним. Цей виступ розцінено як вияв “найгіршого рода опортунізму межуючого з ренегатством” [47, арк. 18]. Даний випадок був досить показовим, оскільки саме Калуська організація, представлена кількома десятками осередків на соляних шахтах, повітовий комітет якої майже повністю складався із їхніх робітників, абсолютно не проявила себе, не організувала практично жодної акції. Ще більше здивування викликала відповідь калуських комуністів – критика у їхню сторону є безпідставною, усе можливе вони здійснили, та узагалі вони не вважали себе членами партії, а лише її прихильниками [47, арк. 19]. Передали ініціативу соціалістам діячі Перемишля, які провівши підготовку до страйку без опору віддали керівництво ППС лише через арешт голови страйкового комітету [47, арк. 20]. У Львівському окрузі, де офіційно продовжував діяти професійний відділ, робота була паралізована через арешт секретаря. КПЗУ намагалася виправити ситуацію і створювала нові відділи, проте поспіх призвів до появи випадкових кадрів, які не могли належним чином організовувати роботу, й

розвалювали новостворені структури незадовго після заснування. “Не має отже мови про систематичну, планову, профспілкову роботу в округах”[47, арк. 20].

Попри зобов’язання членів КПЗУ бути членами відповідних профспілкових об’єднань й провадити таким чином роботу, станом на 1930 р. більшість комуністів цього не виконували. У Дрогобицькому окрузі із 120 членів лише 28 належали до профспілок, з яких 12 входили в об’єднання робітників деревообробної галузі, що могла похвалитися кількістю та значенням, решта належали до невеличких профспілок, що не мали можливості організувати чи ініціювати серйозні акції. Професійний відділ визнав, що комфракції, які мали стати базою для розвитку праці серед робітників не здійснюють жодної роботи, оскільки у більшості випадків не існують [47, арк. 21]. Не зважаючи на всі спроби комуністів, робота в галузі профспілок та загалом серед робітництва до кінця 1920-х рр. проходила вкрай повільно й не приносила бажаних результатів. Ні КПЗУ, ні “Сельроб” не очолили більшість економічних акцій, що стали частим явищем і проходили в при вкрай слабкій участі лівих радикалів. Українські та польські соціалісти не поступилися своїми позиціями серед робітництва й домінували у всіх акціях.

Таке становище свідчить про невідповідність та малоефективну діяльність комуністів, а також відсутність радикальних настроїв серед робітництва, поява яких залежала від економічної ситуації в країні чи у конкретній галузі. Недоліком була вибірковість у ставленні до робітників, адже акцент робився на нафтових та інших хімічних промислах. В той час як більш схильними до радикальних гасел були представники не таких престижних галузей, зокрема працівники деревообробних підприємств та аграрні робітники. Хоча більшість профспілок хімічної сфери були добре організованими та активними, проте залишалися практично неможливими для здобуття комуністами. В той же час фактично не існувало професійних об’єднань на селах чи у непромислових регіонах. Комуністи зробили вибір на користь опанування вже існуючих організацій замість побудови власних, намагаючись

досягти ефекту швидше, застосовуючи менше зусиль, проте отримали повністю протилежний результат.

3.3. Боротьба за впливи на культурно-просвітницькі товариства

Ліворадикальні сили приділяли увагу боротьбі за впливи на культурно-просвітницькі українські організації та товариства. Важливість цього сектору полягала у можливості впливати на широкі маси населення, в тому числі й ті, що не проявляли глибокого зацікавлення у політичному житті.

Поширення комуністичної ідеології серед українського шкільництва носило стратегічний характер, адже це практична можливість поширювати власний світогляд серед часто не визначених у своєму світобаченні мас. Оскільки більшість закладів позашкільної освіти, знаходилася під впливом національно-демократичних сил, то, на думку комуністів, могли слугувати знаряддям поширення їхніх переконань. Ідеалом шкільної освіти КПЗУ вважала систему, що впроваджувалася у Радянському Союзі, зокрема трудові школи. Проте її побудова, на їхнє переконання, могла настати лише після захоплення влади робітниками та селянами [30, арк. 13]. Оскільки революція у Польщі була явищем неможливим, єдиним можливим варіантом поширити свої впливи на культурну та освітню сфери Східної Галичини та Волині залишалося проникнення у відповідні товариства та організації, в першу чергу в “Просвіту”.

Поряд із намаганнями підкорити відповідні установи, КПЗУ постійно висувала ряд вимог до уряду, які знаходили підтримку серед населення, адже включали гасла безоплатних державних загальноосвітніх та фахових шкіл із рідною мовою навчання, в тому числі українською [30, арк. 14]. Подібні заклики були актуальними адже із середини 1920-х рр. влада розпочала полонізацію освіти у місцях проживання національних меншин. З одного боку погоджуючись задовольнити культурні потреби українців, уряд декларував курс на злам народно-державницького сепаратизму українського населення, в тому числі, за допомогою насадження польської культури, яка, на переконання міністра Станіслава Грабського була вищою та сильнішою ніж культури

національних меншостей й тому одразу ж полонила б місцеве населення [125, s. 14–15]. У місцях, де національні рухи були сильними пропонувалося запровадити чисто польські школи, відмовляючись навіть від утравістичних.

Отже, виступи партій, в тому числі КПЗУ, із критикою влади стосовно місцевої освітньої системи, відповідали потребам й вимогам українського суспільства. Національно-демократичні сили пішли далі теоретичних розробок та здобували прихильність місцевого населення практичними діями. Справа українського шкільництва перебувала у руках УПТ та УНДО. КПЗУ розуміла це недопрацювання й намагалася виправити ситуацію на свою користь в першу чергу традиційним методом – критикою конкурентів.

КПЗУ переконувала галицьке суспільство у тому, що організація навіть приватних українських шкіл не є протистоянням полонізації місцевості, а спробою УПТ погіршувати становище українців шляхом оподаткування галичан ще й добровільними пожертвами на “Рідну Школу”, а “практика останніх часів показала, що управи шкіл УПТ вводять у себе навчання деяких предметів на польській мові а також і внутрішнє польське урядування” [30, арк. 14]. КПЗУ стверджувала, що робітники та селяни потребують не впливу духівництва та української інтелігенції, а очищення освіти від “угодовських впливів” та заміни середніх шкіл УПТ на середньо фахові, ремісничі та сільськогосподарські школи за зразком радянської держави, оскільки саме така система освіти більше відповідає потребам робітників, аніж існуючі на західноукраїнських землях гуманітарні гімназії [30, арк. 14].

Невдоволення комуністів викликала “Просвіта” як установа позашкільної освіти, яка перебувала під впливом демократичних сил й, з погляду КПЗУ, здійснювала шкідливий вплив на свідомість робітників та селян. Діячів “Просвіти” звинуватили у вибірковому ставленні до літератури у читальнях, у забороні часописів “Світло”, “Наше життя”, переслідуванні членів за їхні політичні переконання [181, с. 5; 182, с. 1].

Вихід із ситуації КПЗУ вбачала у суперечливих діях – збільшення зацікавлення селян та їхньої чисельності у “Просвіті”, в поєднанні з

виключенням осіб, запідозрених у негативному ставленні до робітничо-селянського руху та радянської України [30, арк. 14]. Розуміючи, що шансів масово потрапити у керівні структури на даному етапі не було, комуністи вирішили використовувати тактику максимального проникнення у найнижчі ланки “Просвіти”, зокрема у кожную читальню. У такий спосіб КПЗУ планувала “демаскувати” діяльність організації перед населенням, тобто дискредитувати її діячів, задля того, щоб з часом вирвати керівництво в опонентів [42, арк. 10–11]. Для досягнення цієї мети використовувалася всебічна критика в пресі, зазвичай безпідставна. Для прикладу, говорилося про відсутність якісної літератури та преси, що не відповідало дійсності. Окремо виділялося гостре, зважаючи на фінансове становище, питання добровільних пожертвувань та їх розміру для покращення матеріального розвитку товариства [309, с. 97].

“Просвіта” становила для комуністичних сил цінність з кількох аспектів. На момент становлення на початку 1921 р., партію цікавили усі платформи для подальшого розвитку, особливо легального характеру. Першими у переліку необхідних для опанування організацій та товариств були осередки “Просвіти” поряд із структурами УСДП, як потенційної бази руху [153, s. 1]. Товариство відіграло важливу роль у житті українського селянства, яке “будучи усунутим від процесу управління місцевими громадами”, зосередилося на культурно-просвітницькій діяльності [317, с. 110]. Отже, “Просвіта” посідала вагоме місце в суспільному житті західноукраїнських земель й мала впливи на населення, особливо в селах. Її успішне опанування комуністичними діячами, надало б ліворадикальному руху значні можливості для розвитку, особливо агітації та розповсюдження матеріалів.

“Просвіта”, відновлюючи повоєнну діяльність, не піднімала на своїх з’їздах та зібраннях жодних політичних питань, але постійно знаходилася під контролем місцевої влади [126, s. 1]. Для прикладу, на Волині луцький староста був зобов’язаний навіть перебувати особисто чи надсилати свого представника на з’їзд повітової “Просвіти” [126, s. 2]. Діяльність на місцях після завершення військових дій поступово приходила до норми у різних місцевостях із певними

особливостями. Призупинила процес окупація у 1920 р. радянськими військами, що супроводжувалася арештами її керівників, діячів, реквізиціями та ліквідацією осередків [308, с. 187]. Філії товариства відновили роботу в Бучацькому повіті у вересні 1921 р., проте діяла лише третина усіх читалень [178, с. 6]. На Стрийщині, робота осередків розпочинається із 1922 р. [232, с. 5]. Не діяло належним чином і культурне товариство “Боян”, чия робота звелася виключно до проведення святкувань Шевченківських дій та не рівнялася до довоєнного розмаху. Відродилася “Просвіта” у Бродах, незважаючи на тривалу довоєнну традицію, лише у вересні 1922 р. [186, с. 5]. Фактично повністю відсутня робота у Східниці, оскільки не діяла навіть читальня, для якої не було належного приміщення [187, с. 5]. Натомість у Бобрецькому повіті діяльність “Просвіти” проходила досить інтенсивно й відзначалася наявністю непоганої бібліотеки та різноманітних гуртків [185, с. 5]. Загалом наприкінці 1922 – на початку 1923 рр. відновлено 63 із 77 філій та 882 із 2869 читалень [308, с. 195].

Поширенню комуністичних впливів сприяв перехід УСДП на ліворадикальні позиції. Про проникнення у “Просвіту” та діяльність комуністів свідчить виявлення у читальнях радикальної літератури, зокрема часопису “Земля і воля”, що спровокувало масове закриття філій “Просвіти” та “Рідної школи” на Львівщині та Тернопільщині. Заборона владою УСДП привела до збільшення репресій проти товариства: впродовж 1923-1924 рр. ліквідовано 11 філій товариства із 72 [332, с. 84]. Влада такими діями намагалася завдати удару як національному так і комуністичному таборам [316, с. 24].

Станом на 25 грудня 1925 р. зафіксовано існування 80 повітових філій “Просвіти”, які налічували 15 тис. членів товариства а також 2000 читалень, що користувалися підтримкою ще 120 тис. [30, арк. 2] КПЗУ у вересні 1925 р. звітувала про опанування із цієї чисельності 13 “Просвіт” у Станіславові, 2 у Дрогобичі, 24 на Коломийщині, 3 у Стрию. Жодного успіху не досягнуто у Львові та околиці міста [29, арк. 32]. В подальші місяці поліція продовжувала фіксувати зростання впливів ліворадикалів, зокрема звітувала про перетворення окремих читалень на осередки комуністичної пропаганди [150, с. 185].

Здобути реальні впливи на читальні “Просвіти” вдалося комуністам лише під кінець 1920-х рр. Сприяла цьому поява “Сельробу”. Місцева поліція частіше почала фіксувати факти проникнення у сільські читальні. Частими стали випадки проведення зборів комуністів у бібліотеках “Просвіти”. Зокрема, 13 листопада 1927 р. у Дрогобичі відбулося публічне зібрання “Сель-Робу” з послом М. Чучмаєм, у якому взяли участь 200 осіб, серед яких поліція зафіксувала більшість радикалів. Посол прагнув здобути прихильність селян та переконати їх у потребі звертати увагу на політику й брати участь у виборах різних рівнів, адже саме їхні голоси будуть вирішальні, й за них вестиметься боротьба [14, арк. 19]. Організовувала повітову конференцію у читальні “Просвіти” і “Сельроб-правиця” 4 червня 1928 р. у Коцурові [13, арк. 93].

Повітові комітети “Сельробу”, були зобов’язані у кварталних звітах описувати ситуацію у регіоні та власні досягнення, в тому числі, які культурно-освітні та економічні установи знаходилися в повітових містах, під чиїми впливами, та які з них перебували під контролем партії. Напруженою була боротьба комуністів та представників інших партій за читальні “Просвіти” у ряді місцевостей, в тому числі на Бережанщині [91, арк. 9]. У Березівському повіті, за даними повітових звітів “Сельробу”, існувало 7 культурно-освітніх організацій та 35 читалень, із яких 27 були під впливом партії [92, арк. 4]. Своєю заслугою вважали заснування двох читалень у Бресті [99, арк. 11]. На Золочівщині із 62 читалень 30 перебували під впливами “Сельробу” [101, арк. 29]. У Дубенському повіті партія звітувала про опанування 100 філій “Просвіти” із 106 [100, арк. 19]. Фактично ідентичні дані надавали представники Ковельщини – під керівництвом партії знаходилося 100 із 103 читалень [103, арк. 10]. Представники Кобринського повітового комітету наголошували, що аж 24 читальні товариства знаходилися під впливом комуністів ще з 1920 р., а за період лише з березень по липень 1927 р. в різних місцях повіту силами партії засновано 7 бібліотек-читалень “Просвіти”. Керівництво цих установ належало до “Сельробу” або його прихильників [102, арк. 7, 14]. Більш реальні цифри подавали луцькі діячі – із 40 діючих філій

“Просвіти” 12 перебували під сельробівським впливом, проте вже у наступні місяці дані змінилися та вказувалося 30 із 47 читалень [107, арк. 7]. У Рудківському повіті із 44 читалень 24 вдалося опанувати прокомуністичним силам [111, арк. 2], на Надвірнянщині – 5 із 22 [109, арк. 29], Самбірщині – 7 із 56 [112, арк. 4]. Показовою є позиція у волинських повітах: у 1927-1928 р. близько 45% членів знаходилися під впливом “Сельробу”, 24% – УСРП, 16% – УНДО, 6% – УВО та ОУН, й лише 1% – КПЗУ [308, с. 203].

Серед провідних членів КПЗУ і “Сельробу” налічувалася значна частка діячів культурно-просвітницьких товариств. Для прикладу, М. Чучмай був відомим не лише учасником, але й організатором та керівником “Просвіти” у Дубно, Андрій Пащук очолював товариство у Луцьку, Хома Приступа – членом керівництва, Яків Войтюк – активним діячем “Рідної школи”, а С. Козицький роками керував “Просвітою” в Острозі [390, с. 389, 404, 474-475, 524].

У другій половині 1920-х рр. ліві радикали розпочинають кампанію за місця не лише у нижчих структурах “Просвіти”, але й на вищих рівнях. Така активність викликала занепокоєння не лише зі сторони націонал-демократів. Наприкінці грудня 1926 р. обидві сили визнали усю небезпеку ситуації, яка настала. УХО вперше наголосило на необхідності серйозного ставлення до “комуністичної мобілізації”, оскільки мова йшла про зруйнування товариства, а не його оживлення та піднесення [220, с. 1]. УХО взяла на себе завдання боротися із такою ситуацією, оскільки саме духовенство та “виключно християнські члени українсько-галицької суспільності” доклали, на їхнє переконання, найбільше праці та коштів до цієї справи. Першочерговим завданням визначили забезпечення на зібранні “Просвіти” представників від філей та читалень виключно з числа священників чи перевірених католиків-мирян, адже католицька віра, на їхню думку, могла врятувати товариство від поширення небезпечних комуністичних й соціалістичних гасел [220, с. 1].

Побоювання націонал-демократичних сил виправдалися через декілька днів. Вперше на загальних зборах “Просвіти” та “Рідної школи” комуністи проявили себе організованою масою, що розпочала наступ. Хоча національним

силам вдалося відбити таку атаку, прийшло розуміння усієї серйозності загрози. УХО звернуло увагу інших політичних сил на успішність радикальної пропаганди серед простого, зазвичай малоосвіченого селянства та робітництва. Вигравали комуністи значним чином за допомогою великої кількості власних пресових органів, котрі “сотками й тисячами розкидаються по наших селах. Нема майже читальні, нема громади, де вони не пхали би майже насильно свої демагогічні письма” [221, с. 1]. Потреба концентрації в “Просвіті” нелегальної комуністичної літератури, була однією із цілей встановлення контролю над цією організацією [313, с. 44]. Проаналізувавши ситуацію, християнські консерватори закликали об’єднатися перед комуністичною загрозою, оскільки прогнозували, що за рік-два ліві радикали зможуть отримати на даному ґрунті силу та завдати націонал-демократичному таборі відчутного удару.

УХО прийняла рішення боротися із комунізмом серед населення та серед українських культурних, освітніх, спортивних, економічних товариств шляхом заснування власних місцевих комітетів, чийм обов’язком було раз або двічі на місяць провадити збори, під час яких зачитувалися б реферати спрямовані на протидію комуністичній акції, а також застосовувати увесь свій вплив, щоб до управ читалень, кооператив, “Рідної школи” потрапляли лише перевірені свідомі християни, а не радикали, тим більше комуністи [221, с. 1]. Хоча рівно через рік УХО критикувала боротьбу різних політичних груп за опанування “Просвіти”, наголошуючи, що це виключно світська та непартійна інституція, метою якої повинна бути лише освіта, оскільки з боку не лише лівих, але й радикал-соціалістів та інших партій все частіше лунали звинувачення в сторону католиків у захопленні та підкоренні своїм інтересам товариства [207, с. 1].

УНДО наголошувало на руйнівній силі комуністів, наводячи усі приклади розрухи в радянській Україні. Націонал-демократи констатували, що загальні збори “Просвіти” й “Рідної школи” продемонстрували, що західноукраїнська громадськість знаходилася на своєрідному повороті, а у боротьбі зіткнулися дві сили – переважаюча національна, проте пасивна, й менша радикальна, проте “сліпа, фанатична, рухливіша і безцеремонна” [208, с. 1]. Увага, яка

приділялася “Просвіті” із боку комуністичних сил трактувалася УНДО як своєрідний пошук заміни колишньому москвофільському товариству ім. Качковського, за долю якого ліві сили не хотіли нести відповідальність та перебували під впливами українізації. На відміну від християнських демократів, націонал-демократи бачили головним рятівником західноукраїнського суспільства, й відповідно культурно-освітніх товариств, лише інтелігенцію, й закликали до максимальної її активізації [209, с. 1].

Прокомуністичні тенденції проявилися на з’їзді “Просвіти” більшим чином аніж на зборах “Рідної школи”. На останньому представники різних політичних партій та соціальних груп, в тому числі селяни та робітники, виступили в основному з єдиним баченням важливості товариства та виховання й освіти для українського населення. “Рідна школа” ще не зазнала радикальних збурень, проте хвиля звинувачень, погроз та внутрішньої боротьби могла поширитися на неї, що непокоїло національні сили. Останні наголошували на необхідності уберегти товариство від чисток та внутрішніх конфліктів, які лише нестимуть шкоду організації [228, с. 1–2]. Останній події, на їхню думку, продемонстрували бажання комуністів “зробити “Просвіту” зряддям вузько партійних цілей [206, с. 1]. Підозри підтвердилися на початку 1927 р. Спочатку комуністи продемонстрували наявність впливів в одній із найстаріших та найвпливовіших філій товариства – тернопільській, що загрожувало втраті досягнень кількох десятиліть завдяки “засліпленні кількох невідповідальних очайдухів” [222, с. 2]. Згодом, у березні того ж року, сутички відбулися на зібранні кременецької “Просвіти”, де конфлікти спричинили представники “Сельробу” [215, с. 2]. Головними вимогами в обох випадках з боку комуністів були висловлення недовіри керівництву та його зміна у зв’язку із неналежним управлінням товариством. Діяльність комуністів викликала бійку на зборах повітової “Просвіти” у Золочеві. В Рогатині на зборах філії лівим радикалам вдалося усунути старе керівництво та обрати нове із місцевих селян [73, арк. 2].

Продовжувався конфлікт у пресі. Обурення викликали в УНДО публікації у радянській пресі та прокомуністичних галицьких виданнях, викривленого

опису зборів “Просвіти”. Ліворадикали говорили про надзвичайні успіхи та перевагу пропозицій робітничо-селянських депутатів й навіть висловлення недовіри керівництву товариства. Такі дії УНДО розцінила як намагання дискредитувати усіх просвітницьких діячів, не зважаючи на їхню партійну приналежність чи політичні погляди, а так зване опанування товариства було необхідне виключно для того, щоб розірвати остаточно зв'язки селян і робітників із інтелігенцією, що дозволило б їх підкорити собі, а культурно-освітні осередки перетворити на засоби агітації та пропаганди [206, с. 1].

Нова хвиля комуністичної пропаганди у рядах “Просвіти” розпочалася наприкінці 1927 р. напередодні нових загальних зборів. Головна теза, якою оперували опоненти КПЗУ та “Сельробу” – радикали планують перетворити її на засіб поширення “інтернаціональної отрути” й замінити культурно-освітню, національно-організуючу та культурно-виховну роботу товариства на політично-класову освіту та наводили прикладом для населення факт закриття на радянській Україні усіх філій як осередків націоналізму [219, с. 1]. Попри побоювання, збори наприкінці 1927 р. продемонстрували міцні позиції старого керівництва “Просвіти”, оскільки так званий робітничо-селянський гурток на чолі із Степаном Рудиком, редактором журналу “Культура”, становив лише 46 осіб [198, с. 4]. Зібрання проходило без гостей та спостерігачів за ретельної перевірки легітимацій. Загальна кількість запрошених становила 732 особи, з яких 5 були членами Головного Відділу, 4 почесних члени товариства, 481 делегат читалень та 249 делегатів філій. Серед них налічувалося 363 селяни, 196 представників інтелігенції та 172 священники. Проте, попри усі заходи безпеки, сутичок уникнути не вдалося, адже на зібрання намагалися проникнути самопроголошені “робітничо-селянські делегати від читалень”, а наявні на з'їзді представники намагалися зірвати його роботу й виступали проти усіх ініціатив й навіть регламенту [199, с. 2–3].

В ході дискусій проявилася незначні успіхи комуністичної пропаганди. Зокрема Микола Репин з Гринева підняв пропозицію розповсюджувати класово-політичну літературу, оскільки класове усвідомлення це ще не

політика, якої так уникало керівництво “Просвіти”. Проти такої ідеї беззастережно виступив М. Галущинський, наголосивши, що товариство виключно культурно-освітня установа. С. Біляк із Городка зазначив, що метою товариства завжди була національна консолідація народу, в той час як класові гасла призведуть лише до більшого роз’єднання [200, с. 2].

У січні 1928 р. львівська поліція звітувала про факт перебування ряду культурно-освітніх товариств та осередків під великим впливом відомих комуністичних агітаторів. Відмітили правоохоронні органи розширення сфери діяльності лівих радикалів, а саме спроби проникнення в спортивні товариства. Проте, великих впливів комуністи ще не досягли [17, арк. 3].

Напередодні святкування 60-ліття товариства лунали нові заклики про об’єднання усіх сил заради подальшого існування та ефективної діяльності. К. Левицький наголосив у статті, присвяченій роковинам, на потребі завершити боротьбу за опанування “Просвіти” заради виключно егоїстичних партійних мотивів. Одночасно він зазначив, що варто припинити проводити в осередках товариства політичні наради, посольські звіти та демонстрації, щоб ще раз наголосити на не політичності установи [205, с. 2]. Оскільки в другій половині 1920-х рр. відбувалася боротьба за впливи на “Просвіту” та “Рідну школу” не лише між комуністичним та національним табором, але й всередині останнього. Зокрема УСРП виступала із критикою діяльності товариства та намагалася не допускати до різних неполітичних товариств представників УНДО [343, с. 77].

У лютому 1929 р. до поліції у Старому Яжові принесли комуністичну агітку із антидержавними гаслами, яка була знайдена у місцевій читальні “Просвіти”. Правоохоронні органи припустили, що такі матеріали не можуть бути одиночним випадком та провели 10 лютого ревізію у приміщенні читальні і помешканні бібліотекара Стефана Шопського, який був членом КПЗУ. Хоча обшуки виявилися безрезультатними, розслідування продовжувалося. Дійшло до встановлення книги, у якій було знайдено дані агітаційні матеріали.

Важливим моментом було підтвердження поліцією факту сильного згуродження впродовж останніх місяців у читальнях “Просвіти” як

прихильників комуністичної ідеології так і досить відомих діячів, що були трактовані як небезпечні для держави [8, арк. 3]. Отже, збори місцевих членів читальні перетворилися, на думку влади, не на звичне читання газет та книжок, яких й так було вкрай мало, а на обговорення важливих державних справ та антидержавну агітацію. Посилаючись на усі ці фактори повітовий комендант наполегливо просив про закриття місцевих “Просвіт” найближчим часом.

Зафіксовано таємне зібрання 24 листопада 1929 р. у читальні “Просвіти” в Ясениці Сільній, проведене місцевим керівництвом, яке належало до КПЗУ та “Сель-Роб Єдності”. Під поліційним наглядом за комуністичну діяльність знаходилися М. Сеньків, Юліан та Володимир Стронські, В. Олексівський, які входили до числа членів читальні [8, арк. 7]. Про те, що зустріч була організована лівими силами свідчить факт запрошення К. Пелехатого. Про нелегальний характер зібрання свідчить й те, що про нього не було повідомлено владу, не отримано жодного дозволу, а під час зустрічі лунали заклики до визволення із під влади польської держави та фашизму, прославлялася радянська Україна, соціалізм, КПЗУ та лунали інші комуністичні лозунги. Згодом стало відомо, що голова читальні Володимир Кобилецький не знав про мету зустрічі, не був допущений на засідання, а свідки заперечували, що К. Пелехатий проголошував будь-які антидержавні заклики, а лише закликав місцевих вступати в ряди партії та роз’яснював її платформу і статут [8, арк. 8].

Подібні події привели поліцію до думки, що можливо читальня “Просвіти” виконує виключно функцію прикриття для комітету “Сель-Роб Єдності”, а зібрання насправді прикривають партійні звіти, зачитування відозв та бюлетенів. Такі факти спонукали повітового коменданта поліції просити про закриття, оскільки подібні події суперечать статуту товариства [8, арк. 8–9]. Ще у 1928 р. був підтверджений факт перебування повітового комітету “Сельроб-Лівиці” у коломийському повіті в читальні “Просвіти”, який очолював Петро Остафійчук. Проте така ситуація не тривала довго, оскільки осередок припинив свою діяльність через арешти місцевих діячів, а приміщення читальні було опечатане у зв’язку із переходом її на політичну, антидержавну роботу. Про

діяльність комуністів у читальні свідчила виявлена там кореспонденція організації [13, арк. 104]. Одночасно відбулися у 1929 р. масові закриття “Просвіти” на Волині, зокрема у ковельському, дубенському та рівненському повітах, у зв’язку із активною діяльністю в них КПЗУ [418, s. 85].

Наслідком боротьби за “Просвіту” із націонал-демократами стали часті зіткнення та конфліктні ситуації. 30 червня 1929 р. у Старому Самборі відбулося свято “Просвіти”, у якому взяли участь представники товариства із Старого Самбора, Рудок, Турки, Добромиля, а також “Рідної школи”, “Української Бесіди” та інших організацій, загалом близько 2,5 тис. осіб. Доєдналося до святкування близько 100 делегатів від “Сель-Роб Єдність”. Під час виступів послів узяв слово комуніст Федір Кульчицький, а кілька членів “Сель-Робу” та КПЗУ розгорнули червоні прапори та транспаранти [8, арк. 4].

Комуністи інтерпретували ситуацію, намагаючись дискредитувати керівництво товариства. КПЗУ назвала зіткнення між опонентами “масовими кривавими розправами” проти селян, які вийшли на святкування з лозунгами “за робітничо-селянську Просвіту” та були жорстоко побиті “фашистами та ундо-попівцями”: “ніж і палка – це найновіший засіб, яким ундо-попівська згряя вибирається “просвічувати” українських селян і робітників” [30, арк. 20].

В прагненні опанувати “Просвіту” та інші культурні осередки комуністи намагалися, в першу чергу, розширити власну базу руху використовуючи популярні серед населення установи. Окрім цього це надавало можливість пропагувати власні ідеї, поширювати відповідну літературу й проводити збори у читальнях. Хоча опанування осередків трактувалося офіційно як засіб залучення широких мас населення до комуністичного руху, КПЗУ в особі її керівництва розуміло важливість “Просвіти”, “Рідної школи” та інших товариств для українського населення краю, оскільки вони несли національну ідею та традицію й залишалися невід’ємною часткою суспільно-політичного та культурного життя західноукраїнської громадськості. Отже, ефективна й помітна діяльність на політичній арені та серед простого населення була неможливою без активної участі у діяльності цих установ.

У цьому напрямку діяльності КПЗУ та “Сельробу” у 1920-х рр. прослідковується два головні етапи. Перший етап охоплює період 1920 (1921) – 1925 рр. Робота носила хаотичний характер й полягала у проникненні комуністів у нижні структури товариства, в першу чергу читальні, а увага ще не концентрувалася лише на “Просвіті”, оскільки здійснювалися спроби проникнути у більшість легальних організацій. Другий етап (1926-1929 рр.) вирізняється більшою систематичністю та активізацією процесу, що зумовлено створенням “Сельробу”, у лавах якого перебувала частина діючих членів культурно-просвітницьких чи спортивних товариств, багато з яких входили не лише до керівництва читалень, але й міських чи повітових організацій “Просвіти”. Головна мета на цьому етапі – захопити ініціативу на рівні керівних структур та дискредитувати національно-демократичні сили.

Українські культурно-просвітницькі товариства перетворилися на поле бою між національно-демократичним та радикальним лівим табором. Це призвело до політизацій просвітницького руху та розбиття цілісності українського політичного табору. Проникнення комуністів у культурні товариства, в першу чергу “Просвіту”, спричинили вкрай негативні наслідки для цих організацій та гуртків, оскільки слугували вагомою причиною для закриття владою та переслідування поліцією їхніх членів та активних прихильників. Це безпосередньо призводило до погіршення становища українців у Польщі та загострення українсько-польських відносин.

3.4. Парламентська діяльність

Головною формою легальної діяльності українських ліворадикальних діячів було представництво у польському сеймі та сенаті. Це дозволяло брати участь у законодавчій роботі, легально виголошувати свої протести та невдоволення діями влади й отримати додатково трибуну для поширення власних ідей серед населення держави.

У ставленні до виборів та парламентаризму комуністи зіткнулися із ідеологічними суперечностями. Вони трактували парламент як засіб, який

всього лиш раз в кілька років дає населенню можливість вирішувати хто з правлячого класу буде ними керувати. Проте сейм надавав трибуну для виступів і можливість встановити рівень підтримки руху [58, арк. 1].

Перші вибори до парламенту відбулися 26 січня 1919 р., проте охопили не усю територію. У 1920-х рр. комуністи мали змогу взяти участь у двох кампаніях – 1922 та 1928 рр., проте представників у парламент здобули шляхом радикалізації інших груп у сеймі. З українського населення Східної Галичини переважна більшість осіб наділених правом голосу підтримала бойкот виборів до парламенту 1922 р. Зокрема у Львівському воєводстві проголосувало лише 52% виборців, а у Тернопільському та Станіславівському узагалі третина [368, s. 102]. Даний факт, а також конфлікт, що тривав всередині КПСГ, частина якої теж бажала бути солідарною з населенням та іншими партіями, привели до провалу кампанії на території Східної Галичини. Діячі КПСГ були переконані, в революційності політичної ситуації на той момент, й населення, в першу чергу їхні прихильники, не думали про вибори, тому прагнули зосередитися виключно на збройній боротьбі [171, s. 148–149]. Як наслідок – жодний кандидат від комуністів до парламенту 1922 р. потрапити не зміг.

Під час виборів 1922, 1928 та 1930 рр. українські території охоплювали 11 виборчих округів (№48–58) [11, арк. 12]. Відповідно до змін 28 липня 1922 р. польський сейм складався із 444 послів, з яких 372 обиралися, а ще 72 входили із державного списку, до якого можна було потрапити отримавши 5 підписів послів чи сенаторів чи 1000 виборців із хоча б двох округів [390, s. 216]. Діяльність послів у парламенті була широкою, як і за його межами завдяки депутатській недоторканності, запровадженій ще 7 лютого 1919 р. Це сприяло комуністам, які мали гарантію безпеки від поліцейних переслідувань за виступи, агітацію, передрук стенограм засідань тощо. Саме небажання втрачати недоторканних агітаторів та промовців стало вирішальним при прийнятті рішення наприкінці 1919 р. польською партією про майбутню участь у виборах.

Інструкція для комуністичних послів наголошувала на залежності фракції і кожного депутата від ЦК КПП. Саме ЦК ніс відповідальність за усі дії у

парламенті, й мав право відкидати чи призначати кандидатуру посла, а також президію фракції, оскільки мав у ній свого представника, наділеного правом вето. Пропонувалося обирати претендентами на посольські мандати представників вільних професій, в першу чергу адвокатів, що дозволило б працювати на відповідному рівні. Окремим пунктом інструкція наголошувала, що кожен депутат повинен розуміти – він не законодавець, а агітатор, який повинен виступати зрозумілою для простого населення мовою [386, s. 21–22].

Найважливішими формами роботи послів у межах сейму були промови. Менше значення надавалося інтерпеляціям та внескам. Діяльність ліворадикалів відповідала інтересам КПП. Така ситуація спровокувала постійне пропагування програмних засад та тактики партії під час виступу делегатів, а також трактування тих чи інших проблем, що обговорювалися в межах парламенту із точки зору комуністичної партії [416, s. 43].

Не зважаючи на можливість послів висловлювати усі свої думки, маршалок сейму, який координував роботу парламенту та керував усіма диспутами, уважно слідкував, щоб зміст виступу відповідав тим проблемам, які знаходилися на обговоренні, та не перетворювався на пропагандистську агітацію. Комуністичні послы розробляли власну тактику задля поєднання промови та обов'язків перед партією, тому розпочинали свій виступ із загальних положень та програми КПП, аналізували її ключові гасла й після двох попереджень із боку маршалка переходили до обговорення проблеми, що стояла на порядку денному. Це дозволило використовувати усі можливості, що їх надавав мандат депутата для представників лівих радикальних сил [416, s. 46]. Для прикладу, посол Й. Скрипа обговорював 10 грудня 1924 р. питання статуту про винятковість польських портів Балтики для еміграції за океан та у сусідні держави, піднімаючи в той же час проблему умов, з якими доводилося стикатися емігрантам, під час подорожі й на новому місці [136, s. 13–17]. Маршалок під час виступу нагадував послу, що обговоренню підлягав лише статут гданського порту й вимагав дотримуватися регламенту [136, s. 17].

Маршалок мав право виключити порушників із зібрань на 5 засідань, або звернутися до ізби з проханням подовжити цей термін аж на місяць [390, s. 217]. Траплялися випадки позбавлення депутатського мандату послів та передання у руки правосуддя. Для прикладу, Владислава Бачинського, члена КПП та КПФ вже через 2 місяці після виборів видано судовій владі та ще через 1,5 року повністю позбавлено мандату, а Генрик Бітнер добровільно зрікся його за схожих обставин [390, s. 226–227, 236]. Єжи Сохацький позбавлений мандата двічі – у 1927 та 1928 рр. [390, s. 258] Томаш Домбал, позбавлений недоторканності у 1921 р., арештований та засуджений до 6 років ув'язнення [390, s. 261]. Його колега, із яким вони у травні 1921 р. створили сеймову фракцію комуністичних послів Станіслав Ланцуцький, потрапив під арешт у грудні 1924 р. та зрікся мандату в лютому 1926 р. [390, s. 350]. Варто зазначити, що усі троє польських комуністів, рятуючись від переслідувань із боку польської влади, опинялися на території СРСР, де були арештовані уже радянською владою. Зокрема, Є. Сохацький невдовзі після арешту наклав на себе руки у 1933 р. Т. Домбал та С. Ланцуцький стали жертвами тоталітарного режиму наприкінці 1930-х рр.: перший загинув у 1938 р. у тюрмі, а другий – за невідомих обставин. Подібна доля чекала і українських послів. К. Вальницький виїхав до Москви у 1930 р., після розпуску парламенту, де був арештований 1937 р. та загинув у таборах [390, s. 262].

Посол С. Ланцуцький був лідером КПФ по виголошенню промов. Загалом у Сеймі I каденції комуністи виголосили 186 промов, особливо багато припало на 1926 р., коли на 45 засіданнях комуністичні діячі виступали за трибуною парламенту 52 рази. Діяльність КПФ була неможливою без пошуку союзників через необхідність підписів для внесків та інтерпеляцій. Такими соратниками стали лівиця ПСЛ та представники єврейського населення. У сеймі I каденції існував блок національних меншостей, що нараховував 66 послів, в тому числі й 24 українців, які виступали основними союзниками стосовно ряду проблем, що відповідали їхнім інтересам [416, s. 95].

На початку 1924 р. представники української соціал-демократії, в тому числі А. Пащук та інші (Й. Скрипа, Х. Приступа М. Чучмай, Василь Мохнюк), утворили власний клуб УСДП у польському парламенті, який очолив Я. Войтюк. Це було несподіваним для решти послів, оскільки, більшість із них довідалися про подію з польської преси. Пояснити цю ситуацію для себе українські представники змогли лише наступним чином: члени УСДП одержали категоричний наказ заснувати свій власний осередок і повідомити про це маршалка сойму особливою заявою, не подавши заяви чи відповідного повідомлення президії свого клубу [211, с. 1]. Вихід малочисельного лівого крила соціалістичних сил ослабив клуб і зашкодив діяльності репрезентації [236, с. 2]. 7 листопада відбулося остаточне з'єднання новоствореного клубу та об'єднання міст та сіл, та їх перейменування на Комуністичну посольську фракцію. Із колишніх соціал-демократів, які вийшли із свого клубу до комуністів не приєднався лише В. Мохнюк.

Клуби інших політичних сил, в тому числі національних меншин, теж зазнали аналогічних процесів, й частина із них стали союзниками комуністів у парламенті. Зокрема влітку 1925 р. у сеймі з'явився революційний блок, який об'єднував 17 послів, котрих очолювала КПФ. Позиція комуністів була стабільною та сильною, оскільки всередині усіх блоків зазвичай знаходилися законспіровані ліві радикали [416, с. 96].

Найбільшу групу виступів комуністів у законодавчих органах, за спостереженнями З. Запоровського, становили присвячені побутовим справам робітників та селян, деяких професійних спілок тощо. Другу – виступи щодо фінансової політики уряду. Решта – питання аграрної реформи та інші проблеми [416, с. 49]. Одне із найвагоміших місць у переліку тем піднятих комуністичними послами займали звернення, що стосувалися репресій влади стосовно робітничого та профспілкового рухів. Посли неодноразово зверталися до голови Ради міністрів стосовно арештів, які відбувалися серед страйкуючих аграрних робітників, наголошуючи, що лише словесна пропаганда трактувалася як достатня підстава для затримання на всій території Польщі [38, арк. 1].

А. Пащук, неодноразово піднімав питання за трибуною парламенту та концентрував увагу на ситуації на території Волині та Полісся. Обурення викликали в посла події на початку квітня 1925 р. у згаданих регіонах. Під час масових ревізій, проведених поліцією та військовими, зокрема 27 полком пішої артилерії та 23 полком піхоти офіцерської школи, яка стояла у Володимирі, було арештовано тисячі українців та білорусів різної соціальної приналежності, в тому числі учасників різноманітних акцій, інтелігенції, членів товариств та гуртків, зокрема “Просвіти”. Для розміщення великої кількості осіб у тюрмах не було можливості, що призвело до використання для утримання людей місцевих шкіл та кінотеатрів. А. Пащук наголошував на безчинствах влади, знущанні та побитті ув’язнених, їхньому безпідставному багатотижневому триманні під вартою. Закликав припинити подібні репресії, а усіх незаконно ув’язнених – звільнити. Посол запропонував скликати комісію з 15 осіб для вивчення поведінки урядових органів під час ревізій та арештів для покарання тих осіб, хто перевищив повноваження [38, арк. 5–7]. У наступні місяці А. Пащук неодноразово піднімав питання становища луцьких, ковельських та інших волинських ув’язнених. Вже через місяць, наприкінці травня 1925 р. говорив про голодування політичних в’язнів у Бережанах, Луцьку та Дубно, які не могли змиритися із умовами ув’язнення, адже у камерах, пристосованих для утримування 15 осіб, розміщували близько 100, що не забезпечувало ніяких гігієнічних умов та можливостей для нормального існування [38, арк. 72]. У листопаді 1925 р., при обговоренні проекту закону про заклади позбавлення волі, колега А. Пащука, Х. Приступа його розкритикував за відсутність визначеного статусу політичних в’язнів та закликав створити урядову комісію із перевірки в’язниць та зловживань у них [318, с. 259].

Звертав особливу увагу А. Пащук на дивні випадки смерті політичних в’язнів. Підозру викликала справа Володимира Крайця, звинуваченого у підготовці повстання, якому в шпиталі у Володимирі вночі з 28 на 29 серпня 1925 р. дали завелику дозу стрихніну, що мало не призвело до летального

випадку [38, арк. 218]. Трагічно завершилася подібна ситуація із ще одним політичним в'язнем – Костянтином Чвалинським [38, арк. 220].

А. Пащук концентрував увагу не лише на проблемах Волині. 5 травня 1925 р. посол звернувся до міністерства внутрішніх справ стосовно обмеження прав робітничої молоді. У вересні 1924 р. у Бориславі відбулися виступи столярів, в яких взяли участь близько 50 представників молоді. Попри гарантоване конституцією право на страйк, дрогобицький староста його завершив, а за самовільне покинення робочого місця покарав усіх учасників 2 днями арешту [38, арк. 26]. Закиди стосовно місцевої влади були частими. Й. Скрипа, як і його колега А. Пащук, звертав увагу на повне безправ'я та репресії старости й державної поліції у Дрогобичі. Обурення викликали заборони проведення віч під приводом профілактики різноманітних епідемічних захворювань таких як тиф чи скарлатина [38, арк. 30]. Наприкінці 1925 р. А. Пащук підняв питання ставлення до в'язнів у львівських в'язницях [202. с. 2]. 25 червня 1926 р. подав інтерпеляцію у справі політичних провокацій з боку влади та безпідставного ув'язнення 5 робітників у Дрогобичі, під приводом підготовки 1 травня збройного повстання [124, s. 38–39].

Інші українські послы комуністичної фракції піднімали аналогічні проблеми на розгляд парламенту. 24 квітня 1925 р. посол Я. Войтюк звертався до Ради стосовно катування Степана Духлінського та Олександра Коротуши із Пінська [124, s. 2–3]. Обговорювалися умови, що панували у львівських “Бригідках”. Долучено вимогу розподілу політичних та кримінальних злочинців, запровадження раз в тиждень відвідин, надання можливості читати пресу та листи, налагодження контактів між адміністрацією та ув'язненими, вільних прогулянок, які б тривали довше звичних 5–15 хв., право на годину для читання, допущення письмових матеріалів та й загалом людяного ставлення до ув'язнених [38, арк. 124, 128]. 22 квітня 1925 р. послы КПФ звернулися до голови президії ради міністрів із критикою влади за ставлення до страйків аграрних робітників [32, арк. 10–11].

Фракція на парламентських засіданнях звертала увагу на становище сільського населення. У грудні 1924 р. комуністичні послы склали у сеймі звернення, у якому наголошували, що незаможні селяни можуть скоро опинитися перед обличчям справжнього голоду, наводячи для аргументації вимог власні “не зовсім точні обчислення”, які вказували, що в Східній Галичині голодувало у зазначений період більше 120 тис. осіб, а на Волині та Поліссі – близько 50 тис. Х. Приступа вже у червні 1925 р. звинуватив уряд у неналежній витраті коштів в такій ситуації, на різноманітні святкування, бенкети, спорудження арок замість того, щоб направити ці ресурси на потреби голодуючих. Іншим способом отримання коштів комуністи вважали оподаткування маєтків, промисловості, купців або отримання відповідних сум з бюджету МВС чи війська. Найбідніших селян пропонувалося звільнити від будь-яких податків [38, арк. 103–107].

Комуністична фракція у союзі із Незалежною селянською партією та Білоруською селянсько-робітничою громадою зробили внесок із пропозицією конфіскації землі великих землевласників, в тому числі церковної, та передання її селянам й аграрним робітникам. Такі дії ліві сили вважали шляхом вирішення земельного голоду у державі. Суть проекту полягала у конфіскації без компенсації усіх приватних, монастирських та церковних земельних маєтків більше 30 га з усім інвентарем та спорудами, та їх подальший перехід у відання селянських комітетів. Надання землі мало бути безкоштовним, а перевага надавалася тим, хто працював на цих господарствах, а також малоземельним та безземельним особам [71, арк. 16]. Піднімалося питання ліквідації пільг та привілеїв для забезпечених верств населення. Вже 30 березня 1926 р. група депутатів, в тому числі Я. Войтюк, О. Назарук, Х. Приступа, А. Пащук, В. Мохнюк, С. Козицький вимагали від уряду оголошення списку платників майнового податку, чий дохід становив щонайменше 250 тис. злотих, які не сплатили квоти до державного бюджету [70, арк. 1].

Піднімався ряд інших важливих проблем. 11 травня 1925 р. А. Пащук обурився припиненням діяльності культурно-освітнього товариства “Бібліотека

ім. Івана Франка в Дрогобичі” [38, арк. 34]. Посол Х. Приступа 30 квітня 1925 р. звертався до міністерства внутрішніх справ у справі частих фактів примусу українських селян до святкування римо-католицьких свят. Адже стосовно українців, котрі 13 квітня, на другий день католицьких великодніх свят, пішли на роботу в поля, державна поліція “визнала себе за компетентну “до викладів догматичних” українським селянам, вживаючи фізичні аргументи” [38, арк. 22]. У березні 1926 р. Х. Приступа звернув увагу на часте використання поліцією провокацій, а також критикував процедуру проведення політичних судових процесів [312, с. 82]. Отже, послі поставили перед парламентом два питання – коли влада припинить свавілля місцевої поліції та насильну полонізацію, в тому числі й релігійну, українського населення. 10 грудня 1924 р. посол А. Пащук критикував тогочасне польське законодавство, що, на його переконання, не відповідало демократичним нормам й подекуди програвало навіть нормам австрійського права середини ХІХ ст. [136, s. 23–24].

Часто проблеми, які піднімалися комуністами були аналогічними до тих, які розглядалися Українським клубом у парламенті. Це стосувалося становища ув’язнених, дій правоохоронних органів. Від імені українських послів висловив обурення О. Назарук, що наголосив на неприпустимості самосуду органів безпеки, які неодноразово вдавалися до розстрілу злочинців чи підозрюваних на місці [124, s. 225–226]. Аналогічна інтерпеляція подана комуністичною фракцією 22 березня 1926 р., в тому числі Я. Войтюком, А. Пащуком, Х. Приступою, А. Братунем, М. Чучмаєм, С. Маківкою, С. Козицьким та іншими. Спровокувала виступи публікація “Бандитизм поліцейний на Кресах” у “Робітнику” 28 січня 1926 р., в основі якої було інтерв’ю інспектора волинської поліції Грабовського із Луцька. Ці два виступи співпадали повністю у тезах та критиці дій місцевих правоохоронних органів [124, s. 255].

25 червня 1926 р. Український клуб підняв тему тортур для отримання необхідних зізнань над арештованими в часи травневого перевороту українцями у Томашові Люблінського воєводства. До звернення приєдналися Я. Войтюк, С. Маківка, С. Козицький [124, s. 205–206].

Виступи комуністичних послів, зокрема українських, часто супроводжувалися вигуками та обуреннями із боку колег з інших сил. Прикладом є промова депутата Й. Скрипи стосовно посла С. Ланцюцького та переслідування із боку влади комуністичної діяльності [136, s. 29–33]. Образи та критика лунали з боку соціалістичних фракцій, особливо ППС. Обурення викликав у послів під час виступу Й. Скрипи на захист комунізму той факт, що сам він не так давно ним не був, сповідуючи соціал-демократизм [136, s. 30].

Діяльність послів постійно знаходилася під увагою влади. Поліція намагалася встановити зв'язки між прокомуністичними депутатами та різноманітними підпільними організаціями. Зокрема Х. Приступа за даними поліції брав участь у підготовці збройного комуністичного повстання на Волині [301, с. 53]. Приготування тривали кілька місяців: літо 1924 – весна 1925 рр., але були викриті владою, проте посол уникнув відповідальності [417, s. 152].

Фракція виявилася не настільки міцною як хотілося керівництву. Особливо це проявилось у часи кризи 1927–1928 рр. 16 вересня 1927 р. А. Пашук склав заяву маршалку сейму стосовно виходу із Комуністичної фракції. Причиною таких дій він зазначив наявність вагомих розходження між ним та рештою членів в національній політиці. Наступним кроком посла стало його входження, а по суті повернення після 3 років, в Український клуб. Проте, вже через 2 тижні А. Пашук заявив про те, що його крок був “глибоко політично неправильним”, а він повністю погоджується з оцінкою його дій, вказуючи, що його вчинок був наслідком не політичних розходжень, а виявом “внутрішнього ослаблення в результаті певних переживань на особистому тлі” [55, арк. 165]. Проте, Комуністична фракція, одержавши 5 жовтня 1927 р. листа від посла А. Пашука, із розкаянням та проханням прийняти його знову в члени фракції, вирішила відмовити одному із найавторитетніших колег. Подібними діями, на їхню думку, депутат “споневірів довір'ям робітничої кляси і поставив себе поза скобками борючогося пролетаріату. Цілим своїм поведенням посол Пашук доказав, що він є чоловіком слабим” [55, арк. 164].

Окремої уваги у дослідженні заслуговує виборча кампанія до сейму та сенату 1928 р., адже ліворадикальні сили презентуються легальною політичною силою – “Сельробом”. Офіційна парламентська робота була головною метою діяльності новоствореної організації. На партію робила ставку КПЗУ, оскільки існувала надто велика загроза анулювання комуністичних списків на вибори.

Із перших місяців діяльності, вирішивши ключові організаційні питання, “Сельроб” розпочав підготовку до виборів. Належним чином організувати виборчу кампанію 1927 р. до громадських рад та здобути вагомий результат, у партії достатніх можливостей не було. Одна з основних причин незадовільного результату полягала у молодості організації та неможливості за короткий проміжок часу охопити своїм впливом значну територію. “Сельроб” усвідомлював свою слабкість, адже ще напередодні виборів говорив про те, що належно організувати кампанію не вдасться [122, арк. 10]. Проте, участь у них була важливою, адже органи місцевого самоврядування визначали розвиток народної освіти, відповідали за будівництво шляхів, народних домів і ін.

У своїй програмі комуністи виступали за повне звільнення працюючого населення від усіх податків, перенесення їх на пануючі верстви; передачу у власність міста фабрик і заводів; робітничий контроль у всіх ділянках громадської діяльності; боротьба із дорожнечею, шляхом заборони вивозити продукти за кордон; допомогу рад кооперативам; повну рівноправність трьох національностей; безоплатну загальну, єдину світську школу із рідною мовою викладання та безкоштовне забезпечення дітям робітників шкільних підручників, харчів і одягу; матеріальну та моральну допомогу школам та культурно-освітнім українським та єврейським установам; проти видатків на користь духовенства; за заснування фахових шкіл для освіти робітничої молоді та утримання їх коштом громади; побудова громадою робітничих домів, професійних спілок та культурно-освітніх установ; допомога безробітним у розмірі повної зарплати через організування громадських робіт; будову водотягів, проведення каналізації, електрифікації під контролем профспілок; дешеві та надійні помешкання для робітників і бідного населення через

конфіскацію помешкань багатіїв, будівництво нових будинків з міських та інших фондів; опіку над хворими, інвалідами, літніми людьми та сиротами через будівництво притулків, шпиталів, санаторіїв, дитячих садочків; покращення становища робітників, зайнятих у міських підприємствах; дотримання 8-годинного робочого дня та всіх соціальних гарантій [49, арк. 4].

Результати виборів залежали від неготовності не організованої та уже не єдиної політичної сили заявити про себе належним чином на політичній арені та завоювати значну прихильність у суспільстві, що демонструвало доволі стабільну прихильність до вже існуючих партій. Проте, проведену передвиборну діяльність можна вважати своєрідною школою для ведення наступної кампанії під час виборів 1928 р. до польського сейму та сенату.

Не більш успішною була окрема кампанія КПЗУ. Партія запропонувала створити Робітничо-селянський блок із “Сельробом”, Паолей-Сіоном, ППС-лівицею та Бундом. Не погодилися із цією пропозицією представники Бунду, та М. Заяць із “Сельробу”. Обидві сили були переконані, що союз не принесе користі, оскільки спонукатиме репресії влади й робітництво залишиться без своїх представників в органах місцевого самоврядування. Отже, допустимим було створення для координації виборчої акції комісії, яка б діяла неофіційно. Частина представників від партій навіть запідозрили КПЗУ у намірі таким чином ліквідувати інші ліві легальні партії, оскільки не вірили, що “Сельроб” може відкрито суперечити волі комуністичного керівництва [57, арк. 37–40].

Партії довелося самостійно проводити агітацію з підпілля. Найбільші труднощі були пов’язані із відсутністю достатньої кількості сил для проведення вічевої акції, адже виступати могли лише розконспіровані діячі, які були на вагу золота. Незважаючи на усі труднощі, КПЗУ вдалося провести 25 великих віча та наради, збори. Великі зібрання відбулися у Стрию, Дрогобичі, Станіславові, Тернополі, Коломиї, Золочеві, Бродах, Бучачі та інших місцевостях [57, арк. 46–47].

Вдалося досягти успіху на Жовківщині, що раніше відзначалася москвофільськими настроями. Плацдармом для партії стало товариство ім.

Качковського, майже всі члени якого увійшли до “Сельробу”. Таким чином, воно знаходилося виключно під впливом партії [12, арк. 7 а]. М. Хам неодноразово брав участь у заснуванні місцевих комітетів, та часто був запрошений у різні села задля виступів, що мали на меті ознайомлення місцевих мешканців із виборами: “Хам проводить зазвичай нелегальні зібрання, на яких має виголошувати підбурюючі промови ворожі щодо польського уряду і хвалячи водночас стосунки, що панують у Радянській Росії” [12, арк. 15]. У результаті такої активної діяльності він потрапив під нагляд поліції.

Сталу підтримку отримав “Сельроб” у Рава-Руській [14, арк. 18]. Заслуга в цьому полягала у діяльності Теодора Линика, секретара та основного організатора окружного комітету. Вже у жовтні він перейшов до “Сельроб-лівиці” та перетягнув із собою більшість членів партії. Кількість її представників у повіті становила близько 400 осіб. Загалом настрої “Сельроб-лівиці” на цій території були оптимістичними, адже вони були переконані, що зуміли поширити свої впливи майже на третину населення, що обіцяло їм не менше двох мандатів до сейму.

Наприкінці 1927 р. “Сельроб” розпочав активні дії у підготовці до виборів 4 та 11 березня 1928 р. 31 грудня 1927 р. окружні виборчі комітети “Сельробу” отримали детальні інструкції щодо проведення повітових конференцій, на яких обиралися повітові виборчі комітети. Наголошувалося, що вони повинні забезпечити наявність своїх представників на усіх вічах інших політичних сил та використовувати їх максимально для своєї агітаційної роботи [117, арк. 18].

Основний акцент у підготовці до виборів робився на агітації серед селян, як основного електорату партії. Для вивчення настроїв, що панували серед населення були розроблені спеціальні анкети, що мали на меті визначити не тільки, яким чином був організований та діяв осередок партії та її впливи серед селян, але й позиції її конкурентів та загальний стан справ у повіті. Зокрема, як організовано господарство, яким чином здійснювалося нарахування податків, чи виконували селяни якісь безоплатні роботи та сплачували пожертвування примусово. Зацікавлення викликали громадські ради, а саме їхній склад,

відносини із вищою адміністративною владою, ефективність виконання її рішень, рівень довіри громадян [89, арк. 24]. “Сельроб” намагався встановити основні проблеми на тій чи іншій території, визначити прагнення, які демонструють селяни, а особливо, малоземельні та безземельні, оскільки саме вони становили основний електорат лівих сил. Не зважаючи на активну роботу на території Галичини та Волині, партія офіційно заявила, що не ставить собі за першочергове завдання боротьбу у парламенті за права селян та робітників, а прагне лише “найширшої мобілізації широких мас” [197, с. 2].

Напередодні початку передвиборчої кампанії 1928 р. “Сельроб” зазнав розколу, що вплинув на його позиції серед мас та внутрішню стійкість. Розлам, таким чином, визначив проведення передвиборної кампанії. Основними завданнями відламків “Сельробу” стали боротьба за електорат та намагання дискредитувати основних суперників – колишніх однопартійців. Друковані органи угруповань рясніли взаємними звинуваченнями у розкольніцтві, зраді комуністичних ідей і ін. “Сельроб-лівиця”, як і її провідники К. Вальницький, М. Заяць, М. Дурделла та К. Пелехатий, називалися зрадниками та призвідниками розколу [119, арк. 4]. По суті обидві частини партії прирівнювали опонентів до основних ворогів.

Дане розпорошення ліворадикальних сил спричинило послаблення комуністичного руху й, в першу чергу, представництва у парламенті. Адже, якщо взяти до уваги загальні успіхи, не звертаючи уваги на розділення голосів поміж різними угрупованнями, на виборах 1928 р. вони були досить вагомими. Обидві фракції “Сельробу” у Львові зайняли друге місце після УНДО, у галицьких селах – третє (після УНДО та об’єднаних соціал-демократів і соціал-радикалів), на Волині ж “революційна лівиця” залишалася найсильнішим українським політичним рухом. Отже, за підрахунками Я. Радзейовського на Західній Україні кожний 4–5 українець, а на Волині й кожен другий проголосували за комуністичні сили [400, s. 213]. КПЗУ аналізуючи виборчу кампанію 1928 р. відмітила, що якщо обидві частини “Сельробу” діяли спільно то могли б претендувати на 17, а той 22 мандати [43, арк. 9].

Одразу після виборів почали з'являтися заяви про ряд порушень на дільницях, особливо у сільській місцевості. Серед найбільш поширених скарг були невідповідність приміщень для проведення голосування, відсутність попередньої перевірки урн, несвоєчасне відкриття пунктів, проведення агітації на місцях, відсутність можливості проголосувати для неписьменних селян, безпідставне недопущення до голосування ряду осіб, свавілля поліції тощо [123, арк. 1–2]. Попри ряд порушень, вибори пройшли відносно успішно для лівих сил, оскільки їм вдалося здобути кілька місць у сеймі, хоча вони програли представникам національно-державницького табору.

Для “Сельробу” результати були наступними: лівиці вдалося здобути 3 мандати до сейму. Депутатами стали К. Вальницький від Львівського повіту, М. Хам та І. Грецький із Берестя. “Сельроб-правиця” продемонструвала відсутність міцних позицій у Галичині, за винятком певних територій, та здобула мандати виключно на Волині. Депутатами стали С. Волинець, А. Сенюк та М. Чучмай. Місце у сенаті здобув С. Козицький [402]. Загалом, “Сельроб” та “Сельроб-лівиця” були представлені 6 депутатами у сеймі та 1 у сенаті, що згодом приєдналися до національних сил в опозиції до державної влади [342, с. 120]. Незважаючи на 6 мандатів, обидві фракції здобули 24,2 % підтримки, навіть більше ніж УСРП [407, с. 50].

Вибори 1928 р. стали перевіркою на зрілість представників українського політичного табору [342, с. 115]. Вони продемонстрували не тільки неготовність політичних лідерів сконсолідувати сили та піти на взаємні компроміси задля формування єдиного виборчого фронту для досягнення максимального успіху, а й внутрішні конфлікти партій [329, с. 407–409].

Під час передвиборчої кампанії 1928 р. виявилися усі проблеми та суперечності, що мали місце усередині лівого табору. Саме вони стали визначальними для “Сельробу” та КПЗУ в даний період та продемонстрували неготовність лівих сил до організованої боротьби за свої позиції у суспільстві через надмірну концентрацію на внутрішніх конфліктах. Хоча офіційно партії заявляли про те, що парламентська діяльність не була їхньою метою, а лише

засобом для досягнення більш вагомої цілі – поширення своєї ідеології серед мас та їхнє згуртування навколо неї, – вони приділяли велике значення боротьбі за представництво у сеймі та сенаті, розуміючи, що це можливість для отримання важливого політичного досвіду та вихід на новий рівень діяльності.

Аналізуючи діяльність комуністичних послів у польському сеймі, можна стверджувати, що попри постійне використання парламентської трибуни для пропаганди власної ідеології, представники КПФ звертали увагу громадськості та влади на суттєві проблеми не лише класового, але й національного характеру. Попри постійну критику інших політичних сил, представники лівого табору у парламенті неодноразово об'єднувалися задля висунення спільних протестів та пропозицій, що свідчило про певний рівень політичного вишколу та росту комуністичних діячів. Таким чином, законодавчі ініціативи й відповідальність перед виборцями для депутатів, попри всі інструкції від Комінтерну та КПП, переважували практично незмінні агітаційні промови.

3.5. Суперництво із українськими політичними партіями у Західній Україні

Політичне життя українських земель у складі Польщі в міжвоєнний період представлене партіями, що відстоювали різні ідеології та інтереси певних національних чи релігійних груп. Ліворадикальні сили позиціонували себе як такі, що знаходилися за межами будь-яких національних рамок, а становили рух класового характеру. Такий підхід, а також програмні засади діяльності та ідеологія, визначили головний напрямок відносин комуністичних партій та організацій із українськими політичними силами.

В 1919 р. українські партії почали закликати до національної консолідації [411, s. 98]. Після рішення ради послів Антанти націонал-демократи підкреслили необхідність встановлення єдиного загальноукраїнського фронту та визначення спільної сильної політичної платформи. У ньому вбачалася запорука оборони усіх сфер українського життя та успішного протистояння

польській владі [195, с. 1]. Відповідно до ідеології, статуту та програмних засад комуністи не бачили себе в союзі й стали його опонентом.

Своє ставлення висловили ліворадикальні сили через маніфести КПСГ. Усі українські партії комуністи вважали зрадниками українського народу, “запроданцями” та “лакеями” “жандарма Європи”, тобто Польщі [156, с. 14–15]. Основна критика та звинувачення спрямовувалися на національно-демократичні та соціально-демократичні сили, проте не оминали увагою радикалів та християнські об’єднання. Невдоволення комуністів викликало позиціонування ендеками себе як єдиних істинних патріотів Галичини [159, с. 6]. Наголошувалося, що попри найбільший авторитет в українському галицькому суспільстві, націонал-демократи не були монополістами західноукраїнського патріотизму. Комуністи намагалися применшити попередні заслуги цих сил під час подій 1918-1919 р. [20, арк. 168].

Для того, щоб завдати удару, зосереджено увагу на найболючіших та найсвіжіших у пам’яті місцевого населення подіях. Піднімалася тема українсько-польської війни та перебування при владі національних сил та прийняття усіх доленосних рішень: “це ті самі, котрі в найтяжчу і найприкрішу мінуту, коли тисячами вмирали на тиф і другі хвороби, Ваші сини і брати, учасники польсько-української війни в Галичині викинені за Збруч поза границі Галичини, покинули їх на ласку і неласку, забравши народні гроші в кишеню, щоби рятувати високоповажних наших панів “патриотів” Петрушевичів, Костів Левицьких, Назаруків, Цегельських і других членів тої панської фамілії” [159, с. 6]. Критикувалася надія на Антанту, яка продемонструвала свою позицію в українському питанні досить чітко й концентрувала увагу на власних інтересах. У перші повоєнні роки до націонал-демократів виникало багато питань і подібні заяви могли знайти відгук серед частини галицького суспільства.

Після входження партії у польський комуністичний рух, КПСГ взяла зобов’язання, як складової частини КРПП, боротися проти “націоналістичних” течій і партій, які українців “нацьковують проти робітників інших національностей” [69, арк. 1]. Націонал-демократи не сприймали подібних

закидів із боку ліворадикалів. Оскільки УНТІ концентрувалася навколо найстарішого галицького часопису “Діло”, саме на його сторінках концентрувалася критика в сторону комуністів. З 1923 р. оцінка комуністичної діяльності стає більш різкою за своїм характером. Зазначено, що західноукраїнські ліворадикали повністю перейняли характер висловлювань та усі традиції радянської журналістики, що відслідковувалося у риторичі “Землі та волі”. Із переходом місцевої комуністичної преси на радянські стандарти пов’язувало “Діло” збільшення критики національного табору з сторони лівих та її характер: “деж ... їм знайти інших “контр-революціонерів”, “угодівців” й “денунціаторів” поза нашою газетою ... як ліниві раби, не виконували би завдання, накладеного на них хлібодавцями” [184, с. 1]. Націонал-демократи наголошували, що не бачать потреби навіть відповідати на сміхотворні закиди, як наприклад на звинувачення у прислужуванні польській поліції: “знаємо, що життя й його вимоги поставлять комуністів на належне їм місце” [184, с. 1].

Проте негативну реакцію комуністи викликали не своєю публіцистикою. Наголошувалося, що усі українські громадсько-політичні течії були самостійними угрупованнями і розробляли свої програми і практичну діяльність без чужих вказівок. Що ж до комуністичної партії, то вона “обов’язана додержувати гострий послух й дисципліну що до Третього Інтернаціоналу” [184, с. 1]. Отже, ліворадикали Західної України знаходилися під контролем і Комінтерну і радянської влади і КРПП, тобто чужих й навіть ворожих сил, що сповідували власні інтереси. “Діло” наголосило, що виступає не проти комунізму як течії, а проти партії, яка безоглядно виконує усі сторонні накази, незважаючи на їхню шкоду для українських теренів. Ліві пояснювали цю, цілком адекватну реакцію, як відповідь на “викриття” їхніх справжніх планів, прихованих від населення [20, арк. 168].

Приділяли увагу націонал-демократи радянським і польським комуністам. Зацікавилася редакція “Діла” планам КРПП у 1922 р. легалізувати свою діяльність. Зверталася увага на конференцію у Москві, під час якої виявилася існування двох тенденцій стосовно цього питання: на думку одних

це б ослабило революційну енергію у партії, на думку інших – дало б можливість краще орієнтуватися у політичній ситуації [189, с. 4]. Аналізувався загальний стан розвитку комуністичного руху, в тому числі III Інтернаціоналу, зокрема неможливість підпорядкувати соціалістичні партії Центральної та Західної Європи та ряд інших факторів, що свідчили про “сутінки” Комінтрену [233, с. 3]. Щодо російської більшовицької партії наголошувалося, що станом на 1923 р. лише 40% складу становили робітники, а в деяких округах вони взагалі представлені кількома особами серед сотень [230, с. 2].

Нова хвиля зацікавлення лівими радикалами сколихнула українську громадськість на початку 1924 р., коли ліве крило соціал-демократії відколалося та відкрито перейшло на комуністичні позиції, а польська влада розпочала масштабні обшуки та арешти серед українських політичних та громадських діячів. З недовірою поставилися націонал-демократи до даних польської преси та поліції стосовно наявності великої кількості комуністичної літератури у редакціях соціалістичних газет, в тому числі “Землі і волі”. На думку “Діла”, у будь-якому виданні можна знайти подібного роду інформацію, якщо воно максимально віддано журналістському обов’язку. Що ж до інформації про поліцейські протоколи, що стверджували про перехід УСДП на крайні ліві позиції, то націонал-демократи здивувалися позиціонуванням цього давно відомого факту як причини проведення обшуків та арештів, адже цілком спокійно існувала та була представлена у польському сеймі польська комуністична партія [212, с. 1]. Несподівано “Діло” стало на захист ліворадикалів, наголошуючи, що в жодній європейській державі комуністи не зазнають утисків та панує свобода думки. Необхідно не забороняти агітацію, а створювати такі умови життя, щоб громадяни не задумувалися стосовно зміни існуючих порядків. Боротьба із УСДП сприймалася виключно як привід до початку репресій у всьому краї. Отже, націонал-демократи чітко зайняли свою позицію: “хоч між нами і соціалістами з УСДП є ціла пропасть, хоч їхня робота в першу чергу зверталася проти нас, хоч вони являються нашими рішучими й безоглядними противниками, то все таки ми в ім’я демократичних принципів, в

ім'я свободи думки, слова, вільности ширення ідей мусимо як найрішучіше запротестувати проти поведінки польської поліції, мусимо виступати проти репресій, звернених проти Українців, без огляду на те, які вони думки ісповідують. Являючись противниками червоного терору, ми так само будемо поборювати і всякий инший терор, звідки він не походив би” [212, с. 1].

Ще один приклад неупередженого ставлення до комуністів демократичний табір продемонстрував після кривавих подій першого травня 1924 р. у Заболотові, коли поліція відкрила вогонь у мирну, хоча й заборонену старостою маніфестацію. Націонал-демократи не бачили у цьому вини ліворадикалів, оскільки дане святкування вже досить прижилося серед місцевого селянства та й спровоковані сутички були представниками влади, які намагалися відібрати червоні прапори із написами УСДП та КПЗУ [203, с. 1].

У середині 1920-х рр. тенденція об'єднання українських сил в політичному житті західноукраїнських земель у складі Польщі призвела до утворення УНДО, яке з 1925 р. стало головним опонентом комуністів як найсильніший представник українських демократичних сил. На створення Об'єднання КПЗУ відреагувала поширенням серед населення нового агітаційного матеріалу, присвяченого критиці партії. При арешті у Кам'янці Струмиловій в липні 1925 р. у Н. Хомина виявлено матеріали, які поліція потрактувала як ознаку серйозного сприйняття усіма політичними силами Галичини УНДО уже з перших місяців її існування [147, с. 134]. Комуністи тверезо оцінювали ситуацію та розуміли, якою сильною є позиція націонал-демократів серед українського населення Західної України. Ліворадикальні сили бачили вихід із складної ситуації лише у дискредитації цієї партії з надією на переманювання хоча б незначної частини на свій бік.

У намаганні “відбити голоси” в Об'єднання, ліві наголошували на його відносинах із польським урядом та негативному ставленні до радянської України. Акцентувалося на угодовстві УНДО, та навіть стверджувалося, що воно вважається поляками однією із “скрито-правительських партій” [121, арк. 18]. Початок співпраці із польськими силами комуністи виводили від

моменту вбивства С. Петлюри: “пробуючи на ґрунті цієї події започаткувати спільну мову з відповідними кругами польського міщанства” [163, с. 11].

КПЗУ ставила перед собою чітке завдання очолити боротьбу місцевого населення проти польської окупації шляхом дискредитації УНДО, радикалів та інших політичних сил як продажних та нездатних керувати національно-визвольною боротьбою українців [155, с. 24]. КПЗУ тверезо оцінювала швидкість, темп та успішність дій УНДО серед електорату вже у 1926 р., за рік до повноцінної виборчої кампанії, й розуміла усю складність виконання поставленого завдання, тому не приховувала, що сподівається на допоміжні чинники, зокрема існування різних груп та позицій всередині самої УНДО [46, арк. 2]. Позитивно сприйняла КПЗУ появу лівих тенденцій в Об’єднанні, а саме кристалізації всередині партії радянофільської течії [163, с. 11].

Націонал-демократи продовжували утримуватися від надто різкої критики в сторону опонентів без вагомих доказів. Для прикладу, у 1926 р. проходив гучний судовий процес у Ковелі на Волині у справі 29 українців звинувачених у комуністичній діяльності та підготовці антидержавного перевороту. Серед захисників даних осіб числилися зокрема посол Самійло Підгірський та доктор Степан Шухевич, який був відомим захисником у справах українських націоналістів. “Діло” стверджувало, що справа не мала жодного підґрунтя та була повністю сфальсифікована поліцією, адже базувалася на доносах одного із підозрюваних, який і переконував, що викрив масштабну організацію КПЗУ на Волині [194, с. 2].

У 1926 р. загострилися відносини ще не об’єднаного із “Народною Волею” “Селянського союзу” із УНДО. Зокрема, посол С. Козицький звинуватив націонал-демократів у необ’єктивності та навмисній критиці у зв’язку із переходом президії УПР у руки “Союзу”. Це, на його думку, викликало зливу необґрунтованих звинувачень, що мали на меті виключно знизити повагу до нового керівництва. УНДО відповіло, що критикувало не сам “Сельсоюз”, а спосіб його управління, вчинені дії, та наголосило, що президія включала в себе лише трьох представників даної політичної сили. Наголосили

націонал-демократи на факті безперервної критики сельсоюзницькою пресою будь-яких дій попередніх керівників УПР, що зазвичай представляли саме УНДО [214, с. 1]. Покращенню відносин між двома силами не сприяли репресії влади проти націонал-демократичної партії під прикриттям боротьби із комуністичною діяльністю. Хоча деякі випадки, ймовірно, були спровоковані помилками чи навмисними діями донощиків [223, с. 6].

Окрім націонал-демократів у другій половині 1920-х рр. авторитетом в українському суспільстві користувалися товариства та організації, що представляли греко-католицьку Церкву [405, s. 58]. Ставлення до КПЗУ було вкрай негативним. Церква вбачала в поширенні комуністичних ідей загрозу для суспільства, тому розпочала в засобах масової інформації кампанію спрямовану на обмеження популярності лівих угруповань [365, s. 55–56].

УХО, як один з ключових представників консервативного табору, на відміну від більшості українських політичних сил, приділяло західноукраїнським комуністам небагато уваги, концентруючись на критиці цієї ідеології та більшовизму загалом. Засуджувалося оперування заради пропаганди успіхами українізації в радянській Україні. Християнські консерватори наголошували, що за певними позитивними досягненнями криється нищення української душі, сім'ї, моралі та релігії [188, с. 1]. На їхню думку, комуністи не могли побудувати нормальної атмосфери для виховання дитини, були далеко від Церкви й заперечували усі християнські та моральні закони [225, с. 1]. Християнські демократи на себе поклали відповідальність за боротьбу із лівими радикалами оскільки “тільки широкий і повний католицький світогляд і релігійне усвідомлювання мас зможе рішучо опертися напоромі комунізму” [221, с. 1]. Відношення УХО до “Сельробу” було таким як до КПЗУ, проте уваги приділялося ще менше.

Соціал-демократів комуністи називали “третім сортом патріотів”, які лише намагаються перейти до “боротьби за новий лад”. Хоча партія офіційно відмовилася від подальшої співпраці із Є. Петрушевичем та його оточенням, проте, на думку комуністів, не змогла визначитися із ставленням до колишньої

української влади, націонал-демократів та інших нагальних питань. Подібну невизначеність ліві радикали трактували як неможливість розірвати соціалістами тісного зв'язку з іншими українськими партіями та страх перед так званим “чисто революційним шляхом [159, с. 8–9].

Як і у випадку із націонал-демократами комуністи критикували дії УСДП під час подій 1919–1920-х рр., наголошуючи, що “вони довгий час приймали свідому і активну участь в Петлюрівщині, старалися при помочі банд Петлюри “ущасливити” галицьких і українських робітників і селян. Ще тепер вони не пірвали з цією бандою зносин і грають на два фронти” [159, с. 9]. КПСГ засудила соціал-демократів за поділ електорату за національною ознакою із акцентом на українських робітників та селян. В очах комуністів така тактика була зрадою соціалістичної ідеології та єдиної мети революції.

Станом на 1922 р., під час першої передвиборчої кампанії до польського сейму та сенату, галицька громадська думка сприймала УСДП як основного та єдиного представника українського робітництва Західної України. Рішення керівництва партії про неучасть у майбутніх виборах трактувалося як факт принциповий і тактичний погляд українських робітників [180, с. 2]. В тому ж році проявилися перші випадки радикалізації соціал-демократів та їх прихильність до комуністичного руху. А. Чернецький, описуючи ситуацію, вказував, що одним із перших проявив дану тенденцію Лев Ганкевич, й більше того, підтримував контакти із більшовиками в Україні, й отримував від них допомогу [175, с. 72]. Це не було дивним, адже, під впливом розчарування в Антанті та українських політичних лідерах, успіхах українізації в радянській Україні, радянофільство проникло не лише в ряди УСДП, але й оточення Є. Петрушевича, націонал-демократів й редакцію “Діла”. Сам А. Чернецький, будучи противником більшовизму, з часом підпав під загальну тенденцію: “члени нашої партії вірили, що нам, соціалістам, можна буде домовитися з московськими більшовиками, коли не пощастило домовитися з польськими соціалістами” [175, с. 74]. Серед галицьких українців панувало переконання, що більшовизм походить корінням від популярного німецького соціалізму, а його

радикалізм всього лиш наслідки тривалої війни та розрухи. Частина діячів повірили, що шлях до бажаного соціалізму лежить виключно через диктатуру пролетаріату. Отже, комунізм для багатьох став новим способом боротьби із польською окупацією. Незважаючи на це, УСДП у своїх публікаціях стверджувала, що не вірить у можливість імпортування революції чи насадження її суспільству. Водночас більшість українських соціал-демократів залишалися противниками будь-якої диктатури, в тому числі й диктатури пролетаріату [412, s. 237].

Спокійнішим було відношення комуністів до УСРП, створеної у 1926 р. шляхом злиття Української радикальної партії та соціалістів-революціонерів Волині. У тому ж 1926 р., проаналізувавши діяльність даної сили з своєї точки зору, КПЗУ стверджувала, що вони тримають курс на радянську Україну, на КПП та КПЗУ, оскільки їхні лідери теж використовували тези про робітничо-селянський союз, спільну боротьбу із польськими робітниками та селянами. Проте як видно із характеру висловлювань комуністів, не надто вірили запевненням лівого соціалістичного крила в тому, що між цими двома силами відсутні відмінності [46, арк. 3]. Насправді радикали залишалися чи не єдиною впливовою політичною силою Галичини та Волині, у якій не прослідковувалося лівих крайніх ухилів та прокомуністичних тенденцій.

Українські радикали ніколи не бачили комуністів союзниками, на відміну від УПСР чи “Селянського союзу”, з якими їх об’єднувала єдина ідея – соборна, незалежна соціалістична трудова республіка [183, с. 1]. Ще у 1923 р. УРП сформувала ставлення до більшовиків та їхніх прихильників на території Західної України й обурювалася звинуваченнями у комуністичній діяльності та “більшовизмі”. Лише одна позиція була спільна для обох сил – радикали теж вважали українську еміграцію у Відні зрадниками й покладали на неї відповідальність за ситуацію в краї [210, с. 1]. УСРП не вважала станом на 1924 р. комуністичні організації в Західній Україні та їхню діяльність перспективною та успішною, стверджуючи, що будь-який успіх буде носити лише хвилиний успіх [216, с. 1]. УСРП трактувала КПЗУ виключно як обласну

організацію польської партії [179, с. 2]. Радикали закликали усіх українців, що вступили у ряди комуністичної партії, покинути її та не працювати на чужі для народу інтереси, а натомість приєднатися до їхньої сили.

Проте траплялися незрозумілі для населення та влади випадки у лавах радикалів, що свідчили про проникнення комуністичної пропаганди. На акції допомоги голодуючим селянам 1 травня 1925 р., що була проведена у Тернополі саме УРП, прибув зі Львова та виступив член КПЗУ Ян Хаба. У результаті зібрання прийняло резолюцію “у дусі комунізму”, хоча після від’їзду представника затверджено нову більш характерну для радикальної партії. Даний випадок вкрай занепокоїв органи державної безпеки, оскільки засвідчив появу небезпечних радикальних гасел в УРП [147, с. 102]. Проте це був поодинокий випадок й на подальшу тактику та шлях партії не вплинув.

УРП, визначаючи свою політичну дорогу стверджувала, що “не хочемо орієнтуватися ні на ліво, ні на право, а їхати хочемо просто своєю дорогою” [177, с. 1]. КПЗУ ж вважала, що в практичній діяльності радикали абсолютно не самостійні і залежать від націонал-демократів [227, с. 1]. І радикали й комуністи виступали проти існуючого ладу та прагнули передати владу у руки працюючому населенню, проте для перших це полягало у рівному праві як селян так і робітників, в той час як для других головним був міський пролетаріат. УРП вважала таку позицію недоцільною, адже міське робітниче населення, на її переконання, становило меншість за національним складом у більшості чужорідну [177, с. 1]. Чіткі переконання та позиція радикалів не дозволили їм свого часу піти на спілку із “Сельсоюзом”, що схилило останній до подальшого об’єднання із “Народною волею”.

УСРП критичніше, аніж інші політичні сили, оцінювала радянський режим на Україні, вказуючи, що для українців нема там жодних здобутків, жодних свобод, а політика “українізації” це всього лиш спосіб московських керівників знайти шлях до населення, чия боротьба могла становити загрозу для режиму. Радикали наголошували, що в жодному випадку цю політику не можна сприймати як віддання влади тим же робітникам та селянам [173, с. 325].

Здивування та осуд викликав у радикалів вихід соціалістів із Українського посольського клубу, адже подібний крок не був депутатами узгоджений, в першу чергу, із їхніми виборцями [229, с. 1]. Засуджувала УСРП відмову комуністів співпрацювати із соціалістичними силами, адже це призводило до розламу самого робітничого руху, ослаблювало його та спричиняло криваві сутички, як для прикладу, під час першотравневих подій по всій території Польщі й Галичини у 1926 р. [204, с. 2]. Така ситуація створювала сприятливі умови лише для поліції та влади, які використовували подібні моменти для арештів, обшуків та інших репресій, що, в першу чергу, відбивалися саме на соціалістичному русі. Неприйнятним для УСРП фактом було оголошення комуністами свого прагнення боротися за самостійну Польщу й повне небажання бачити дійсно самостійної України, а лише трактування Західної України в майбутньому як додатку до радянської держави [179, с. 3].

Дискусії всередині КПЗУ у травні 1926 р., радикали сприйняли як повне визнання комуністами своєї істинної позиції – “підпірачів фашизму” у Польщі. До цієї когорти віднесено і “Сельроб” [237, с. 4–5]. Останній звинувачували у відвертій та непідкріпленій жодними фактами брехні, зокрема стосовно результатів партії на виборах до гмінних рад, оскільки “Наше слово” говорило аж про 75% здобутих місць на Волині [238, с. 3]. Загалом радикали неофіційно намагалися демонструвати своє спокійне ставлення до “Сельробу”, мотивуючи це тим, що будь-які штучно створені політичні сили навіть із масштабним фінансуванням та матеріальним забезпеченням не можуть бути довготривалими, що підтвердилося невдовзі. Взаємні звинувачення із двох таборів розколеної партії служили для радикалів додатковим підтвердженням. Народоволівців УСРП після розламу “Сель-робу” вважала принциповими та ідейними діячами, адже їхній перехід від москвофільства до інтернаціоналізму пояснювався спільною для обох течій ідеєю “єдиної та неділимої” Російської імперії, хоча й з різними політичними системами [224, с. 5].

Найзапекліші протистояння та кампанії взаємної критики виникали між партіями в час передвиборчих кампаній. Перша хвиля невдоволення націонал-

демократів лівими силами проявилася восени 1922 р. під час підготовки владою виборів. Як зазначалося вище, більшість українських партій та населення прийняли рішення ігнорувати вибори. Отже, участь комуністичних сил у передвиборчій кампанії у якості “Союзу пролетаріату міст та сіл” викликала зливу невдоволення з боку націонал-демократичних сил. Така позиція лівих сприймалася як перехід на “польське державне становище” [231, с. 1]. Негативні емоції викликав заклик у відозві комуністів до боротьби за соціалізм спільно із польським населенням. Демократичні сили порекомендували КПСГ спрямувати усі свої вимоги, в тому числі свободи слова, друку, зібрань тощо, III Інтернаціоналу та радянській владі у Москві й Харкові [231, с. 1]. Попри це українські партії не бачили в участі комуністів у виборах загрози, а радше сприймали це з іронією, будучи впевненими, що українські селяни й робітники пройшли достатню політичну школу.

Одну із ключових позицій у передвиборчій дискусії комуністів із іншими політичними силами на виборах до органів місцевого самоврядування 1927 р. та польського сейму і сенату 1928 р. відіграв легальний “Сельроб”. До звичної для комуністів риторики додалася критика не тільки політичної практики конкурентів, але й їхнього соціального складу. “Сельроб”, що орієнтувався на селян, сільських та міських робітників, постійно демонстрував, що УНДО – це, в першу чергу, партія інтелігенції, заможних селян, що тісно співпрацюють із фабрикантами, банкірами, землевласниками [121, арк. 21].

УНДО мало вагоміші підстави для невдоволення й звинуватило сельробівців у тому, що до державної виборчої комісії не ввійшло жодного представника від Українського Сеймового Клубу, що, позбавило українські сили впливу [234, с. 1]. Основна причина полягала у тому, що представники “Сельробу” покинули Клуб у знак протесту і, в результаті, він недорахувався достатньої кількості членів, щоб делегувати у Комісію власного представника.

Ліві сили були одним із чинників, що перешкоджав українським партіям створити єдиний національний виборчий фронт. Це, на думку УНДО та інших сил, могло стати єдиним досягненням комуністів. Об’єднання було переконане,

що перші кандидати у списку “Сельробу” не зможуть здобути мандати. Що ж до “Сельробу-лівиці”, то УНДО вважало, що їм буде складно зібрати навіть тисячу підписів виборців із двох округів, що були необхідними для реєстрації списку, оскільки у їхньому складі не було представників із попередніх парламентів [217, с. 3]. Попри це, помітним було хвилювання УНДО стосовно того, чи існує якась домовленість між “Сельроб”, “Сельроб-лівицею” та КПЗУ, і чи можлива їхня співпраця із польськими партіями та представниками інших національних меншин [235, с. 1]. “Діло” закликало українських громадян та лідерів інших політичних сил, не покладатися на розлам у сельробівському таборі [218, с. 2]. Поступово УНДО почало ставитися до “Сельробу” як одного із лідерів так званого інтернаціонального табору, що являв собою основного противника, національних сил, очолюваних Об’єднанням.

Небажання коаліції з іншими політичними силами лівого спрямування “Сельроб” продемонстрував на початку 1927 р., коли зволікав із створенням спільного блоку із Робітничою-Лівицею, Паолей-Сіон Лівицею та П.П.С. Лівицею, в результаті чого, був звинувачений у навмисному розбиванні робітничо-селянського руху. Не прийняв “Сельроб” пропозиції, хоча неофіційної, об’єднання від УНДО, що таки надходила. Для прикладу, на зібранні “Сельробу” у Раві-Руській був присутній адвокат Любомир Данилович, що закликав до спільних дій [14, арк. 8] Проте, враховуючи характер міжпартійних відносин та відмінності їхніх політичних вимог та орієнтацій, про ніяке об’єднання не могло бути мови. Офіційно КПЗУ, і відповідно, “Сельроб” переконували виборців, що ці сили, так само як і “Сельсоюз” П. Васильчука, УСРП, “Бунд” та інші служать владі хоча й використовують опозиційні гасла, оскільки мають забезпечити необхідний полякам результат [11, арк. 8].

Характеризуючи відносини комуністичних сил із іншими західноукраїнськими політичними партіями, можна виділити кілька ключових тенденцій. Єдиними можливими союзниками ліві радикали бачили лише представників соціалістичних течій, в першу чергу, їхніх крайніх лівих угруповань. Ці сподівання мали реальне підґрунтя, яскравим прикладом чого

став перехід на комуністичну платформу ряду українських соціал-демократів. Проте станом на середину 1920-х рр. прийшло розуміння нереальності масового переходу інших сил на сторону КПЗУ. Отже, лівим радикалам довелося у ставленні до інших політичних партій зайняти опозиційну позицію й виробити тактику якнайефективнішої дискредитації в очах електорату.

Жодна із українських національно-демократичних сил не бачила комуністів своїми союзниками. Невдоволення українського легального табору викликала не ідеологія ліворадикальних сил, а зв'язок та залежність від радянських структур. У відношенні до КПЗУ більшість із них демонстрували зневажливе ставлення, вбачаючи у ній маріонетку Москви або, в кращому випадку, польських комуністів. Проте поступово, враховуючи наполегливе проникнення лівих сил в ряди профспілок, культурно-освітніх, спортивних та кооперативних установ, тобто сферу впевненої переваги та впливу національних сил, останні відверто занепокоїлися та розпочали власну критику в сторону комуністів. Поява легальної прокомуністичної партії та її участь у виборчих компаніях змусила західноукраїнські сили ще серйозніше поставитися до суперників й помітити не лише їхнє існування та активну діяльність, але і наявність електорату та його потенційне подальше збільшення.

Відносини комуністів з націонал-демократами, соціалістами, радикалами та консерваторами будувалися на принципі опозиційності, взаємної критики та звинувачень у зраді інтересів населення (з одного боку соціальних, а з іншого – національних). Це призвело до побудови всередині українського табору двох взаємно протилежних сил, що не могло не позначитися на його міцності та силі в боротьбі за права населення підвладних Польщі теренів, оскільки дії комуністів, які були спрямовані проти своїх суперників використовувалися владою для репресій проти українських партій та організацій.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні на основі комплексного та об'єктивного підходу проаналізовано та висвітлено становлення ліворадикальних сил у міжвоєнній Польщі, принципи організаційного формування та напрямки їхньої діяльності впродовж 1919–1929 рр. Ґрунтовне опрацювання архівних матеріалів, опублікованих джерел, преси, досліджень вітчизняних та зарубіжних, зокрема польських науковців дозволило виділити головні аспекти політики ліворадикальних сил Західної України, проаналізувати тенденції розвитку та еволюції програми й тактики, дослідити вплив внутрішнього стану комуністичних партій на їхню діяльність, виділити закономірності розвитку політичного руху в західноукраїнському суспільстві, визначити головні напрямки у відносинах комуністів з іншими політичними силами Галичини й Волині, а також КПП та КП(б)У, виявити причини поширення ліворадикальної ідеології серед українського населення.

Аналіз вітчизняної та зарубіжної історіографії досліджуваної проблеми демонструє відсутність комплексного бачення історії українського комуністичного руху у Польщі. Серед наукових досліджень теми переважають праці радянських істориків, що зумовило їхню ідеологічну заангажованість й трактування низки проблем однобоко й суб'єктивно. Ряд питань означеної тематики узагалі не знайшли достатнього висвітлення у наукових працях або ж замовчувалися. Недослідженими залишилися проблеми проникнення комуністів у легальні товариства та організації, зокрема “Просвіту”, профспілки, характер суперництва між ліворадикальним та національно-державницьким таборами політичного життя Західної України у міжвоєнний період. Дисертаційне дослідження є спробою нового осмислення розвитку ліворадикального руху в Західній Україні у 1919–1929 рр. та результатів його діяльності.

Проаналізовано та опрацьовано значний масив джерельного матеріалу з акцентом на документи українських і польських комуністичних сил та правоохоронних органів польської влади, частина яких була вперше введена у

науковий обіг. Застосування комплексного підходу та принципів об'єктивізму й історизму дозволило дослідити та сконструювати цілісну структуру українського ліворадикального руху й загальну картину суспільно-політичного життя Західної України у 1920-х рр.

Виникненню та подальшому розвитку ліворадикальних сил на українських територіях у складі міжвоєнної Польщі сприяв ряд вагомих факторів. Одним із головних чинників у перші повоєнні роки була політика радянського керівництва, що намагалось експортувати свою ідеологію та впливи на сусідні території. У формуванні комуністичної організації на території Західної України взяли участь також представники польського ліворадикального руху, що сприяли створенню ряду місцевих осередків і забезпечували наявність керівництва та управління. Архівні матеріали не дають можливості розмежувати український та польський ліворадикальний рух у ряді місцевостей, наприклад Холмщині, фактично до початку 1920-х рр.

Організаційне оформлення комуністичного руху в Західній Україні відбулося внаслідок домінуючих зовнішніх впливів, а саме – політики КП(б)У та КПП й ініційоване із-зовні. Керівництво ліворадикального руху вийшло із представників радикальних галицьких соціалістичних груп, колишніх військовополонених, що повернулися із радянських територій. Найбільший авторитет та вплив на формування ідеології руху мали боротьбисти, для яких національне та соціальне визволення були рівнозначними, а в умовах Західної України нероздільними поняттями. Отже, КПЗУ впродовж 1920-х рр. відноситься до націонал-комуністичної течії.

На території Західної України комунізм не набув поширення до завершення I світової війни, проте в перші повоєнні роки спостерігається радикалізація політичних настроїв місцевого, в тому числі й українського, населення у зв'язку із програшом визвольних змагань та окупаційною політикою поляків. У середині 1920-х рр. сприяла поширенню прокомуністичних та радянофільських тенденцій політика “українізації” в радянській Україні, що різко контрастувала із національною політикою Польщі.

Поступово на зміну орієнтаціям на самостійне масове поширення революційних настроїв серед місцевого населення, а також на радянську окупацію, відповідно до переконань більшовицького керівництва, прийшла концепція провокування революції із середини Польщі, із залученням радикальних та незадоволених владою соціальних груп. Така зміна орієнтирів мала вагоме підґрунтя: більшість створених радянською владою інституцій функціонували виключно на території України та не мали реального впливу на розвиток подій на території підконтрольній Польщі. Недосвідчені й часто сумнівні особи, що прибували із радянських територій радше гальмували поширення лівих тенденцій серед населення.

Комуністичне керівництво та значна частина місцевих ліворадикальних організацій впродовж перших років діяльності існували паралельно. Систематична робота із будівництва лівих радикальних структур в Західній Україні розпочинається із 1920 р. Фактичне становлення комуністичної партії і вихід на політичну арену Галичини та Волині відбувається на переломі 1923–1924 рр. Проте одночасно формується доцентровість, яка поряд із постійним зовнішнім втручанням перетворила КПСГ, а згодом і КПЗУ, в політичні сили, всередині яких завжди була опозиція до такого стану речей, що зумовило спочатку перманентний конфлікт із КПП, а згодом, після остаточного утвердження тоталітарного режиму, й з КП(б)У.

У середині 1920-х рр. у керівництві КПЗУ прослідковується радикалізація, що проявилася у заміні старих авторитетних діячів на радикально налаштованих активістів, що прагнули посилення “революційної боротьби” й розпочали організацію бойових відділів. Таку тенденцію можна пов’язати із консолідаційними процесами в національно-державницькому таборі українських партій у міжвоєнній Польщі.

Ще однією відповіддю комуністів на такі зміни стало створення у 1926 р. легального “Сельробу”, який забезпечив значне збільшення прихильності місцевого українського населення, в першу чергу селян, до ліворадикальної ідеології у другій половині 1920-х рр. Проте партія постала внаслідок

примусового злиття двох самостійних організацій із відмінною ідеологією та різною соціальною базою, що спричинило наявність непримиренних суперечностей із перших місяців діяльності партії, не даючи можливості досягти ще більших результатів. Це також стало головною причиною виходу “Сельробу” з під контролю ЦК КПЗУ. Організація не бажала повністю підпорядковуватися комуністичному керівництву, проте не могла чинити відчутного опору у зв’язку із внутрішньою кризою. Не зважаючи на це, новій політичній силі вдалося влитися у політичне життя Західної України, здобувши в ряді регіонів вагомі позиції. Зокрема наприкінці 1920-х рр. “Сельроб” на Волині поступався лише УНДО. Незважаючи на це, конфлікти із КПЗУ та всередині партії привели до її неминучого розколу та поступового занепаду.

Соціальна структура КПЗУ впродовж 1920-х рр. визначала характер діяльності ліворадикальних сил. Особливістю комуністичного руху в Західній Україні у міжвоєнний період був факт домінування селян у партії, що позиціонувала себе робітничою. “Сельробу” мав перебрати на себе керівництво ліворадикальним рухом серед селян, надаючи КПЗУ можливість сконцентруватися на робітничому питанні. Проте соціальна база політичного руху залишалася незмінною до кінця 1920-х рр. Прослідковується залежність від економічного розвитку окремих регіонів. У промислових центрах та великих містах серед прихильників лівих радикальних сил домінували представники робітництва, а в сільській місцевості – селяни. Соціальна структура партії залежала навіть від розміру та економічного розвитку окремих населених пунктів: у великих містах домінували робітники та ремісники, у повітових містечках переважали аграрні робітники та селяни.

Взаємопов’язаною із соціальною була національна структура обох комуністичних сил, оскільки залежала від національного складу робітничої та селянської верст західноукраїнського населення, а також регіональних місцевих особливостей. Домінуючим елементом у ліворадикальному русі були українські селяни, а поляки та євреї становили приблизно рівну кількість й переважали у міських осередках. Попри те, що комуністичний рух у Західній Україні носив

виражений інтернаціональний характер, найбільш схильними до лівих радикальних політичних течій на Західній Україні, зокрема у першій половині 1920-х рр. виявилися українці, в першу чергу, селяни.

Такі особливості соціального та національного представництва серед прихильників лівих сил вимагали від керівництва ліворадикальним рухом корегування програми та тактики роботи серед потенційного електорату та членів партій. Проте, найменший акцент у діяльності лівих сил до створення “Сельробу” робився на найперспективнішій соціальній групі. Тотальний контроль із боку КПП, КП(б)У та Комінтерну унеможлилював потрібні зміни.

Наприкінці 1920-х рр. констатуємо загальне ослаблення ліворадикального руху. На початку 1930 р. комуністичний рух у Польщі був найслабшим на українських землях, а частина осередків припинили своє існування. Причина цієї ситуації полягала у сталому втручанні зовнішніх сил – КП(б)У, КПП та Комінтерну, оскільки спричинило багатоцентровість, ігнорування місцевих особливостей та контроль над західноукраїнським керівництвом. З початку 1927 р. тодішнім керівництвом радянської України в особі Л. Кагановича розпочалася кампанія проти ЦК КПЗУ. Напередодні були зафіксовані неодноразові спроби частини радянських діячів кинути тінь на діяльність КПЗУ, поширюючи неправдиві чутки. Причина кампанії полягала у прагненні КП(б)У, яка наприкінці 1920-х рр. перетворилася у повністю тоталітарну партію, викоринити з рядів КПЗУ будь-яке інакомислення. Найбільшу загрозу, яку необхідно було усунути, для більшовиків становило фактичне домінуюче боротьбистське походження комуністичного руху Західної України. У результаті найавторитетніші діячі КПЗУ, що сповідували націонал-комунізм, М. Максимович, Р. Кузьма, О. Крілик та інші не лише потрапили під критику, але й були фізично ліквідовані тоталітарним режимом у 1930-х рр.

Звинувачення у поширенні націоналістичних ідей серед комуністичних осередків Західної України не були безпідставними. У зв'язку із відсутністю дієвого механізму та методів боротьби із польською окупаційною владою ліворадикальним керівництвом, частина рішуче налаштованих прихильників

цих сил, особливо молодь, звернула увагу на протилежний радикальний табір – Українську Військову Організацію та Організацію Українських Націоналістів. Матеріали польських правоохоронних органів підтверджують появу прихильників націоналістичної ідеології серед молодих українських комуністів, яким імпонували методи діяльності правих сил. У зв'язку із наростаючими конфліктами між КПЗУ, “Сельробом”, КП(б)У та Комінтерном, згораннями процесів українізації у радянській Україні та початком репресій в СРСР, молоді ліворадикали західноукраїнських земель висувають національну боротьбу на перше місце, відсуваючи класові заклики на другий план.

Аналізуючи відносини КПЗУ та КПП у 1920-ті рр. стверджуємо, що ні українська ні польська політичні сили не змирилася із ситуацією, яка склалася після злиття цих партій, прагнучи з одного боку розширення автономії, а з іншого посилення контролю. Конфліктів не вирішив II з'їзд КРПП. Компроміси, досягнуті між КПЗУ та КПП не задовольняли жодну із сторін, оскільки трактувалися ними як порушення власних інтересів. Гостро виступали проблеми національного характеру, внутрішньої організації та діяльності на місцях. КПП погодилася під тиском Комінтерну визнати право українців та інших національностей на самовизначення та відокремлення від Польщі, проте взамін сподівалася на повне організаційне підпорядкування, оскільки прагнула розбудувувати свою політичну силу виключно як цілісну структуру із централізованим керівництвом. КПЗУ, наголошуючи на регіональних особливостях західноукраїнських земель, вимагала права повної автономії у галицьких справах. Різні бачення організаційної діяльності та структурної побудови ліворадикальних сил українськими та польськими діячами, зумовили зіткнення автономістських тенденцій КПЗУ та централізаторської політики КПП.

Найбільш суперечливим у діяльності ліворадикальних сил та взаємовідносинах з іншими силами у міжвоєнній Західній Україні було національне питання. На позицію КПЗУ у національній сфері впливав статус партії, її ідеологічне походження та рівень її залежності від інших політичних

сил, в першу чергу КПП та КП(б)У, а також політична ситуація на українських землях у складі Польщі.

Аналізуючи еволюцію трактування національного питання західноукраїнськими ліворадикалами необхідно виділити ключові тенденції та періоди. Перший етап діяльності партії у цій сфері характеризується вірою у революцію на зразок російської більшовицької, що ліквідувала б існування будь-яких варіантів національних держав. Проте, коли стало зрозуміло, що ні світової, ні європейської революції не відбудеться, постало питання розробки та побудови національної позиції комуністичних сил Західної України в умовах польської окупації.

До 1923 р. КПЗУ намагалася самостійно реагувати на зміни у політичному житті, проте зазнавала тиску з боку Комінтерну, зокрема відмовилася від трактування Польщі як окупанта та прийняла ключову тезу про об'єднання Західної та радянської України. Незважаючи на поступки ліворадикалів у ряді цих питань, у другій половині 1920-х рр. комуністичні сили продемонстрували наявність власної позиції у національному питанні, що, поряд із прагненням автономії у діяльності, призвело до відкритого конфлікту радянським керівництвом.

Наприкінці 1920-х рр. комуністи у Західній Україні опинилися перед потребою визначення своєї позиції. Під впливом чисток у рядах КПЗУ та згортанні на початку 1930-х рр. українізації й початку політичних репресій у радянській Україні західноукраїнські ліві радикали почали коливатися між ідеєю об'єднання українських земель та автономією у складі Польщі. Комуністи, в силу своєї ідеології, не змогли запропонувати українському електорату конструктивного шляху вирішення найболючішого питання та вирізнялися серед інших українських політичних партій Галичини та Волині міжвоєнного періоду, оскільки ставили на перший план не національне визволення, а соціальну справедливість, що обмежувало коло прихильників руху.

Одним із напрямків діяльності ліворадикальних сил передбачалося максимальне проникнення комуністів у легальні організації та товариства, що забезпечувало розширення впливу та легальну платформу для пропаганди та реалізації своєї програми. У 1920-х рр. виділяються два основні вектори роботи лівих радикалів у цій сфері: опанування профспілкових об'єднань та українських культурно-просвітницьких товариств.

Наголос у цьому напрямку КПЗУ робила на профспілковий рух. КПЗУ прагнула централізувати цей рух і контролювати. Проте комуністи не змогли впродовж 1920-х рр. виконати ключові поставлені цілі. Попри наполягання керівництва КПЗУ, більшість її членів не стали членами профспілкових об'єднань. Належали до професійних об'єднань не більше ніж 25% від усіх діячів КПЗУ. Комуністи концентрували увагу на працівниках нафтової галузі та залізничників, які створили міцні профспілки, проте вони не підпадали під радикальні впливи. Ліві радикали входили лише до невеличких профспілок, що не мали можливості організовувати масштабні та серйозні акції.

Перешкодою на шляху реалізації програми проникнення у профспілкові об'єднання для ліворадикальних сил став національний характер професійних об'єднань. Це суперечило ідеології КПЗУ, яка наголошувала на потребі ліквідувати такий поділ й забезпечити єдність робітничого руху у Польщі. Таким чином, у профспілках домінували польські соціалісти та українські соціал-демократи. Похитнути цю ситуацію вдалося комуністам лише проникнувши в УСДП в 1923 р. Але результатом стало лише послаблення робітничого руху, оскільки комунікація УСДП призвела до її заборони.

Негативні наслідки мало проникнення ліворадикалів в українські культурно-просвітницькі легальні товариства. Діяльність комуністів у культурно-освітній сфері мала стратегічний характер, адже забезпечувала можливість поширювати ідеологію серед населення, що не визначилося із власними політичними поглядами чи не проявляло сильного зацікавлення у політичному житті.

Акцент ліворадикальні сили робили на опануванні товариства “Просвіти” та його читалень, як найбільш масового й впливового серед українського населення міжвоєнної Польщі. У цьому напрямку діяльності КПЗУ та “Сельробу” у 1920-х рр. прослідковується два головні етапи. Перший етап охоплює період 1920 (1921) – 1925 рр. та характеризується наступними рисами: робота мала хаотичний характер й вирізнялася масовим неорганізованим проникненням комуністів у нижні структури товариства, в першу чергу читальні. Головна мета в цей час – максимальне індивідуальне входження комуністів у ці структури задля розширення легальної бази руху. Проте увага ще не концентрувалася лише на “Просвіті”, оскільки здійснювалися спроби проникнути у більшість легальних організацій.

Другий етап (1926–1929 рр.) вирізняється більшою систематичністю та активізацією процесу, що зумовлено створенням “Сельробу”, у лавах якого перебувала частина діючих членів культурно-просвітницьких чи спортивних товариств, багато з яких входили не лише до керівництва читалень, але й міських чи повітових організацій “Просвіти”. Головна мета на цьому етапі – захопити ініціативу на рівні керівних структур та дискредитувати національно-демократичні сили. На відміну від першого етапу увага лівих сил концентрується саме на “Просвіті”. У другій половині 1920-х рр. відчувається політизація просвітницького руху, що стало наслідком боротьби радикального лівого та націонал-демократичного таборів. На цьому етапі зросло занепокоєння із боку УНДО та УХО, що виявилось у тривалій дискусії в пресі .

Вплив у “Просвіті” ліворадикальні сили здобули попри свої успіхи лише наприкінці 1920-х рр. Зафіксовані масові вилучення комуністичної преси із читалень, їхні приміщення перетворюються на місця зборів та агітації місцевих осередків, а також виступів комуністичних лідерів. Проте, вже у 1928–1929 рр. проникнення ліворадикальних сил в культурно-просвітницькі товариства призупинено. Діяльність комуністів у “Просвіті” мала негативні наслідки для товариства, адже, в першу чергу, була приводом до ліквідації читалень чи

окремих товариств польською владою, що мало лише руйнівні впливи на українську справу.

Найважливішою платформою для легальної діяльності нелегального комуністичного руху став парламент Польщі, доступ до якого у 1924 р. йому забезпечила радикалізація поглядів частини соціал-демократичного табору. Проникнення у сейм та сенат дали можливість представникам українського ліворадикального руху використовувати трибуну для додаткової комуністичної пропаганди із можливістю широкого розголосу. Проте парламентська діяльність не була лише засобом для реалізації цієї мети.

Аналіз діяльності ліворадикальних послів у польському сеймі, підтверджує, що представники КПФ звертали увагу громадськості та влади на суттєві суспільні та громадські проблеми не лише класового, але й національного характеру. Комуністи виступали проти поліційних переслідувань політичного характеру, вимагали ефективних аграрних перетворень та соціальних реформ. Проблеми, що піднімалися лівими депутатами фактично не різнилися за своєю суттю від питань актуальних для представників інших західноукраїнських політичних сил. Зафіксовані часті об'єднання представників лівого та національно-демократичного таборів задля висунення спільних протестів та пропозицій. Законодавчі ініціативи й відповідальність перед виборцями для депутатів, в більшості колишніх соціалістів, попри усі інструкції та накази від Комінтерну та КПП, переважували традиційні незмінні агітаційні промови. Отже, комуністи у другій половині 1920-х рр. отримали необхідний досвід боротьби за представництво у сеймі та сенаті й легальної політичної діяльності на рівні законодавчих органів.

Характеризуючи суперництво комуністичних сил Західної України із іншими українськими політичними партіями необхідно виділити кілька ключових тенденцій: пошук союзників серед лівих сил, спроби проникнення та опанування їхніх радикальних груп, дискредитація перед українським населенням діяльності та політичної платформи національно-демократичних сил, в першу чергу УНДО. Оскільки не була можливою спільна діяльність

КПЗУ із будь-якою іншою політичною силою, комуністи сконцентрували увагу на проникненні лише в їхні радикальні крила. Успішним для комуністів цей напрямок став у наприкінці першої половини 1920-х рр., що увінчалось переходом на ліворадикальну платформу українських соціал-демократів. На радянофільські, проте не ліворадикальні позиції, перейшла і частина ундівців, створивши УПП. Проте вже у середині 1920-х рр. КПЗУ змушена була констатувати, що масової радикалізації серед представників інших політичних сил не відбудеться.

Опозиційна позиція комуністів до національно-демократичних сил визначила характер відносин та сфери зіткнень з українськими політичними партіями. Враховуючи наполегливе проникнення лівих сил в ряди профспілок, культурно-освітніх, спортивних та кооперативних установ, тобто сферу переваги та впливу національних сил, останні відверто занепокоїлися й розпочали критику в сторону комуністів. Поява легальної прокомуністичної партії та її участь у виборчих компаніях змусила західноукраїнські партії серйозніше поставитися до суперників. Відносини комуністів з націонал-демократами, соціалістами, радикалами та консерваторами будувалися на принципі повної опозиційності, взаємної критики та звинувачень у зраді інтересів населення (з одного боку соціальних, а з іншого – національних). Це призвело до своєрідної побудови всередині українського табору двох взаємно протилежних таборів, що не могло не позначитися на його міцності та силі в боротьбі за права українського населення підвладних Польщі теренів.

Ліворадикальні сили у Західній Україні у 1920-х рр., таким чином, вирізняються певною специфікою: зініційована та принесена із зовні ідеологія та організація отримала певний відгук серед місцевого населення, знайшла невелику нішу у політичному житті краю та набула в процесі розвитку своїх характерних рис, визначених особливостями Західної України у міжвоєнний період. Це дозволило ліворадикалам до кінця 1920-х рр. втриматися в руслі націонал-комунізму та не перетворитися на знаряддя злочинного тоталітарного режиму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

ДЖЕРЕЛА

Архівні матеріали

Державний Архів Львівської Області

Ф. 108. Львівське повітове управління державної поліції.

Оп. 1.

1. Спр. 106. Розпорядження про встановлення нагляду за комуністичною діяльністю в повіті. 7 січня 1921 – 4 травня 1925 рр., 78 арк.

Ф.121. Львівське воєводське управління державної поліції

Оп. 2.

2. Спр. 1. Статут та проект програми Комінтерну, тези з питань тактики та інші матеріали про діяльність Комінтерну. 5 листопада 1924 – листопад 1930 рр., 97 арк.

3. Спр. 3. Справа спостереження за діяльністю КПП. 1 березня 1924 – 6 травня 1932 рр., 94 арк.

4. Спр. 9. Справа спостереження за діяльністю КПЗУ з додаванням листівок, резолюцій IV пленуму и V конференції КПЗУ та схеми організації КПЗУ. 20 лютого 1925 – квітень 1937 рр., 91 арк.

5. Спр. 10. Повідомлення про розкол в КПЗУ та резолюції (копії) Комінтерну, КПП та КПЗУ з даного питання. 29 січня 1928 р., 19 арк.

6. Спр. 16. Розпорядження Львівського окружного управління державної поліції і Львівського воєводства про спостереження за діяльністю КПЗУ. 4 квітня 1922 – 11 листопада 1926 рр., 29 арк.

7. Спр. 112. Справа спостереження за з'їздом партії “Народна воля” та “Українського селянського союзу”, що відбувся у Львові, з питання їхнього об'єднання в “Українське селянсько-робітничє об'єднання” та списки делегатів. 1926 р., 28 арк.

8. Спр. 201. Донесення і переписка з повітовими управліннями державної поліції у Сокалі, Старому Самборі, Дрогобичі та інших про діяльність читалень

“Просвіти” та спроби КПЗУ поширити комуністичний вплив на “Просвіту”. 5 вересня 1929 – 8 квітня 1932 рр., 10 арк.

Оп. 3.

9. Спр. 50. Переписка з Варшавським міським управлінням поліції про діяльність КПЗУ і її окремих членів. 14 лютого 1927 р., 68 арк.

10. Спр. 52. Переписка з повітовими управліннями поліції про діяльність членів КПЗУ в профспілках в 1927 р. 30 вересня 1927 р. – 7 січня 1928 р., 13 арк.

11. Спр. 66. Списки членів прогресивно-селянської організації “Сельроб”. 15 грудня 1927 – 21 березня 1928 р., 20 арк.

12. Спр. 67. Переписка з повітовими управліннями поліції про діяльність членів прогресивно-селянської організації “Сельроб”. 19 травня – грудень 1927 р., 19 арк.

13. Спр. 68. Переписка з повітовим управлінням поліції про діяльність членів прогресивно-селянської організації “Сельроб” в період передвиборчої кампанії з виборів в польський сейм в 1928 р. 15 грудня 1927 – 22 грудня 1928 рр., 187 арк.

14. Спр. 69. Інформація керівника слідчого відділу міста Рава-Руська про діяльність прогресивно-селянської організації “Сельроб”. 1927 р. 19 арк.

15. Спр. 70. Інформація повітових управлінь поліції про діяльність прогресивної селянської організації “Сельроб” в 1927 р. 14 листопада – 23 листопада 1927 р., 14 арк.

Фонд 271. Дирекція поліції у Львові

Оп. 1.

16. Спр. 32. Справа спостереження за діяльністю КПЗУ з додаванням листівок, газети (копії) “Коммунистический штандар” 5 січня 1926 р. – 16 серпня 1927 р., 157 арк.

17. Спр. 33. Донесення Львівського міського управління державної поліції про організаційну структуру КПЗУ и списки членів КПЗУ. 16 грудня 1927 – 30 червня 1928 р., 19 арк.

18. Спр. 37. Агентурне донесення про виступ на зібранні робітників будівельної промисловості оратора, закликаючого присутніх наслідувати приклад Великої Жовтневої соціалістичної революції і про хід зібрань двірників у Львові. 22–30 березня 1919 р., 7 арк.

Центральний державний архів громадських об'єднань України

Ф. 6. Комуністична Партія Західної України

Оп.1. Документи ЦК КПЗУ

19. Спр. 5. Постанови, доклади та інші матеріали по історії комуністичної партії західної України. 1919–1933 рр., 331 арк.

20. Спр. 8. Резолюції, звіти та інформації ЦК КПЗУ, протоколи засідання Комітету допомоги політичним в'язням Східної Галичини, з питання надання матеріальної допомоги політув'язненим. Матеріали до історії компартії Західної України. 1920–1931 рр., 192 арк.

21. Спр. 15. Матеріали до історії Комуністичної Партії Західної України. 12 вересня 1920 – 14 грудня 1935 рр., 242 арк.

22. Спр. 19. Резолюції конференцій Комуністичної партії Східної Галичини. 1921 р., 17 арк.

23. Спр. 21. Маніфест ЦК КПСГ. 13 жовтня 1921 – 8 березня 1926 р., 43 арк.

24. Спр. 22. Докладні записки Виконавчого комітету Комінтерну про внутрішньопартійне становище та діяльність комуністичної партії Сх. Галичини. 1921–1923 рр., 74 арк.

25. Спр. 56. Статистичні дані про склад окружних парторганізацій Комуністичної партії Західної України. 1923–1934 рр., 22 арк.

26. Спр. 62. Постанови Виконавчого комітету Комуністичного Інтернаціоналу і матеріали до них по Комуністичній Партії Західної України 1924–1934 рр., 298 арк.

27. Спр. 72. Резолюції Центрального Комітету Комуністичної Партії Польщі про діяльність КПЗУ після III пленуму, політико-економ становище на Західній Україні та про задачі партії. 1924–1933 рр., 71 арк.

28. Спр. 79. Протокол, резолюція 5 позачергової конференції КПЗУ и резолюція 4 пленуму ЦК КПЗУ стосовно питання відношення до становища в КРПП. 1924 р., 33 арк.

29. Спр. 93. Звіти секретаріату ЦК КПЗУ про становище і роботу партійної організації Західної України. 1924–1925 рр., 67 арк.

30. Спр. 104. Матеріали по питанню роботи “Просвіти” та інших громадських організацій 1924–1932 рр., 143 арк.

31. Спр. 113. Статистичні дані про становище парторганізацій Комуністичної партії Західної України. Вересень 1924 – серпень 1925 рр., 10 арк.

32. Спр. 133. Запити послів КПП голові Ради Міністрів Польщі про застосування репресій зі сторони польської влади по відношенню до страйкуючих робітників. 1924–1925 рр., 14 арк.

33. Спр. 142. Проект організації побудови Комуністичної партії Західної України. 4 травня 1925 р., 8 арк.

34. Спр. 152. Циркуляр Центрального Комітету Комуністичної Партії Західної України всім окрпарткомам про задачі партійної організації. 1925 р., 6 арк.

35. Спр. 164. Протокол Волинської партійної конференції. 27 серпня 1925 р., 11 арк.

36. Спр. 181. Доклад Лозовського, звіти, статті, інформації про профспілковий рух у Західній Україні. 1925–1926 рр., 84 арк.

37. Спр. 182. Інформаційні бюлетені Центрального Комітету Комуністичної Партії Західної України про питання теорії марксизму-ленінізму і партійного будівництва. 1925–1926 рр., 56 арк.

38. Спр. 216. Запити і пропозиції послів Комуністичної фракції голові Ради міністрів та міністру внутрішніх справ стосовно репресій та знущань над

страйкуючими робочими та політичними ув'язненими. 22 квітня 1925 – 29 грудня 1929 рр., 419 арк.

39. Спр. 226. Переписка ЗБД КПЗУ із ЦК КП(б)У, ГПУ, польською секцією при ВККІ з питання участі членів КПЗУ у підпільній роботі. 20 листопада 1925 – 18 грудня 1928 рр., 263 арк.

40. Спр. 242. Резолюція Президії Виконкому Комінтерну по українському питанню. 26 грудня 1926 р., 16 арк.

41. Спр. 245. Резолюції пленуму Центрального Комітету Комуністичної Партії Західної України з питань роботи серед жінок та профспілкових організацій. 3 жовтня 1926 р., 40 арк.

42. Спр. 250. Постанови Секретаріату ЦК КПЗБ, резолюція комісії ЦК КПЗБ і ЦК КПЗУ, докладна записка з питань роботи “Просвіт” та інших масових організацій, розвиток масового робочого руху та укріплення пролетарського ядра в КПЗБ. 1926–1931 рр., 22 арк.

43. Спр. 260. Виписки із протоколу Оргбюро ЦК КП(б)У, докладні записки в ЦК КП(б)У, листи та заяви про становище та роботу КПЗУ. 1926–1928 рр., 98 арк.

44. Спр. 261. Протокол засідання комісії Політбюро ЦК КПЗУ, резолюції, докладні записки та листи, надіслані в ЦК КПЗУ з питань національної політики та становища Польщі. Листопад-грудень 1926 р., 38 арк.

45. Спр. 262. Протоколи Волинської організації комуністичної партії Західної України. 14 січня 1926 – 27 лютого 1926 рр., 14 арк.

46. Спр. 268. Політичний та організаційний звіт ЦК КПЗУ. Червень-липень 1926 р., 17 арк.

47. Спр. 272. Звіти, резолюції, звернення Центрального профспілкового відділу з питань руху в Західній Україні. 1926–1935 рр., 215 арк.

48. Спр. 286. Статі про національне питання та розкол в КПЗУ. 9 листопада 1926–1928 рр., 32 арк.

49. Спр. 294. Інформаційні бюлетені з приводу виборчої кампанії 8 вересня 1926 – 4 травня 1928 рр., 18 арк.

50. Спр 314. Звернення Виконкому Комінтерну до всіх парторганізацій та членів КПЗУ, резолюції секретаріату ЦК КПЗУ і переписка з питань внутріпартійної боротьби і становища підпільної роботи в КПЗУ. 22 жовтня 1926 – квітень 1929 рр., 206 арк.

51. Спр. 335. Кошторис видатків по організації “Сельроба”. 19 листопада 1926 р., 1 арк.

52. Спр. 345. Резолюція Президії Виконкому Комінтерну, постанови Пленуму і секретаріату ЦК КПЗУ, ЦК Компартії Польщі про розкол в КПЗУ і боротьбу з шумськізмом. 21 травня 1927 – 18 грудня 1928 рр., 379 арк.

53. Спр. 350. Резолюції пленумів ЦК КПЗУ і ЦК КПП з питання по резолюціях і постановах, прийнятих 8 розширеним пленумом ЦК КПЗУ. Квітень-грудень 1927 р., 47 арк.

54. Спр. 357. Постанови 8-ї Конференції Комуністичної Партії Західної України. 1927–1928 рр., 37 арк.

55. Спр. 371. Виписки із протоколів засідань ЦК КПЗУ і переписка по організаційним питанням і стані партійно-політичної роботи в Західній Україні. 1927 р., 246 арк.

56. Спр. 381. Докладна записка ЦК КП(б)У, надіслана в Комінтерн і ЦК КПП про помилки ЦК КПЗУ у національному питанні. Стаття про національно-визвольну війну 1918–1920 рр. на Західній Україні та роль в ній буржуазії. 27 травня 1927 – 24 вересня 1933 рр., 95 арк.

57. Спр. 390. Бюлетені, проекти циркулярів ЦК КПЗУ та інші матеріали з питання виборчої кампанії. Березень 1927 р. – червень 1930 р., 70 арк.

58. Спр. 393. Бюлетень Політбюро Центрального Комітету Комуністичної Партії Західної України з питання виборів у сейм. 1 лютого 1927 р., 15 арк.

59. Спр. 407. Заява делегації Комуністичної Партії Західної України на 4 з'їзді Комуністичної Партії Польщі. 1927 р., 17 арк.

60. Спр. 408. Заяви групи шумкістів в Політбюро ЦК КП(б)У, ЦК КПЗУ та ЦК КПП з національного питання. 13 березня 1927 – 30 січня 1932 рр., 116 арк.

61. Спр. 409. Заяви членів КПЗУ в Політбюро Комуністичної Партії Польщі з питань конфліктів і фракційної боротьби всередині КПЗУ. 5 квітня 1927 – 20 вересня 1931 рр., 38 арк.

62. Спр. 429. Політбюро ЦК Комуністичної Партії Західної України в Політбюро ЦК КП(б)У про внутрішньополітичне становище в КПЗУ. Жовтень 1927 р., 7 арк.

63. Спр. 436. Резолюція Пленуму Виконкому Комінтерну, докладні записки, заяви та переписка про розкол в КПЗУ. Січень-жовтень 1928 р., 193 арк.

64. Спр. 446. Резолюції, рішення окружних партконференцій КПЗУ по національному питанні. 1928 р., 36 арк.

65. Спр. 462. Протоколи та резолюції Політбюро ЦК Комуністична Партія Західної України про внутрішньопартійне становище в КПЗУ. 1928 р., 49 арк.

66. Спр. 494. Заклик Виконкому Комуністичного Інтернаціоналу до всіх парторганізацій і членів КПЗУ. 1928 р., 25 арк.

67. Спр. 523. Проект постанови і проекти резолюцій Політбюро ЦК КП(б)У, стенограми і протоколи комісії по питанню стосовно становища в ЦК КПЗУ. 16 лютого – 8 квітня 1929 р., 40 арк.

68. Спр. 552. Заклик Центрального Комітету Комуністичної Партії Західної України і лівого крила профспілок. 1 січня 1929 – вересень 1929 р., 17 арк.

Оп.2. Документи ЦК КПЗУ

69. Спр. 5. Заява Комуністичної Робітничої партії Польщі угоди між КП(б)У та Компартією Польщі про взаємовідносини і спільну партійну роботу. 1921 р., 10 арк.

70. Спр. 10. Пропозиція послів Комуністичної фракції посольської про виконання Уставу про майновий податок, заклик ЦК КПЗУ до робітників і селян Західної України. 11 серпня 1923 – січень 1924 рр., 9 арк.

71. Спр. 29. Пропозиція послів КФП про тяжке економічне становище селянства Західної України. Статистичні дані про кількість українців за межами СРСР. 21 січня – 26 червня 1925 р., 54 арк.

72. Спр. 43. Проекти резолюцій, виписки пленумів КПЗУ з внутріпартійної та загальнополітичної діяльності. Жовтень 1926 р., 14 арк.

73. Спр. 75. Звіт Центрального комітету Компартії Західної України. 1 березня 1927 р., 24 арк.

Ф. 9. Центральний комітет Комуністичної партії Східної Галичини та її місцеві організації

Оп. 1. Документи ЦК КПСГ – КПГ і її місцевих організацій.

74. Спр. 2. Протокол засідання оргбюро ЦК КП(б)У – постанова про утворення Оргбюро Компартії Східної Галичини і Буковини. 23.10.1919 р., 2 арк.

75. Спр. 3. Протоколи партзборів Компартії Східної Галичини за час запілля. 01.06.1919 – 15.02.1920 рр., 17 арк.

76. Спр. 4а. Протоколи засідань Політбюро ЦК КП Галичини, обіжники, листи по комітетам компартії Галичини. Травень-вересень 1920 р., 118 арк.

77. Спр. 7. Статут КП Галичини та інструкції про організацію комгуртків. 01.10.1920 р., 21 арк.

78. Спр. 11. Протоколи Політбюро ЦК КП Галичини – оригінали (книга). 14.08. – 18.10. 1920 р., 35 арк.

79. Спр. 15. Копії протоколів засідань Оргкомісії ЦК КП Галичини. 22.09.1920 – 11.10. 1920 р., 7 арк.

80. Спр. 17. Копії протоколів засідань Оргбюро ЦК КП Галичини. 14.08.1920 – 15.09.1920 р., 6 арк.

81. Спр. 18. Схема організації секретаріату ЦК КП Галичини та мапи. 1920 р., 3 арк.

82. Спр. 19а. Директивні листи та обіжники ЦК КП Галичини до повіт парткомів. 1920 р., 15 аркушів.

Ф. 37. Галицький організаційний комітет КП(б)У

Оп.1.

83. Спр. 2. Проект організації Галоргкому, кошторис та обіжники про організацію Галоргкому. 23 травня – 21 червня 1920 р., 14 арк.

84. Спр. 8. Протоколи засідання представників галицьких комуністичних організацій та Галревкому та листування з Галбюром ЦК РКП про політичне становище в Галичині. 4 липня – 2 серпня 1920 р., 9 арк.

Ф. 38. Галицьке бюро при ЦК КП(б)У

Оп.1.

85. Спр. 38. Протоколи засідань Галбюро при ЦК КП(б)У (оригінали). 1921 р., 16 арк.

86. Спр. 42. Переписка Галбюра з ЦК КП(б)У про відкомандирування товаришів в розпорядження Галбюра. Лютий-жовтень 1921 р., 70 арк.

Центральний державний історичний архів України, м. Львів

Ф. 351. Українське селянсько-робітниче соціалістичне об'єднання (“Сель-Роб”), м. Львів

Оп. 1.

87. Спр. 1. Статут і програма організації. 1927–1928 рр., 27 арк.

88. Спр. 3. Протоколи засідань Центрального комітету організації. 1927 р., 41 арк.

89. Спр. 4. Повідомлення про засідання Центрального комітету. Бланки запрошень і членських посвідчень. 1928–1929 рр., 49 арк.

90. Спр. 6. Статистичні дані про кількість конференцій “Сельробу” із зазначенням їх учасників у Львівському, Станіславівському і Тернопільському воєводствах. 1928 р., 7 арк.

91. Спр. 12. Листування, повідомлення та інші документи про діяльність Бережанського повітового комітету партії “Сель-роб”. 1927–1928 р., 17 арк.

92. Справа 13. Листування, повідомлення та документи про діяльність Березівського повітового комітету партії “Сель-Роб”. 1927–1928 рр., 6 арк.

93. Спр. 14. Листування, повідомлення та інші документи про діяльність Бібрського повітового комітету партії “Сельроб” 1927–1928 рр., 4 арк.

94. Спр. 18. Листування, повідомлення та інші документи про діяльність Володавського повітового комітету партії “Сельроб” 1927 р., 9 арк.

95. Спр. 20. Листування, повідомлення та інші документи про діяльність Городенківського повітового комітету партії “Сель-роб”. 1927–1928 рр., 14 арк.

96. Спр. 22. Звіт, листування, повідомлення та інші документи про діяльність Горохівського повітового комітету партії “Сель-роб”. 1927 р., 10 арк.

97. Спр. 23. Листування, повідомлення та інші документи про діяльність Добромильського повітового комітету партії “Сель-роб”. 1927–1928 рр., 45 арк.

98. Спр. 24. Листування, повідомлення та інші документи про діяльність Долинського повітового комітету партії “Сель-роб”. 1927–1928 рр., 20 арк.

99. Спр. 25. Листування, повідомлення та інші документи про діяльність Дорогичинського повітового комітету партії “Сель-роб”. 1927–1928 рр., 13 арк.

100. Спр. 27. Листування, заяви, повідомлення та інші документи про діяльність Дубенського повітового комітету партії “Сель-роб”. 1927–1928 рр., 69 арк.

101. Спр. 32. Листування, повідомлення та інші документи про діяльність Золочівського повітового комітету партії “Сель-роб”. 1927–1928 рр., 50 арк.

102. Спр. 35. Листування, повідомлення та інші документи про діяльність Кобринського повітового комітету партії “Сель-роб”. 1927–1928 рр., 27 арк.

103. Спр. 36. Листування, повідомлення та інші документи про діяльність Ковельського повітового комітету партії “Сель-роб”. 1927–1928 рр., 35 арк.

104. Спр. 37. Листування, повідомлення та інші документи про діяльність Коломийського повітового комітету партії “Сель-роб”. 1927–1929 рр., 23 арк.

105. Спр. 38. Листування, повідомлення та інші документи про діяльність Косівського повітового комітету партії “Сель-роб”. 1927–1928 рр., 30 арк.

106. Спр. 39. Листування, повідомлення та інші документи про діяльність Кременецького повітового комітету партії “Сель-роб”. 1927–1928 рр., 30 арк.

107. Спр. 42. Листування, заяви, повідомлення та інші документи про діяльність Луцького повітового комітету партії “Сель-роб”. 1927–1928 рр., 41 арк.

108. Спр. 44. Листування, заяви, повідомлення та інші документи про діяльність Любомильського повітового комітету партії “Сель-роб”. 1927–1929 рр., 17 арк.

109. Спр. 46. Протоколи, листування, повідомлення та інші документи про діяльність Надвірнянського повітового комітету партії “Сель-роб”. 1927–1928 рр., 58 арк.

110. Спр. 48. Листування, повідомлення та інші документи про діяльність Пінського повітового комітету партії “Сель-роб”. 1927–1928 рр., 32 арк.

111. Спр. 53. Листування, повідомлення та інші документи про діяльність Рудківського повітового комітету партії “Сель-роб”. 1927 р., 23 арк.

112. Спр. 54. Листування, повідомлення та інші документи про діяльність Самбірського повітового комітету партії “Сель-роб”. 55 арк.

113. Спр. 55. Листування, повідомлення та інші документи про діяльність Сарнівського повітового комітету партії “Сель-роб”. 1927–1928 рр., 33 аркуші.

114. Спр. 56. Листування, повідомлення та інші документи про діяльність Сколівського повітового комітету партії “Сель-роб”. 49 арк.

115. Спр. 58. Листування, повідомлення та інші документи про діяльність Снятинського повітового комітету партії “Сель-роб”. 1927–1929 рр., 83 арк.

116. Спр. 66. Протоколи, листування, повідомлення та інші документи про діяльність Холмського повітового комітету партії “Сель-роб”. 1927–1928 рр., 21 арк.

117. Спр. 70. План проведення виборів до польського сейму та сенату в 1928 р. та інструктивний матеріал по цьому питанню. 1927 р., 94 арк.

118. Спр. 71. Повідомлення виборчого комітету “Сельробу” генеральному комітету у м. Варшаві про підготовку до виборів та склад кандидатів до сейму 1927 р., 14 арк.

119. Спр. 72. Листівки із закликами голосувати за “Робітничо-селянську солідарність”. 1928 р., 16 арк.

120. Спр. 73. Списки кандидатів у депутати польського сейму та сенату від “Сельробу” на території Галичини. 1928 р., 184 арк.

121. Спр. 74. Статі, повідомлення, листування з редакцією газети “Наше слово” про вибори у польський сейм та сенат і боротьбу “Сельробу” у виборчій кампанії. 1927–1928 рр., 22 арк.

122. Спр. 75. Вирізки статей і повідомлень з українських газет про вибори у польський сейм та сенат. 1928 р., 126 арк.

123. Спр. 76. Звіти про результати виборів до польського сейму 4 березня 1928 р. в Галичині та скарги виборців на зловживання голови виборчої комісії. 1928 р., 52 арк.

Archiwum Akt Nowych w Warszawie

Zespół 9. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych

124. Sygn. I–165. Zażalenie władz na wadliwe funkcjonowanie organów służby bezpieczeństwa. Interpelacje poselskie: Komunistycznej Frakcji Poselskiej, Koła Żydowskiego, Stronnictwa Chłopskiego, Niezależnej Partii Chłopskiej, PSL “Wyzwolenia”, Klubu Ukraińskiego, Hartglasa, skargi innych osób instytucji. 1926, 288 s.

125. Sygn. IV–10. Wydział Narodowościowy. Protokoły z obrad wojewodów Ziemi Wschodnich (1924–1926 r.), 69 s.

126. Sygn. IV–11. Urząd wojewódzki Wołyński. Sprawy: doktora Epelbauma i jego żony podejrzanych o “bolszewizm”, pozwolenie na otwarcie czytelnicy Nachmanowi Grajenowy; zjazd Łuckiej Powiatowej Proswity, werbowanie ochotników do armii amerykańskiej i angielskiej, opłata pobierana przez starostwo Ostrojskie za wydawanie paszportów. Korespondencja, raporty, sprawozdania. 1921, 28 s.

127. Sygn. IV–52. Sprawozdanie z ruchu komunistycznego i anarchistycznego za czas od 1.1.1930 – 31.08.1930. 1930, 154 s.

Zespół 151. Międzynarodówka Komunistyczna – Przedstawicielstwo KPP przy KWMMK

128. Sygn. III–6. Prezydium. XII 1922, 3 s.

129. Sygn. VII–1. t. 2. Sprawozdania KC KPRP. 1921, 41 s.

130. Sygn. VII–1. t. 3. Sprawozdania KC KPRP. 1922, 71 s.

131. Sygn. VII–1. t. 8. Sprawozdania KC KPRP. 1928, 57 s.

132. Sygn. VII–1. t. 9. Sprawozdania ogólne KPP i org. KCKPP. 1929, 40 s.

Zespół 162. Komunistyczna Frakcja Poselska

133. Sygn. II–9. Związek Proletariatu Miast i Wsi. Komitet Wyborczy. Wykazy kandydatów z list ZPMiW do Sejmu. 1922, 25 s.

134. Sygn. II–14. Związek Proletariatu Miast i Wsi – Centralny Komitet Wyborczy. Wyniki wyborów do Sejmu Senatu. 1922, 51 s.

135. Sygn. II–52. Związek Proletariatu Miast i Wsi. Komitet Centralny. Sprawozdania z akcji wyborczej. 1922–1924, 11 s.

136. Sygn. III–2. Przemówienia i projekty przemówień posłów. 1924–1925, 60 s.

Zespół 165. Komunistyczna Partia Zachodniej Ukrainy

137. Sygn. III–4. Rezolucje, informacje. 1924, 7 s.

138. Sygn. V–9. Sprawozdania. 1923, 3 s.

139. Sygn. V–96. Rezolucje plenum KC KPP. 1926, 1 s.

140. Sygn. V–116. II Konferencja KP Galicji Wschodniej. Sprawozdanie z przebieguobrad. 23. VI. 1923, 18 s.

141. Sygn. V–118. Informacje o sytuacji politycznej na terenie Galicji Wschodniej. 1919–1922, 17 s.

142. Sygn. V–122. Sekretariat KC. Korespondencja KW KP Galicji Wsch. z KW Międzynarodówki Komunistycznej. 1921–1922, 49 s.

143. Sygn. V–129. Zagraniczny Komitet Komunistycznej Partii Galicji Wschodniej – uchwała. 30. XII. 1921, 1 s.

144. Sygn. V–132. Zagraniczny Komitet KP Galicji Wsch. – Korespondencja z Kom. Wykon. M-ki Komunist. 1921, 6 s.

145. Sygn. VI–8 t. 6. Uwagi. 1927, 2 s.

146. Sygn. VI–8 t. 7. Sprawozdanie. 1929, 6 s.

Zespół 2005. Komenda Wojewódzka Policji Państwowej w Tarnopolu

147. Sygn. 5. Sprawozdania miesięczne sytuacyjne z ruchu społecznego, zawodowego, sytuacji mniejszości narodowych w miesiącach grudzień 1924 r. – listopad 1925. 1924–1925, 212 s.

Zespół 2009. Komenda wojewódzka Policji Państwowej w Łucku

148. Sygn. 4. Ruch zawodowy, polityczny, społeczny i narodowościowy na terenie województwa wołyńskiego. Meldunki sytuacyjne. 1924–1926, 385 s.

149. Sygn. 7. Inwigilacja organizacji i osób podejrzanych o działalność antypaństwową, polityka dyscyplinarna w stosunku do funkcjonariuszy PP Okręgu

XIII Wołyńskiego. Rozkazy, raporty, wniosku, protokoły, meldunki, wykazy, korespondencja. 1920–1932, 1936, 1939, 809 s.

Zespół 2019. Komenda wojewódzka Policji Państwowej w Stanisławowie

150. Sygn. 1. Miesięczne sprawozdania z ruchu społeczno-politycznego i zawodowego za okres IV 1925 – III 1926 (na terenie województwa Stanisławowskiego). 1925–1926, 261 s.

Zespół 2021. Komenda Wojewódzka Policji Państwowej we Lwowie

151. Sygn. 5. Sprawozdania sytuacyjne miesięczne Komendanta Policji Państwowej Okręgu VIII we Lwowie z życia polskich legalnych partii politycznych i mniejszości narodowych (lipiec – październik 1924 r.). 1924, 78 s.

152. Sygn. 6. Inwigilacja organizacji i osób podejrzanych o działalność polityczną w województwie lwowskim, ustalanie miejsca pobytu. Protokół, raporty, rezolucja, wykazy, korespondencja. 1920–1927, 605 s.

153. Sygn. 7. Sytuacja polityczna we wschodniej Galicji i Bukowinie. Odpis raportu dotyczącego partii komunistycznej, biuletyn Stronnictwa Ludowego. 1921, 1937, 6 s.

154. Sygn. 8. Inwigilacja organizacji i partii politycznych. Statuty Czerwonej Pomocy Zachodniej Ukrainy, odezwy Sel-Robu Jedność, rezolucje Plenum i posiedzeń KC KPZU, broszura “Zadania Lewicy w Związkach Zawodowych” 1924, 1924–1925, 1929–1930, 74 s.

Опубліковані джерела.

155. VII Конференція КПЗУ (резолуції). – Львів : Видання ЦК КПЗУ, 1927. – 26 с.

156. Боротьба трудящих Волині за визволення з-під гніту панської Польщі і возз'єднання з радянською Україною (1921–1939 рр.). Ч. 1 : (1921–1928 рр.): збірник документів і матеріалів / упор.: Л. Буднікова та ін. – Луцьк : Волинське обласне видавництво, 1957. – 270 с.

157. З історії революційного руху у Львові 1917–1939. Документи і матеріали / відп. ред. І. П. Крип'якевич. – Львів : Львівське книжково-журнальне видавництво, 1957. – 796 с.

158. Закон України “Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) режимів та заборону пропаганди їхньої символіки” від 9 квітня 2015 р.: [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/317-19>

159. Маніфест Центрального Комітету Комуністичної Партії Східної Галичини до українських робітників та бідних селян. – Львів, Б. р. – 14 с.

160. Під прапором жовтня. Вплив великої жовтневої соціалістичної революції на піднесення революційного руху в Західній Україні (1921–1928 рр.). Документи та матеріали. – Львів : Каменяр, 1964. – 379 с.

161. Постанови II З'їзду Комуністичної партії Західної України. – Львів : Видання ЦК КПЗУ, 1925. – 100 с.

162. Постанова П'ятої Конференції Комуністичної Партії Західної України. – Львів : Видання Центрального Комітету КПЗУ, 1924. – 16 с.

163. Резолюції Пленума Ц.К. К.П.З.У. з червня 1926 р. Львів : Видання ЦК КПЗУ, 1926 – 17 с.

164. Становище на селі і завдання партії (Тези, прийняті на II з'їзді КПЗУ). – Львів : Видання ЦК КПЗУ, 1926. – 32 с.

165. ЦК КПЗУ. Агітпропаганда. Інформаційний листок. – Львів, 20 листопада 1926 р. – 7 с.

166. ЦК КПЗУ. Агітпропаганда. Інформаційний листок. – Львів, 25 листопада 1926 р. – 5 с.

167. Komunistyczna Partia Polski. Komitet Centralny. Zbiór artykułów i materiałów dyskusyjnych. – Warszawa : Wyd-wo K. C. K. P. P., 1927. – 206 s.

168. Komunistyczna Partia Robotnicza Polska. Zjazd (2 : 19. IX.-2. X. 1923 : Bolszewo, Rosja) Protokoły obrad i uchwały / [przygotowali do druku i wstępem opatrzyli : Gereon Iwański, Henryk Malinowski i Franciszka Świetlikowa] – Warszawa : Książka i Wiedza, 1968. – 693 с.

169. Protokoł IV Konferencji Komunistycznej Partii Polski (1925 r.). // Z Pola Walki: kwartalnik poświęcony dziejom ruchu robotniczego. – Warszawa : Książka i Wiedza, 1961. – №1. – S. 81–108.

170. Protokoł IV Konferencji Komunistycznej Partii Polski (1925 r.). Część II // Z Pola Walki: kwartalnik poświęcony dziejom ruchu robotniczego. – Warszawa : Książka i Wiedza, 1961. – №2. – S. 90–143.

171. Protokoł IV Konferencji Komunistycznej Partii Polski (1925 r.). Część V // Z Pola Walki: kwartalnik poświęcony dziejom ruchu robotniczego. – Warszawa : Książka i Wiedza, 1962. – №3. – S. 100–150.

Спогади

172. КПЗУ – організатор революційної боротьби. Спогади колишніх членів Комуністичної партії Західної України. – Львів : Книжково-журнальне видавництво / ред. кол.: В. Ю. Маланчук (відп. ред.) ... [та ін.], 1958. – 313 с.

173. Макух І. На народній службі: Спогади / І. Макух – К. : Основні цінності, 2001. – 570 с.

174. Теслюк М. У боротьбі за возз'єднання: Сторінки спогадів / М. Теслюк – 2-ге вид. – Львів : Каменяр, 1988. – 243 с.

175. Чернецький А. Спомини з мого життя / А. Чернецький. – К. : Основні цінності, 2001. – 168 с.

176. Komuniści. Wspomnienia o Komunistycznej Partii Polski / Zakład Historii Partii przy KC PZPR; kol. red.: Leonard Borkowicz et al. – Warszawa : Książka i Wiedza, 1969. – 654 s.

Періодичні видання

177. Без чужих поганячів! // Громадський голос. – 1923. – 15 вересня. – С. 1.

178. Буцацький Вістник. // Діло. – 1922. – 9 вересня. – С. 6.

179. Варшавське сміття. // Громадський голос. – 1926. – 31 липня. – С. 2–3.

180. Вибори. // Діло. – 1922. – 5 вересня. – С. 2.
181. Дещо про “соціалістів” радикалів. // Світло. – 1926. – 4 березня. – С. 5.
182. До всіх “Просвіт”! // Світло. – 1926. – 26 грудня 1926. – С. 1.
183. До злуки соціалістичних сил. // Громадський голос. – 1924. – 13 вересня. – С. 1.
184. Доморослим комуністам. // Діло. – 1923. – 15 травня. – С. 1.
185. Дописи з краю. // Діло. – 1922. – 8 вересня. – С. 5
186. Дописи з краю. // Діло. – 1922. – 13 жовтня. – С. 5
187. Дописи з краю. // Діло. – 1922. – 14 жовтня. – С. 5.
188. З большевицького багна. // Нова зоря. – 1926. – 7 лютого. – С. 1–2.
189. З польських справ. // Діло. – 1922. – 15 жовтня. – С. 4.
190. З польських справ. // Діло. – 1923. – 24 липня. – С. 2.
191. З польських справ. // Діло. – 1923. – 27 липня. – С. 2.
192. З преси. Становище партії “Народної Волі” в національнім питанні. // Діло. – 1926. – 18 липня. – С. 2.
193. З робітничого руху у Львові і на провінції. // Робітнича газета. – 1921. – 31 липня. – С. 4.
194. З судової салі. // Діло. – Львів. – 1926. – 7 липня. – С. 2.
195. За єдиний фронт. // Діло. – 1923. – 3 листопада. – С. 1.
196. За єдність професійних спілок. // Світло. – 1925. – 30 серпня. – С. 2.
197. За лінію класової політики. // Сель-Роб. – 1928. – 8 січня. – С. 2.
198. Загальні збори “Просвіти”. // Діло. – 1927. – 28 грудня. – С. 4.
199. Загальні збори “Просвіти”. // Діло. – 1927. – 29 грудня. – С. 2–3.
200. Загальні збори “Просвіти”. // Діло. – 1927. – 31 грудня. – С. 2.
201. Загострення законів проти комуністів. // Робітнича газета. – 1921. – 30 жовтня. – С. 2.
202. Зі соймової діяльності послів К.П.Ф. Інтерпеляції послів з К.П.Ф. // Світло. – 1925. – 29 листопада. – С. 2.
203. Знов ллється кров... // Діло. – 1924. – 10 травня. – С. 1.

204. Криваве свято робітничої солідарності. // Громадський голос. – 1926. – 15 травня. – С. 2.
205. Левицький К. Колись і тепер. З нагоди 60-ліття “Просвіти”. / К. Левицький // Діло. – 1928. – 8 грудня. – С. 2.
206. Мушинська етика. // Діло. – 1927. – 15 лютого. – С. 1.
207. На загальні збори “Просвіти”! // Нова зоря. – 1927. – 25 грудня. – С. 1.
208. На повороті. // Діло. – 1927. – 1 січня. – С. 1.
209. На свої місця! // Діло. – 1927. – 2 січня. – С. 1.
210. Наша орієнтація або на кого ми надіємося? // Громадський голос. – 1923. – 11 серпня. – С. 1.
211. Несподіванка. // Діло. – 1924. – 2 березня. – С. 1.
212. Нова хвиля ревізій. // Діло. – 1924. – 2 лютого. – С. 1.
213. Новинки. // Діло. – 1923. – 31 серпня. – С. 3.
214. Один із знемагаючих. // Діло. – 1926. – 28 липня. – С. 1.
215. П. Д. З волинського життя. Сельробівські подвиги Кременецької “Просвіти”. // Діло. – 1927. – 12 квітня. – С. 2.
216. Партійна робота чи газард? // Громадський голос. – 1924. – 26 січня. – С. 1.
217. Перед виборами. // Діло. – 1928. – 18 січня. – С. 3.
218. Перед виборами. // Діло. – 1928. – 1 лютого. – С. 2.
219. Перед загальними зборами “Просвіти”. // Діло. – 1927. – 2 грудня. – С. 1.
220. Перед зборами “Просвіти”. // Нова зоря – 1926. – 26 грудня. – С. 1.
221. Поважна небезпека. // Нова зоря. – 1926. – 31 грудня. – С. 1.
222. Подоляк С. На культурному фронті. Тернопільська філія “Просвіти”. // Діло. – 1927. – 27 лютого. – С. 2.
223. Політичний огляд. // Нова зоря. – 1926. – 19 вересня. – С. 6.
224. Правда про Сель-Роб. // Громадський голос. – 1927. – 17 вересня. – С. 5.

225. Пролетаріат і релігія. // Нова зоря. – 1926. – 18 квітня. – С. 1.
226. Професійний рух в Польщі. // Світло. – 1925. – 27 червня. – С. 2.
227. Радикали помічники “Унда”. // Світло. – 1925. – 15 листопада. – С. 1.
228. “Рідна школа” – всенародня установа. // Діло. – 1927. – 25 січня. – С. 1.
229. Розвал в Українським Посольським Клубі. // Громадський голос. – 1924. – 1 березня. – С. 1–2.
230. Совітська Росія. // Діло. – 1923. – 17 квітня. – С. 2.
231. “Союз пролетаріату міст та сіл”. // Діло. – 1922. – 3 жовтня. – С. 1.
232. Стрийський Вістник. // Діло. – 1922. – 6 вересня. – С. 5.
233. Сумерк комуністичного інтернаціоналу. // Діло. – 1922. – 18 жовтня. – С. 3.
234. У виборчій добі. // Діло. – 1928. – 4 січня. – С. 1.
235. У виборчих хащах. // Діло. – 1928. – 22 січня. – С. 1.
236. Українська Парляментрана Репрезентація. // Діло. – 1924. – 4 березня. – С. 2.
237. Що пишуть і говорять. // Громадський голос. – 1927. – 11 червня. – С. 4–5.
238. Що пишуть і говорять? // Громадський голос. – 1927. – 27 серпня. – С. 3.
239. Bolszewicki kongres w katedrze św. Jura. // Gazeta Lwowska. – 1921. – 1 listopada. – S. 1.
240. Komuniści ruscy. // Kurjer Lwowski. – 1923. – 28 marca. – S. 3.
241. Kronika. // Gazeta Lwowska. – 1921. – 12 listopada. – S. 4.
242. Na żołąd komunistyczny. // Gazeta Lwowska. – 1923. – 29 marca. – S. 5.
243. Teroryści komunistyczni mordują. // Kurjer Lwowski. – 1925. – 30 lipca. – S. 1.
244. Zamach na magazyn amunicji we Lwowie. // Kurjer Lwowski. – 1924. – 9 lipca. – S. 4.

245. Zamach na magazyn amunicji we Lwowie. // Kurjer Lwowski. – 1924. – 10 lipca. – S. 2.

246. Ze spraw ruskich. // Gazeta Lwowska. – 1924. – 7 lutego. – S. 2.

МОНОГРАФІЇ ТА СТАТТІ

247. Актуальні проблеми історії КПЗУ. До 70-річчя створення партії / [упор. М. Панчук, Ю. Сливка] – Львів : Інститут суспільних наук АН УРСР, 1990. – 321 с.

248. Андрушко А. Деятельность коммунистической партии Западной Украины по интернациональному сплочению трудящихся на борьбу за социальное и национальное освобождение (1919–1923 гг.) : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. ист. наук. / А. Андрушко. – Киев, 1973. – 30 с.

249. Бабій О. За що борються націоналісти, комуністи й соціалісти? / О. Бабій. – Львів, 1937. – 32 с.

250. Баєва Н. У вогні боротьби: про керівну роль КПЗУ у боротьбі трудящих проти соціального і національного гніту у 1929–1933 рр. / Н. А. Баєва. – Львів : Каменяр, 1972. – 63 с.

251. Бернацек Т. Парламентская деятельность коммунистической партии Западной Украины (1922–1927 гг.): автореф. дис. на соискание уч. степени канд. истор. наук / Т. Бернацек. – Киев, 1967. – 22 с.

252. Борці за возз'єднання: біографічний довідник / [редкол. Ю. Ю. Сливка та ін.; упорядник Ю. Ю. Сливка]. – Львів : Каменяр, 1989. – 359 с.

253. Васюта І. Галицько-волинське село між світовими війнами: монографія / І. Васюта. – Львів : Каменяр, 2010. – 507 с.

254. Васюта І. Національно-визвольний рух у Західній Україні (1918–1939 рр.) / І. Васюта // Український історичний журнал. – 2001. – №5. – С. 22–42.

255. Васюта І. Політична історія Західної України (1918–1939) / І. Васюта. – Львів : Каменяр, 2006. – 335 с.

256. Васюта І. Селянський рух на Західній Україні в 1919–1939 рр. / І. Васюта. – Львів : Видавництво Львівського університету, 1971. – 220 с.
257. Васюта І. Соціально-економічні відносини на селі Західної України до возз'єднання (1918–1939) / І. Васюта. – Львів : Вища школа, 1978. – 192 с.
258. Васюта І. Формування робітничо-селянського союзу в революційній боротьбі на Західній Україні, 1921–1939 / І. Васюта. – Львів : Вища школа, 1988. – 172 с.
259. Вінярський К. Третій з'їзд КПЗУ про національне питання на Західній Україні / К. Вінярський. – Харків : Державне видавництво України, 1929. – 116 с.
260. В'ятрович В. Декомунізація і академічна дискусія [Електронний ресурс] / В. В'ятрович – Режим доступу до ресурсу: <http://krytyka.com/ua/solutions/opinions/dekomunizatsiya-i-akademichna-dyskusiya>
261. Гаврилів І. Діяльність українських політичних партій та організацій Західної України в умовах польського окупаційного режиму (1921–1939 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук. / І. Гаврилів – Львів, 1996. – 24 с.
262. Гаврилів І. Західна Україна у 1921–1941 роках: нарис історії боротьби за державність: монографія / І. Гаврилів. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2012. – 472 с.
263. Галушко Є. КПЗУ – організатор боротьби трудящих Західної України за возз'єднання з Радянською Україною / Є. Галушко, Б. Дудикевич // Український історичний журнал. – 1964. – №4. – С. 50–57.
264. Галушко Є. Нариси історії ідеологічної та організаційної діяльності КПЗУ в 1919–1928 рр. / Є. Галушко. – Львів : Видавництво Львівського університету, 1965. – 261 с.
265. Герасименко М. Боротьба трудящих Західної України за возз'єднання з радянською Україною (1921-1939 рр.) / М. Герасименко, Б. Дудикевич. – Київ : Державне видавництво політичної літератури УРСР, 1955 – 242 с.

266. Гірік С. Західна Україна і партія боротьбистів: Ідеологічний і тактичний аспекти / С. Гірік // Проблеми вивчення історії Української революції 1917-1921 років. – Вип. 9. – Київ : Інститут історії України НАНУ, 2013. – С. 234–249.

267. Гірчак Є., Данилович К. III з'їзд Комуністичної партії Західної України. / Є. Гірчак. – Б. м., б. р. – 82 с.

268. Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної української нації XIX–XX століття / Я. Грицак. – Київ : Генеза, 1996. – 360 с.

269. Гудь Б. Українці-Поляки: хто винен? : У пошуку першопричин українсько-польських конфліктів першої половини XX століття / Б. Гудь ; НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. – Львів : Кальварія, 2000. – 192 с.

270. Гудь Б. Українсько-польські конфлікти новітньої доби: етносоціальний аспект / Б. Гудь. – Харків : Акта, 2011. – 472 с.

271. Гурладі Н. Проти фашизму і війни, за владу рад і возз'єднання з Радянською Україною (З історії революційного руху молоді в Західній Україні 1929–1939 рр.) / Н. Гурланді. – Львів, 1959. – 49 с.

272. Дашкевич Я. Комуністична та радянська преса в Західній Україні у 1919–1920 рр. / Я. Дашкевич // Український історичний журнал. – 1958. – №1. – С. 117–124.

273. Дашкевич Я. Підпільна преса Комуністичної Спілки Молоді Західної України (1922–1938) / Я. Дашкевич // З історії західноукраїнських земель. – Вип. 5. – Київ, 1960. – С. 108–120.

274. Деревянко С. Источники изучения истории Коммунистической партии Западной Украины (вопросы организационного строительства): автореф. дис. на соискание уч. степени канд. ист. наук / О. Деревянко – Киев, 1990. – 20 с.

275. Добрецова В. КПЗУ в боротьбі проти українського буржуазного націоналізму / В. Добрецова. – Київ : Товариство знання Української РСР, 1989. – 16 с.

276. Добрецова В. Націоналізм і релігія на службі антикомунізму. Про контрреволюційну діяльність буржуазно-націоналістичних і клерикальних організацій на західноукраїнських землях у 20–30-х роках та боротьбу проти них прогресивних сил / В. Добрецова. – Львів : видавниче об'єднання “Вища школа”, 1976. – 204 с.

277. Жерноклеєв О. Лідери західноукраїнської соціал-демократії. Політичні біографії / О. Жерноклеєв, І. Райківський. – Київ : Основні цінності, 2004. – 283 с.

278. Жерноклеєв О. Українська соціал-демократія в Галичині: нарис історії (1899–1918) / О. Жерноклеєв. – Вид. 2-е, доп. – Київ : Основні цінності, 2000. – 168 с.

279. Завгородний Г. Коммунистическая партия Западной Украины во главе революционной борьбы трудящихся масс в 1924–1928 годы: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. ист. наук / Г. Завгородний. – Киев, 1961. – 18 с.

280. Заграва волі. З історії Комуністичної партії Західної України: зб. статей / ред. кол. : Б. К. Дудикевич (гол. ред.) та ін. – Львів : Каменяр, 1970. – 290 с.

281. Задорецький В. Национальный вопрос в деятельности КПЗУ (1919–1926 гг.): автореф. дис. на соискание уч. степени канд. ист. наук / В. Задорецький. – Львов, 1974. – 29 с.

282. Зайцев О. Вибори 1922 року у Західній Україні [Електронний ресурс] / О. Зайцев // Україна Модерна. – 1999. – Число 2–3. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.franko.lviv.ua/Subdivisions/um/um2-3/Statti/8-ZAJTSEV%20Oleksandr.htm>

283. Зайцев О. Парламентська діяльність політичних партій Західної України (1922–1939): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: 07.00.02 / О. Зайцев; НАН України, Ін-т українознав. ім. Крип'якевича. – Львів, 1994. – 22 с.

284. Зайцев О. Український інтегральний націоналізм (1920–1930-ті роки) : Нарис інтелектуальної історії / О. Зайцев. – Київ : Критика, 2013. – 488 с.

285. Зашкільняк Л. Вступ до методології історії: (навчальний посібник) / Л. Зашкільняк. – Львів : Львівський обласний науково-методичний інститут освіти (ЛОНМІО), 1996. – 90 с.

286. Зільберман М. Революційна боротьба трудящих Західної України (1924–1928 рр.) / М. Зільберман. – Львів : Видавництво Львівського університету, 1968. – 198 с.

287. Іваненко Л. До питання про боротьбу трудящих Західної України проти національного пригнічення за демократизацію школи і культурно-освітніх установ / Л. Іваненко // Питання історії СРСР. – 1957. – Вип. 6. – С. 30–44.

288. Кам'янська А. Український націонал-комунізм: витоки, сутність, еволюція: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук: спец. 23.00.01 / А. Кам'янська. – Київ, 2008. – 20 с.

289. Карпенко О. Деякі питання історії Комуністичної партії Західної України (1924-1925 рр.) / О. Карпенко // Український історичний журнал. – 1958. – №3. – С. 83–96.

290. Карпенко О. До питання про утворення КПЗУ / О. Карпенко // Український історичний журнал. – 1989. – №2. – С. 63–70.

291. Компанієць І. Революційний рух в Галичині, Буковині та Закарпатській Україні під впливом ідей Великого жовтня (1917–1920 рр.) / І. Компанієць. – Київ : Вид-во академії наук Української РСР, 1967. – 110 с.

292. Кондратюк К. Дискусійні питання історії ЗУНР / К. Кондратюк // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Вип.18: Західноукраїнська народна республіка: До 90-річчя утворення / НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича – Львів, 2009. – С. 710–717.

293. Кондратюк К. Новітня історія України 1914–1945 рр.: навчальний посібник / К. Кондратюк. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2007. – 260 с.
294. Кондратюк К. Сучасна українська історіографі новітньої історії України (1914–2009 рр.) / К. Кондратюк, О. Сухий. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2010. – 262 с.
295. Кравець М. До характеристики УСДП у Західній Україні (1920–1924) / М. Кравець // Український історичний журнал. – 1958. – №1. – С. 84–91.
296. Кравець М. Нариси робітничого руху в Західній Україні в 1921–1939 рр. / М. Кравець. – Київ : Вид-во академії наук Української РСР, 1959. – 236 с.
297. Кугутяк М. Історія української націонал-демократії (1918–1929) / М. Кугутяк. – Київ ; Івано-Франківськ : Плай, 2002. – Т.1. – 534 с.
298. Кульчицький С. Червоний виклик. Історія комунізму в Україні від його народження до загибелі / С. Кульчицький. – Київ : Темпора, 2013. – Книга 3. – 388 с.
299. Курило В. В авангарді боротьби за возз'єднання (Комуністичні організації західноукраїнських земель в авангарді боротьби трудящих за возз'єднання з соціалістичною Вітчизною) / В. М. Курило, М. І. Панчук, М. В. Троян. – Київ : Політвидав України, 1985. – 295 с.
300. Кухта Б. Національне питання в діяльності комуністичної партії Західної України в 20–30-х роках ХХ століття (на допомогу лектору) / Б. Кухта. – Львів, 1970. – 20 с.
301. Кучерепа М. Українські національні партії на Волині (1921–1939 роки) / М. Кучерепа, Я. Цецик. – Луцьк : Волинський національний університет ім. Л. Українки, 2011. – Ч.1. – 303 с.
302. Кучеров М. Комуністична партія Східної Галичини – організатор радянського будівництва в 1920 р. / М. Кучеров // Український історичний журнал. – 1989. – №2. – С. 63–70.

303. Кучеров Н. Коммунистическая партия Восточной Галиции во главе революционно-освободительной борьбы трудящихся Западной Украины (1918–1923 гг.): автореф. дис. на соискание уч. степени канд. ист. наук / Н. Кучеров. – Киев, 1966. – 22 с.

304. Литвин М. ЗУНР і Галицька СРР у геостратегії більшовицької Росії / М. Литвин // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів: НАН України, Ін-т українознав. ім. І. Крип'якевича, 2009. – Вип. 18: Західноукраїнська народна республіка: До 90-річчя утворення. – С. 101–118.

305. Макарчук С. Українська Республіка галичан. Нариси про ЗУНР / С. Макарчук. – Львів : Світ, 1997. – 192 с.

306. Макарчук С. Этносоциальное развитие и национальные отношения на западно-украинских землях в период империализма / С. Макарчук. – Львов : Вища школа, 1983. – 256 с.

307. Малик Я. “Галицьке дійство” більшовиків у 1920 році: Нариси історії Галицької СРР / Я. Малик. – Львів : ПАІС, 2012. – 120 с.

308. Малюта О. “Просвіта” і Українська Державність (друга половина XIX – перша половина XX ст.) / О. Малюта. – Київ : Видавничий центр “Просвіта”, 2008. – 840 с.

309. Матеріали Міжнародної наукової конференції “Просвіта” в національному та культурному житті українського народу (до 140-річчя з часу заснування) / заг. ред. І. С. Зуляка]. – Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2009. – 279 с.

310. Машотас В. Комуністична партія Західної України: бібліографічний покажчик матеріалів і публікацій за 1919–1967 рр. / В. В. Машотас [відп. ред. М.М. Олексюк]. – Львів : Каменяр, 1969. – 439 с.

311. Місько В. Антикомуністична боротьба польської поліції в західній Україні (1926–1930 рр.) / В. Місько // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія:

Історія / заг. ред. проф. І. С. Зуляка. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2015. – Вип. 2. – Ч. 4. – С. 12–16.

312. Місько В. Діяльність українських депутатів польського сейму в захисті політв'язнів (1922–1930 рр.) / В. Місько // Історичні студії Волинського національного університету імені Лесі Українки. – 2010. – Вип. 3. – С. 79–86.

313. Місько В. Політична діяльність ліворадикальних організацій у Тернопільському воєводстві (друга половина 1930-х рр.) / В. Місько // Україна – Європа – Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини. – 2013. – Вип. 11. – С. 41–52.

314. Місько В. Політика Польщі щодо ліворадикального руху в Західній Україні (1918–1939 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 / В. Місько – Тернопіль, 2011. – 18 с.

315. Місько В. Політика Польщі щодо ліворадикального руху в Західній Україні (1918–1939 рр.): історіографія проблеми / В. Місько // Україна – Європа – Світ. Міжнародний зб. наук. праць. Серія: Історія, міжнародні відносини. – 2013. – Вип. 12. – С. 231–239.

316. Місько В. Політика польської влади щодо ліворадикального руху в Західній Україні (на матеріалах газети “Діло”) за 1924 р.). / В. Місько // Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Серія: Історія. – 2011. – Т. 147. – Вип. 134. – С. 23–29.

317. Місько В. Самоорганізація українських селян Східної Галичини (1918–1939 рр.) / В. Місько // Україна-Європа-Світ. Міжнародний зб. наук. праць. Серія: історія, міжнародні відносини. – 2014. – Вип. 14. – С. 106–114.

318. Місько В. Становище українських політичних в'язнів у польських в'язницях упродовж 1919–1926 рр. / В. Місько // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка – 2010. – №23 (210) – С. 252–263.

319. Павлишин О. Суспільно-політична криза в ЗУНР у першій половині 1919 р. / О. Павлишин // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Львів : НАН України, Ін-т українознав. ім. І. Крип'якевича, 2009. –

Вип. 18 : Західноукраїнська народна республіка: До 90-річчя утворення. – С. 119–130.

320. Панчук М. “Білі плями” героїчного літопису: із історії Комуністичної партії Західної України / М. Панчук. – Київ : Політвидав України, 1989. – 131 с.

321. Панчук М. Боротьба КПЗУ за ідейне й організаційне зміцнення партійних лав і посилення впливу на маси / М. Панчук. – Київ : Вища школа, 1982. – 198 с.

322. Панчук М. У полум’ї класових битв. (Про боротьбу КПЗУ за інтернаціональне згуртування західноукраїнських трудящих, проти буржуазного націоналізму) / М. Панчук. – Київ : Видавництво політичної літератури України, 1979. – 214 с.

323. Пелехатий К. Питання боротьби з буржуазним націоналізмом і клерикалізмом (Документальні матеріали на допомогу лекторам) К. Пелехатий. – Львів, 1969. – 34 с.

324. Пиріг М. Взаємини Комуністичної Партії Західної України та Комуністичної Партії Польщі: 20-і рр. ХХ ст. [Електрон. ресурс] / М. Пиріг // KOMUNIZM: system – ludzie – dokumentacja. Rocznik naukowy. – Lublin, 2014. – №3. – С. 21–48. – Режим доступу до ресурсу: http://komunizm.net.pl/wp-content/uploads/2014/Pyrig_2.pdf

325. Пиріг М. Ліворадикальні сили у саботажних акціях 1930 року та їх наслідки / М. Пиріг // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / заг. ред. проф. І. С. Зуляка. – Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2012. – Вип. 2. – С. 77–83.

326. Пиріг М. Національне питання у діяльності українських ліворадикальних сил Польщі: 20-ті рр. ХХ ст. / М. Пиріг // Гілея: науковий вісник: зб. наук. пр. / гол. ред. В. М. Вашкевич. – К. : ВІР УАН, 2013. – Випуск 75 (№8). – С. 57–59.

327. Пиріг М. Проблеми становлення організованого українського ліворадикального руху в Польщі (1919–1923 рр.) / М. Пиріг // Гілея: науковий вісник : зб. наук. пр. / гол. ред. В. М. Вашкевич. – К. : “Вид-во “Гілея”, 2016. – Випуск 110 (№7). – С. 56–59.

328. Пиріг М. Становлення та організаційні принципи діяльності “Українського селянсько-робітничого соціалістичного об’єднання” (“Сельроб”) у 1926–1928 рр. / М. Пиріг // “Мандрівець”. – Тернопіль, 2013. – №4 (106). – Лип.- серп. – С. 31–37.

329. Пиріг М. Українське селянсько-робітничє соціалістичне об’єднання (“Сельроб”) у виборчій кампанії 1928 року до польського сейму та сенату / М. Пиріг // Наукові зошити історичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка : зб. наук. пр. – Львів, 2012–2013. – Вип. 13–14. – С. 407–416.

330. Политические партии в Польше, Зап. Белоруссии и Зап. Украине / [под. ред. С. Скульского]. – Минск : Издательство Белорусской академии наук, 1935. – 333 с.

331. Портнов А. Про декомунізацію, ідентичність та історичні закони дещо інакше [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://krytyka.com/ua/solutions/opinions/pro-dekomunizatsiyu-identychnist-ta-istorychni-zakony-deshcho-inakshe>

332. Райківський І. Взаємини “Просвіти“ з УСДП на початку 20-х рр. ХХ ст. / І. Райківський // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Львів : НАН України, Ін-т українознав. ім. І. Крип’якевича, 2010. – Вип. 19 : “Просвіта” – оберіг незалежності та соборності України. – С. 83–85.

333. Райківський І. Перехід галицької УСДП у комуністичний табір на початку 1920-х рр. [Електронний ресурс] // KOMUNIZM: system – ludzie – dokumentacja. Rocznik naukowy. – Lublin, 2015. – №4. – С. 31–52. – Режим доступу до ресурсу: http://komunizm.net.pl/wp-content/uploads/2015/03_IR.pdf

334. Райківський І. Українська соціал-демократична партія (1918-1939 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 / І. Райківський. – Львів, 1996. – 20 с.
335. Райківський І. Українська соціал-демократична партія (1928–1939 рр.) / І. Райківський. – Івано-Франківськ, 1995. – 66 с.
336. Райківський І. Українська соціал-демократія в профспілковому русі Галичини міжвоєнного періоду / І. Райківський // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. – Київ, 2009. – № 3 (50). – С. 126–130.
337. Рубльов О. Західноукраїнські землі у складі II Речі Посполитої, 1921–1939: історичні нариси. Навчальний посібник / О. С. Рубльов, Н. Ж. Коростіль, О. П. Безносюк. – Київ, 2010. – 226 с.
338. Рубльов О. Західноукраїнська інтелігенція у загальнонаціональних політичних та культурних процесах (1914–1939): Монографія / О. Рубльов – Київ, 2004. – 631 с.
339. Сизоненко Г. Сель-роб у боротьбі за возз'єднання / Г. Сизоненко. – Львів : Каменяр, 1971. – 176 с.
340. Сливка Ю. Сторінки історії КПЗУ / Ю. Сливка. – Львів : Каменяр, 1989. – 94 с.
341. Соляр І. Зовнішні орієнтації національно-державницьких партій Західної України (1923–1939) / І. Соляр. – Львів : Ін-т українознав. ім. І. Крип'якевича НАН України, 2011. – 354 с.
342. Соляр І. Консолідаційні процеси національно-державницьких сил Західної України (1923–1928) / І. Соляр. – Львів : Інститут українознавства ім. Крип'якевича НАН України, 2010. – 149 с.
343. Соляр І. Культурно-просвітницька діяльність національно-державницьких партій Західної України у 1920-х рр. / І. Соляр // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка. Серія “Історія”. – Тернопіль, 2010. – Вип. 2. – С. 75–79.

344. Соляр І. Радянофіліство у Західній Україні (1920-ті рр.) / І. Соляр // Український історичний журнал – 2009. – Вип. 1 (№484). – С. 55–67.
345. Соляр І. “Сельроб” від створення до розколу (1926–1927 рр.) / І. Соляр // Галичина. – Івано-Франківськ, 2006–2007. – №12–13. – С. 126–132.
346. Соляр І. Спроба об’єднання лівоцентристських сил Західної України в середині 1920-х років / І. Соляр // Галичина. – Івано-Франківськ, 2001. – Вип. 5. – С. 258–261.
347. Твердохліб В. Революційно-визвольна боротьба трудящих Прикарпаття (1921–1939 рр.) / В. Твердохліб. – Львів : Вища школа, 1974. – 123 с.
348. Твердохліб В. Солідарність у боротьбі за визволення. Допомога громадськості країни рад західноукраїнським трудящим у боротьбі за возз’єднання в єдиній українській радянській державі 1917–1939 / В. Твердохліб. – Львів : Вища школа, 1978. – 195 с.
349. Тищенко К. З історії комуністичного руху в Західній Україні в 1938–1939 рр. / К. Тищенко // Український історичний журнал. – 1959. – №4. – С. 64–69.
350. Ткачівський С. З кривавої книги Західної України. (До десятиліття окупації західно-українських земель буржуазними державами). 1918–1928. / С. Ткачівський – Київ, 1929. – 80 с.
351. Фирсов Ф. Коминтерн и Коммунистическая партия Польши / Ф. Фирсов, И. Яжборовская // Вопросы истории КПСС. – 1988. – №11. – С. 20–35.
352. Фирсов Ф. Коминтерн и Коммунистическая партия Польши / Ф. Фирсов, И. Яжборовская // Вопросы истории КПСС. – 1988. – №12. – С. 40–55.
353. Футала В. Діяльність українських політичних сил у міжвоєнній Польщі (1921–1939): проблеми і напрями наукових досліджень / В. Футала // Україна – Польща: історична спадщина і суспільна свідомість : зб. наук. праць /

відп. ред. М. Литвин / Національна академія наук України, Ін-т українознав. ім. І. Крип'якевича. – Львів, 2010–2011. – Вип. 3–4. – С. 268–291.

354. Футала В. Історія вивчення суспільно-політичного життя українців у міжвоєнній Польщі (1921–1939) / В. Футала. – Львів – Дрогобич : “Коло”, 2010. – 456 с.

355. Халупник І. Рільні страйки / І. Халупник. – Львів : Видання ЦК КПЗУ, 1930. – 70 с.

356. Хвостін М. Народом осуджена. (Боротьба Комуністичної партії Західної України проти українського буржуазного націоналізму, сіонізму та клерикалізму) / М. Хвостін, С. Чапуга, А. Шиш. – Ужгород : Видавництво “Карпати”, 1975. – 112 с.

357. Цьох Й. Глашатай возз'єднання / Й. Цьох. – Львів : Вища школа, 1973. – 160 с.

358. Чорна книга комунізму: злочини, терор, репресії / С. Куртуа ... [та ін.]; у співпр. з Р. Коффером ... [та ін.]; пер. з фр. Я. Кравця. – Львів: Афіша, 2008. – 711 с.

359. Чугаев В. В борьбе против фашизма и угрозы войны. Из истории Интернациональной солидарности трудящихся Польши и Западной Украины в борьбе против наступления фашизма и роста военной опасности 1933–1939 / В. Чугаев. – Киев : Наукова думка, 1980. – 376 с.

360. Швидак О. Інтернаціональна єдність трудящих Західної України і Польщі у революційно-визвольній боротьбі (1929–1939 рр.) / О. Швидак. – Київ : Видавництво Київського університету, 1972. – 228 с.

361. Шерстюк Ф. Викриття і розгром Комуністичною партією України націоналістичного ухилу в 1926–1928 рр. / Ф. Шерстюк // Український історичний журнал. – 1958. – №3. – С. 73–83.

362. Ярошенко А. Комуністична партія Західної України – організатор і керівник революційно-визвольної боротьби трудящих західноукраїнських земель / А. Ярошенко. – Київ, 1959. – 46 с.

363. Ярошенко А. Під Ленінським прапором (В. І. Ленін і революційний рух Західної України) / А. Ярошенко. – Львів : Книжково-журнальне видавництво, 1961. – 168 с.

364. Яцків П. Комсомол – вірний помічник Комуністичної партії Західної України / П. Яцків, І. Шумейко // Український історичний журнал. – 1964. – №4. – С. 75–80.

365. Behen O. Akcja Katolicka i ukraińskie organizacje katolickie w Małopolsce Wschodniej w okresie międzywojennym / O. Behen. – Lublin : Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, 2009. – 258 s.

366. Bełcikowska A. Stronnictwa Polityczne w Polsce: popularny przewodnik praktyczny ilustrowany 23-ema fotografjami wybitnych posłów sejmowych / A. Bełcikowska. – Warszawa : Dom Książki Polskiej, 1926. – 32 s.

367. Biernacek T. Działalność parlamentarna Komunistycznej Partii Zachodniej Ukrainy w latach 1924–1927 / T. Biernacek. – Zielona Góra : Wyższa Szkoła Pedagogiczna, 1983. – 185 s.

368. Biernacek T. Spór o taktykę. Komunistyczna Partia Galicji Wschodniej wobec wyborów do Sejmu i Senatu w listopadzie 1922 roku / T. Biernacek. – Zielona Góra : Wyższa Szkoła Pedagogiczna, 1985. – 135 s.

369. Bruski J. Między promietyzmem a Realpolitik. II Rzeczpospolita wobec Ukrainy Sowieckiej 1921–1926 / J. Bruski. – Kraków : Towarzystwo Wydawnicze “Historia Iagellonica”, 2010. – 416 s.

370. Cimek H. Komunistyczna Partia Polski 1918–1938 / H. Cimek, L. Kieszczyński. – Warszawa : Książka i Wiedza, 1984. – 478 s.

371. Cimek H. Poglądy Komunistycznej Partii Polski na Kwestię narodową. Sprawa rozwiązania Partii. / H. Cimek // Tragedia Komunistycznej Partii Polski / [Red. naukowa: Jarema Maciszewski]. – Warszawa : Książka i Wiedza, 1989. – S. 80–81.

372. Cimek H. Sojusz robotniczo-chłopski w Polsce 1918–1939/ H. Cimek. – Warszawa : Książka i Wiedza, 1989. – 503 s.

373. Cimek H. Stosunek Komunistów do odrodzonego państwa polskiego (1918–1923) / H. Cimek // *Z Pola Walki: kwartalnik poświęcony dziejom ruchu robotniczego*. – Warszawa : Trybuna Ludu, 1988. – №3. – S. 3–26.
374. Czubinski A. Komunistyczna Partia Polski (1918–1938). Zarys historii / A. Czubinski – Warszawa : Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne, 1988. – 318 s.
375. Daszkiewicz J. Polska nielegalna prasa KPZU (Zarys historyczno-bibliograficzny) / J. Daszkiewicz // *Z Pola Walki: kwartalnik poświęcony dziejom ruchu robotniczego*. – Warszawa : Książka i Wiedza, 1960. – №4. – S. 36–60.
376. Dziewanowski M. The Communist Party of Poland. An Outline of History. Second edition / M. Dziewanowski – USA : Harvard University Press, 1976. – 419 p.
377. Iwański G. Z dziejów Komunistycznej Partii Galicji Wschodniej / G. Iwański // *Z Pola Walki: kwartalnik poświęcony dziejom ruchu robotniczego*. – Warszawa : Książka i Wiedza, 1967. – №4. – S. 25–52.
378. Figura M. Konflikt polsko-ukraiński w prasie Polski Zachodniej w latach 1918–1923 / M. Figura. – Poznań : Wydawnictwo Poznańskie, 2001. – 361 s.
379. Górski K. Prawda w historii / K. Górski. – Toruń : Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 1998. – 28 s.
380. Gwiżdż A. Frakcja Komunistyczna w burżuazyjnych sejmach polskich 1921–1935 / A. Gwiżdż // *Z Pola Walki: kwartalnik poświęcony dziejom ruchu robotniczego*. – Warszawa : Książka i Wiedza, 1958. – №4. – S. 64–95.
381. Horoch E. Komunistyczna Partia Polski w województwie lubelskim w latach 1918–1938 / E. Horoch. – Lublin : Wydawnictwo UMCS, 1993. – 360 s.
382. Hrycak J. Historia Ukrainy 1772–1999. Narodziny nowoczesnego narodu / J. Hrycak. – Lublin : Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, 2000. – 359 s.
383. Hud B. Ukraińcy i Polacy na Naddnieprzu, Wołyniu i w Galicji Wschodniej w XIX i pierwszej połowie XX wieku: zarys konfliktów społeczno-etnicznych / B. Hud. – Zalesie Górne : Pracownia Wydawnicza, 2013. – 400 s.

384. Kieszczyński L. Założenia taktyki KPRP-KPP w związkach zawodowych (1923–1926) / L. Kieszczyński // *Z Pola Walki: kwartalnik poświęcony dziejom ruchu robotniczego*. – Warszawa : Trybuna Ludu, 1986. – №1. – S. 23–38.

385. Kolebacz B. Komunistyczna Partia Polski 1923–1929. Problemy ideologiczne / B. Kolebacz. – Warszawa : Książka i Wiedza, 1984. – 322 s.

386. Komunizm wobec parlamentaryzmu. Przyczynki i dokumenty dziejów komunizmu międzynarodowego i polskiego / oprac. i wstępem opatrzyła Alicja Bełcikowska. – Warszawa : Dom Książki Polskiej, b. r. – 40 s.

387. Kowalski J. Z zagadnień rozwoju ideologicznego KPRP w latach 1918–1923. / J. Kowalski // *Z Pola Walki: kwartalnik poświęcony dziejom ruchu robotniczego*. – Warszawa : Książka i Wiedza, 1958. – №4. – C. 6–38.

388. Krasiwski O. Stosunki ukraińsko-polskie w latach 1917–1923 / O. Krasiwski. – Poznań-Gniezno : Wydawnictwo Poznańskiego towarzystwa przyjaciół nauk, 2010. – 433 s.

389. Krzysztofiński M. Komuniści na Rzeszowszczyźnie 1918–1944/1945 / M. Krzysztofiński. – Rzeszów : Instytut Pamięci Narodowej. Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu. Oddział, 2010 – 408 s.

390. Kto był kim w Drugiej Rzeczypospolitej / red. naukowa prof. Jacek M. Majchrowski przy współpracy Grzegorza Mazura i Kamila Stepana. – Warszawa : BGW, 1994. – 579 s.

391. Lenowicz A. Na II Zjeździe KPRP (Wspomnienia uczestnika) / A. Lenowicz // *Z Pola Walki: kwartalnik poświęcony dziejom ruchu robotniczego*. – Warszawa : Książka i Wiedza, 1958. – №2. – S. 133–148.

392. Mace J. Communism and the Dilemmas of National Liberation. National Communism in Soviet Ukraine. 1918–1933 / J. Mace. – Cambridge : HURI, 1983. – 334 p.

393. Mazur G. Życie polityczne polskiego Lwowa 1918–1939. – Kraków : Księgarnia Akademicka, 2007. – 482 s.

394. Nowak M. Narodowcy i Ukraińcy : Narodowa Demokracja wobec mniejszości ukraińskiej w Polsce 1922–1939 / M. Nowak. – Gdańsk : Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2007. – 304 s.
395. Papierzyńska-Turek M. Sprawa ukraińska w drugiej Rzeczypospolitej 1922–1926 / M. Papierzyńska-Turek. – Kraków : Wydawnictwo Literackie, 1979. – 389 s.
396. Partia Komunistyczna w Polsce / Struktura – ludzie – dokumentacja / [pod. red. Dariusza Magiera]. – Lublin : Radzyń Podlaski, 2012. – 656 s.
397. Pipes R. Komunizm / R. Pipes. – Warszawa : Świat książki, 2008 – 192 s.
398. Pisuliński J. Nie tylko Petlura. Kwestia ukraińska w polskiej polityce zagranicznej w latach 1918–1923 / J. Pisuliński. – Wrocław, 2004. – 480 s.
399. Radziejowski J. Geneza Partii Selrob / J. Radziejowski // Z Pola Walki: kwartalnik poświęcony dziejom ruchu robotniczego. – Warszawa : Książka i Wiedza, 1966. – №2. – S. 45–70.
400. Radziejowski J. Komunistyczna partia Zachodniej Ukrainy 1919–1929. Węzłowe problemy ideologiczne / J. Radziejowski. – Kraków : Wydaw. Literackie, 1976 – 266 s.
401. Reguła J. Historia Komunistycznej Partji Polski w świetle faktów i dokumentów / J. Reguła. – 2-ie wyd., rozsz. i uzup. – Warszawa, 1934. – 343 s.
402. Rzepecki T. Sejm i Senat Rzeczypospolitej Polskiej, 1928–1933: Podręcznik zawierający wyniki wyborów w województwach, okręgach i powiatach, podobizny posłów sejmowych i senatorów, statystyki itd. / T. Rzepecki – Poznań : Wielkopolska Księgarnia Nakładowa Karola Rzepeckiego, 1928. – 238 s.
403. Siemiątkowski Z. Wizja rewolucji w myśli politycznej KPP / Z. Siemiątkowski // Z Pola Walki: kwartalnik poświęcony dziejom ruchu robotniczego. – Warszawa : Trybuna Ludu, 1988. – №4. – S. 3–21.
404. Snyder T. Tajna Wojna. Henryk Józefski i polsko-sowiecka rozgrywka o Ukrainę / T. Snyder. – Kraków : Wydawnictwo Znak, 2008. – S. 344.

405. Stryjek T. Ukraińska idea narodowa okresu międzywojennego / T. Stryjek, Toruń : Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2013. – 461 s.
406. Szczygielski Z. Członkowie KPP 1918–1938 w świetle badań ankietowych / Z. Szczygielski – Warszawa : Książka i Wiedza, 1989. – 166 s.
407. Szumiło M. Ukraińska Reprezentacja Parlamentarna w Sejmie i Senacie RP (1928–1939) / M. Szumiło. – Warszawa : Wydawnictwo Neriton, 2007. – 325 s.
408. Świetlikowa F. Z badań nad strukturą organizacyjną Komunistycznej Partii Robotniczej Polski w latach 1918–1923 / F. Świetlikowa // Z Pola Walki: kwartalnik poświęcony dziejom ruchu robotniczego. – Warszawa : Książka i Wiedza, 1959. – №1. – S. 31–38.
409. Tomaszewski J. Położenie klasy robotniczej w Polsce w latach 1924–1929 / J. Tomaszewski // Z Pola Walki: kwartalnik poświęcony dziejom ruchu robotniczego. – Warszawa : Książka i Wiedza, 1967. – №2. – C. 33–60.
410. Tomczyk R. Polska Lewica Galicyjska w Austrii i II Rzeczypospolitej / R. Tomczyk. – Gorzów Wielkopolski, 2011. – 102 s.
411. Tomczyk R. Ukraińska Partia Radykalna w II Rzeczypospolitej 1918–1926 / R. Tomczyk. – Szczecin : PRINT GROUP Daniel Krzanowski, 2007. – 284 s.
412. Torzecki R. Kwestia ukraińska w Polsce w latach 1923–1929 / R. Torzecki. – Kraków : Wydawnictwo Literackie, 1989. – 467 s.
413. Torzecki R. Polacy i Ukraińcy. Sprawa ukraińska w czasie II wojny światowej na terenie II Rzeczypospolitej / R. Torzecki. – Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 1993. – 348 s.
414. Tragedia Komunistycznej Partii Polski / [Red. naukowa: Jarema Maciszewski]. – Warszawa : Książka i Wiedza, 1989. – 240 s.
415. Trembicka K. Między utopią a rzeczywistością. Myśl polityczna Komunistycznej Partii Polski (1918–1938) / K. Trembicka. – Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2007. – 294 s.

416. Zaporowski Z. Między Sejmem a Wiecem. Działalność Komunistycznej Frakcji Poselskiej w latach 1921–1935 / Z. Zaporowski. – Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 1997. – 189 s.

417. Zaporowski Z. Sejm Rzeczypospolitej Polskiej 1919–1939. Działalność posłów, parlamentarne koncepcje Józefa Piłsudskiego, mniejszości narodowe / Z. Zaporowski – Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 1992. – 265 s.

418. W kręgu polskich doświadczeń parlamentarnych / [red. Zbigniew Konrad Zaporowski] – Lublin : Wydawnictwo UMCS, 1998. – 112 s.

419. Wykaz uczestników zjazdów KPP // Z pola walki. Kwartalnik poświęcony dziejom ruchu robotniczego. – Warszawa : Książka i Wiedza, 1960. – №3. – S. 88–99.

ДОДАТОК А

Статистичні дані про становище партійної організації Комуністичної партії Західної України у вересні 1924 – серпні 1925 рр.

Таблиця А.1

Становище партійної організації КПЗУ у вересні 1924 р.

Округ	Повіт. комітети	Район. комітети	Осередки		Члени	
			робітничі	селянські	робітники	селяни
Львів місто						
Львів підміський						
Тернопіль						
Коломия						
Станіславів						
Дрогобич						
Стрий	5		17	9	57	85
Перемишль	6		17	20	85	123
Волинь	2	19		87	365	
(Ковель Рівне)	3	3		12	51	
Холм						

Джерело: [31, арк. 1]

Таблиця А.2

Становище партійної організації КПЗУ у листопаді 1924 р.

Округ	Повіт. комітети	Район. комітети	Осередки		Члени	
			робітничі	селянські	робітники	селяни
Львів місто						
Львів підміський листопад	5			48		155
Тернопіль грудень	2			7		34
Коломия грудень	3			36		118
Станіславів						
Дрогобич грудень			35		105	
Стрий грудень	4		18	5	49	54
Перемишль листопад-	6		17	22	72	169
грудень	6		17	22	79	169
Волинь (Ковель листопад-	4	34		215		868
грудень	5	35		251		846
Рівне листопад)		4		18		74
Холм	6			70		250

Джерело: [31, арк. 2]

Таблиця А.3

Становище партійної організації КПЗУ на початку 1925 р.

Округ	Повіт. комітети	Район. комітети	Осередки		Члени	
			робітничі	селянські	робітники	селяни
Львів місто			14		69	
січень			17		86	
лютий			15		84	
березень						
Львів підміський						
лютий	5					154
березень				23		118
Тернопіль						
січень	2		6	7	30	90
лютий			17		47	
березень			17		46	
Коломия	3					
січень				35		122
лютий				36		118
березень			14	35	40	119
Станіславів						
березень			16		73	
Дрогобич						
січень			39		232	
лютий			38		214	
березень						
Стрий						
січень			17	5	80	64

березень			36	159
Перемисьль				
січень				
лютий		8	51	148
березень			71	150
Волинь	5	45	248	940
Ковель	7	43	248	842
січень	6	45	303	1144
Рівне				
січень	2	5	19	113
лютий		7	24	126
березень				
Холм				
січень	3		45	301
лютий	7			352
березень	6	6	83	124

Джерело: [31, арк. 3]

Таблиця А.4

Становище партійної організації КПЗУ у серпні 1925 р.

Округ	Повіт. ком.	Рай. ком.	Гуртки			Члени		
			робіт.	селян.	разом	робітники	селяни	разом
Львів місто								
Львів підміський	8		9	36	45	52	165	217
Тернопіль	2	14	8	59	67	52	281	333
Коломия		8	5	38	43	24	123	147
Станіславів					46			192
Дрогобич			13	17	30	74	59	133
Стрий	4		14	16	30	74	60	134
Перемишль	6		12	31	43	52	106	158
Волинь (Ковель Рівне)	3	7 7	2	17	19 21	6	88 126	96 126
Холм	6		6			83	124	207

Джерело: [31, арк. 10]

ДОДАТОК Б

Соціальний та національний склад окружних осередків КПЗУ у 1928 р.

Таблиця Б.1**Соціальний склад окружних осередків КПЗУ у 1928 р**

	робітники	ремісники	селяни	інші
Дрогобич	33	15	25	2
Львів	17	43	4	14
Станіславів	–	19	–	1
Стрий	6	3	21	6
Холм	6	30	–	–
Коломия	–	9	–	1
Перемишль	3	7	–	–
Тернопіль	–	28	48	–
Самбір	–	25	12	5
Волинь	–	10	5	–
Разом	66	189	115	29

Джерело: [25, арк. 9]

Таблиця Б.2

Національний склад окружних осередків КПЗУ у 1928 р

Округ	українці	поляки	євреї	разом
Дрогобич	63	–	12	75
Львів	36	6	36	78
Станіславів	2	1	17	20
Стрий	29	2	5	36
Холм	16	–	20	36
Коломия	1	–	9	10
Перемишль	–	–	10	10
Тернопіль	52	–	24	76
Самбір	22	–	20	42
Волинь	5	–	11	16
Разом	226	9	164	399

Джерело: [25, арк. 9]